

40710

308/n
214
P.K.

«هکبه کشی قازاق» کمتابقانا می

ابد دلد ه

52

37

مه مله کت

کازه ت وقبوشلارعا
چارده مشی کتاب

1928

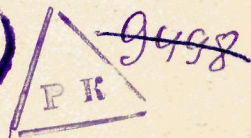
1928

قزول وردا 1929 - جیل

Гостипография № 1 КЦСНХ.
Заказ № 1318—г. Кызыл-Орда.
Главлито № 1808.—Тираж 6000

10027 МОШ

قىتاي مەملەكەتى .

ازىيانىڭ شىمىس جاق بولمى قىتاي مەملەكەتىنىڭ جەرى . قىتاي جەر جۇزىنىڭ گى ئىرى مەملەكەتتىڭ ئىبرى . جەرىنىڭ كۆلەمى - 6 مۇلىيەن شارىسى كەي ومەتىر . قالقىنىڭ سانى 450 مۇلىيەن . ئىبرى شارىسى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى ورتا سەب بىن سەبىتە گەندە - 80 ، قالقىنىڭ ئىسا جىيى ورنىققان جەرلەرىندە 1 شارىسى كىلومەتىر جەرگە 3 جۇز جانعا دەيىن ورنىققان . كەي ئىبرى جەرلەردە جەر تابىشلىمى ئىسا كۇشتى بولغاندىقتان شىت مەملەكەتتەرگە كەلمەسك ئىرەتمىنە ئۈيپ جاتقان قىتايلىردا از مەس .

قالىق شارىۋاسى .

قىتاي مەملەكەتىندە گەنشىلىك كەسەبى كۇشتى . قالقىنىڭ 80 پۇرسەنتى ئۈل شارىۋاسى كەسەبىن قوللانادى . جەكە ئۈل شارىۋاسىن قوللانغان ئۈيلەردىڭ مەنشىكتەنگەن گەستىك جەرى - $1\frac{1}{2}$ - دەسە شاماسىندا

ئانا بولادى. قىتاي دىققان شىملارنى ئېلىپ ئۇنىس توپىراق
ئېلىپ ئۇنىس ئالتىن سەپىنىدە، ەگىنىشىلىك كەسىپىنە قىتاي
ەلى جەتتىلىگەن قالىق. ەگىستىك جەر از بولسا، ەگىپەك
ەتە بىلگەندىكىگىنىڭ ارقاسىنىدا ئىشەرمەندىك اسىتىق الادى.
ەگىستىك جەرلەردى قولدان سۇۋارادى. باقشاشلىق -
ۇگىرەتتىلىك كەسىپىن كۇشتى قولدانادى. قىتاي ەلى
ەگىپەك سۇيگىش، قاق، سوق بەن ئىسى چوق مومىن قالىق.
قىتاي اۋىلدارىنىدا (دەرەپنە) ئۇش جىكتىڭ ادامدارى
كەزدەسەدى؛ (1) جۇۋان - جۇددىرىق بايلار بۇلار وزدەرى
ەگىپەك ەتەپەيدى جۇمىسكەر جالدايدى، بولماسا، ەگىستىك
جەردى جەرسىز جارلىلارغا جالعا بەرەدى، بۇلاردىڭ ۇز
قارا باستارى جەردەن شولاسىز بولادى؛ (2) ورتا شارۋالار -
بۇلاردىڭ وزىنىدىك جەرلەرى بولادى، ئېىراق العاشقىغا
قارائىدا ەگىنىشىلىك كەسىپىنە وزدەرى ەگىپەك سىڭىرەدى.
بۇلاردا جەرسىز باتىراقتارغا جەرلەردىن جالعا بەرىپ پايدا
قىلادى؛ (3) جەرسىز باتىراقتار. جەر چامىنان بۇلاردىڭ
كورگەن كۇندەرى قاران. ەگىستىك جەرلەردى بايلاردان
جالعا الادى، ونگەن ەگىنىڭ جارتىسىن جەر نەسەنە
بەرەدى، ونىڭ ۇستىنە بۇلارغا ۇكىمەت تاراپىنان
سالقى تۇسەدى، سالىقتان باتىراقتار تۇرلاب قالادى.

دېتۇن استىقتار:

قىتايدىڭ تەرىستىك جامىنىدا 'بىيداي'، تارى، جۇگەرى، ارپا، شاش كەندىر، چاي كەندىر، قۇنچىت، بۇرشاق، لەبىلە استىقتارى ەگىلەدى؛ تۇستىك جامىنىدا، ورتالىق قىتايدا - شاي، كۇرش، ماقتا، قانت قاممىسى، تۇت اعاشتارى ەگىلەدى. قىتاي ەلىنىڭ نەگىزگى تامامى كۇرش. بىزدىڭ نان مەن ەتىمىز قانداي بۇلسا، كۇرش قىتايدا سول دارەجەدە باستى تاماقتىڭ بىرى. بىراق، ئوز ەككەن كۇرىشتەرى جەتبەيدى، سوندىقتان شەتتەن ساتىپ الادى. ماقشالىق كەسبى جامىنان قىتاي جەر جۇزىندە ئۇشىنىشى ورىن بىلەنەدى.

قىتايدا مالشىلىق كەسبى ناسار، اعاش بايلىغىنىدا وىشا مەس.

جاراتىلىس بايلىقتارى.

قىتايدا جاراتىلىس بايلىغى مول، تاس كومىر بايلىغىنا قىتاي قاي مەملەكەتتەن بولسا كەم تۇسبەيدى، تەمىر، مىس كەندەرى دە مول. قورعاسىن، قالاي، سىناب، التىن، كۇمىس، مارغانىس، تاغىدا تۇرلى كەندەر كەزدەسەدى. زاۋىت - پاپىرىك كەسبى قىتايدا ەندى كۇشەيدى كەلەدى. جۇمىسكەرلەردىڭ چالپى سانى - 6 مۇلىيەن

شاماسىندا. ساۋدا كەسىپىن قولداپنۇشلار 3 مۇلىيەن،
 ۋىزى زاۋىت - پاپىرىك كەسىپىن، گىلەر - 3 مۇلىيەن.
 كەن جۇمىسىندا اعدلار - 6 ۋىزى مەڭ، ەلەكتىر
 قىزمەتىندە گىلەر - 300 مەڭ. كەزدەمە پاپىرىكتەرىندە -
 200 مەڭ، قەاز پاپىرىگىندە - 200 مەڭ، چول قىزى -
 مەتىندە گىلەر - 600 مەڭ.

قىتايىلاردىڭ سىرتقا شىقاراتۇن تاۋارلارى: ۋى
 جىبەك، جىبەكتەن جاسالغان تۇرلى بۇيىمدار، ماقتا،
 شاي، شەتتەن الاتۇندارى: تۇرلى ماشىنا اسپاتتارى،
 وزدەرىندە چوق استىقتار.

مەملەكەت قۇرىلىشى: 1912- جىلىدىڭ 12 ىشى
 پەبىرەلمەن باستاپ قىتايدا ىرەسپۇبلىكە جارىيالىنى.
 1924- جىلىدىن بەرى شەت مەملەكەت جانگەرلەرىنىڭ
 قۇلدىغىنان بوسانىۋعا قىتاي قول استىندا قاللىق قوزعا -
 لىسى باستالدى. جانگەر مەملەكەتتەردىڭ قىسىمىشلىغى
 قىتايدا بۇتىن ۋىزى (XIX - ۋىزى) بويىغا قالماستان
 كەلەدى. جانگەر مەملەكەتتەر قىتايدىڭ ۋىزى سىپىرا
 جەرلەردىن وزدەرىندە وتارغىب مەزىشكەتە نىب اللى.
 جاراتىلىس بايلىغى مول، ساۋىر، شۇيگىن جەرلەردىن
 ۇزاق ۇۋاقىتقا چالالىب پايدالىنىپ كەلدى. قىتايداعى

توككەرس قوزغالمىسىنىڭ باغىتى قىتاي ەلىن شەت
مەملەكەتتەردىڭ قاناۋىنان قۇتقارىپ، ۋوز اراسىنداعى
الپاۋىت، بايلاردىڭ ۋستەمدىگىنەن ازات قىلىۋعا اينالدى.
قىتايدىڭ تەرىستىك باغىندا اكەمشلىك بايشىل
جانارالداردىڭ قولىندا، ولاردى شەت كاپىتالشىلارى
قولداپ وتىر. بايلاردى باستاپ وتىرعانداردىڭ
اناقىمىسى جانزالىن دەگەن ادام. 1927-جىلىدىڭ جازىندا
توككەرس تولقىنى بايلار پارتىياسىنا قارسى تەرىستىك
چاققا ايلاق باستى. ۋەزىلى كەسەبى كۇشتى شانقاي،
نازكەن سىمقىلى ۋىرى قالالاردى وزدەرىنە قاراتتى.
قىتايدىڭ استاناسى - پەكەن قالاسىندا وزدەرىنە قاراتىپاق
ەدى، ۋىراق، ۋوز ارالارىنان الالىق تۇۋدى. بايلارعا
ساتىلعان جانارالدار جۇمىسكەرلەر مەن قالماڭ بۇقاراعا
قارسى شىقتى.

اعىلىشىن مەملەكەتى، باسقادا جانگەر شىل مەملەكەتتەر
ادەبى ارناپ اسكەر جىبەرىپ قىتايداعى وزدەرىنىڭ
قولداستارى بايلار پارتىياسىن قولدادى. جانارالدار
شىتتەن كۇش الدى. ايتكەن مەن قىتايدىڭ قالماڭ توبى
وياندى، تولقىن كۇن سايمىن كۇشەيىپ كەلەدى. قالاي دا،
قىتايدا ەرتەمە، كەش بە ۇلى تولقىننىڭ بولمۇى ايقىن
تارىزدى.

جاپان مەملىكەتى.

جاپان مەملىكەتى ازىيانىڭ شىمىس جاق شەتىنىڭ گى
هگىز ارالدارىن قونىس ەتەدى. جاپان جەرى ازىيانىڭ
ۇلكەن ۇيرىم ۇيرىمى سەبتەلەدى. جاپان ەلى قونىس
قىلغان ارالداردىڭ جالپى سانى (ئىرىسى بار، ۇۋاعى بار)
6 ۇجۇر شاماسىندا. جەرىنىڭ كۆلەمى — 382 مىڭ، 415
شارشى كىيلو مەتىر. قالقىنىڭ سانى (1925 نىشى
جىلغى سەب بويىنشا) 60 مۇلىيەن. ۇيرىم شارشى كىيلو
مەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى ورتا سەب بىەن
156. جەردىڭ تاپشىلىغىنان شەتكە اۋىب جاتقان جاپان
قالىقتارى از دەس. سوڭغى جىلدارداغى سەبكە قارا-
غاندا، جەر بزدەب شەت مەملىكەتتەرگە قونىس اۋعان
جاپانداردىڭ سانى 6 ۇجۇز مىڭغا جەتكەن.

جاپان قالقىنىڭ ناق جارتىسى قاراشارۋا. $5\frac{1}{2}$ مۇلىيەن
شاماسىندا قارا شارۋا ۇيلەرى بار. قارا شارۋالاردىڭ
49 پۇرسەنتى جارتى دەسەدەن، 24 پ. $1\frac{1}{2}$ دەسە،
ۇيرىم پۇرسەنتى — 10 دەسە جەر ئيدلەنەدى. 50 دەسەدەن
جەر مەنشىكتەنگەن اپاۋىتتاردىڭ سانى 3116.

سوڭغى كەزدە جەرسىز قارا شارۋالاردىڭ شارۋاسى
وتە كۇبىزلىسكە تۇسەب، كۇن كورس شەتىنىڭ ككە

اينالغاننغان كەينى، جەر ئۇشمن اپاۋىتتار قۇلىقىدىن
باغىنىۋغا بەت الدى. اپاۋىتتار سانى كۈن ساناپا
ارتىپ كەلدى. جەرسىز قارا شارىۋالاردىڭ بىر سە -
پىراسى جۇمىسكەر بوب زاۋىت - پاپىرىكتەرگە توزا
باستادى.

جاپان جۇمىسكەرلەرنىڭ جالىپى سانى - 468
مىڭ، بۇلاردان مەركەك سانى - 3008؛ ايدىل 1460
مىڭ. جاپاندا ايدىل غىسى كوپ تارالغان، اسىرەسە، سو -
گى جىلداردا غىرى ئوندىرىس ورنىدارىندا ايدىلدىردىڭ
سانى كوبەيە باستانغان. كەزدەمە پاپىرىكىنىڭكى جۇ -
مىسكەرلەردىڭ 80 پۇرسەنتى ايدىل بولغان.

ەل شارىۋاسى - سوگى 50 جىلدىڭ ئىشىنىدە
جاپان مەملەكەتىنىدە ونەرلى كەسىپ (زاۋىت - پاپىرىك
كەسىپى) كۇشەيدى. ونەرلى كەسىپ جىيان سوغىسى
كەزىنىكە غىبىتى كۇشەيمىپ كەتتى. بىراق، مۇنى مەن
اۋىل شارىۋاسى داتوقتالىپ قالمادى، قانار وسىپ وتىردى.
اۋىل شارىۋالارى ەگىنىشلىك كەسىپىن ونەرلى تۇرگە
تۇسىردى. ەگىنگە شارىۋا ماسىپىنلەردىن قولداندى.
جاپان مەملەكەتىنىڭ ەگەتۇن استىغىنىڭ ەك باستىسى
كۇرىش، شەتتەن بارغان ادامدارغا جاپان ەلىنىدە كۇرىشتەن

باسقا تاماق چوق ئارىزدى. كۆرۈشتەن باسقا ارپا
بىيداي استىقتارىن دا چاقسى ەگەدى. سوڭغى جىلدارد
جاپان مەملەكەتنىڭ ۋوز ەككەن استىقتار چەتتە گەندىك
تەن شەت مەملەكەتتەردەن ساتىپ الا باستادى.

جاپان قارا شاربۇاسىنىڭ بىرگەلى كەسىپىنىڭ ۋبىرى
چىبەكشىلىك. بۇل كەسىپ قالىق اراسىنا وتە كوپ
تارالغان. بۇدان سوڭغى ۋبىرى كەسىپتىڭ ۋبىرى بالىقىشلىق
جەرى اينالا قورشاعان دارىيا بولغاندىقتان بالىقىشلىق
كەسىپى كۇشتى قوللانمىلادى. جاپان مەملەكەتى اعاشتى
كەلەدى. جەرىنىڭ ناق چارتىسىنا اعاش وسەدى. اعاش
شاربۇاسىن جاپاندار ۇلگىلى تۇردە چۇرگىزدى. جاپاندا
مالشىلىق شاربۇاسى باسقا مەملەكەتتەرگە قاراعاندا ناشار،
مالدارىنىڭ ماڭمىزى دا بازارى دا كەم.

كەن بايلىغى — جاپان جەرىندە ۋار ۋ تۇرلى
كەندەر بار، كەندەردىڭ اراسىندا مىس كەنى وتە كوپ
كەزدەسەدى. تاس كومىر بايلىغىندا جاپان مەملەكەتى
كەندە سەس. ۋبىراق اتى مەن مۇناي كەنى چوق.

جىيان سوۋمىسى كەزىندە جاپان مەملەكەتىندە كەن
كەسىپى كۇشەيدى. ۋبىراق تەمبۇدى شەتتەن
الاتۇن بولدى. ماقتا ەگىۋ جاپان مەملەكەتىندە چىل

سايىن گەمب بارادى. جاپان مەملەكەتىنىڭ ماقئاسى باسقار-
دان ۇزدىڭ تومەن بولادى. سوندىقتان جاپاننىڭ كەزدەمە
تاۋارلارى ماڭىزسىز بولادى. جاپان مەملەكەتى جىبىڭ
ماقتا تاۋارلارىن شەتكە كۆبىرەك تاراتادى؛ تەمد، ماشىنە
جۇن تاۋارلارىن وزدەرى شەتتەن ساتىپ الادى.

جاپاندا قالدق اعارتدۇ ئىسى - جاپان قالقىنىڭ
مادەنىيەتى از جىلىڭ شىنە كۇرتىنەن كوتەرىلدى.
وتكەن جۇزدىڭ اياقى شەننىدە اۋرېپانىڭ دايار مادەنىيە-
تىنەن پايدالاندى. وقىمۇ ئىسەن شەكتەن تىس كوتەردى.
6 - 14 جاستىڭ اراسىندا ەركەك، ايلگە وقىمۇ مىنىتتى
بولدى. ۇلكەن كىشىسى تەگىس قات تانىيتۇن دارە-
جەگە جەتتى. جاپاندا گازىيت - جورنال وقىمايتۇن ادام
كەزدەسبەيدى. جاپاننىڭ ورتا، جوعارعى دارەجەدەگى
مەكتەپتەرىندە اۋرېپا مەكتەپتەرىندە وقىلاتۇن بىلىم
وقىلاتۇن بىلىمدەر تۇگەل وقىلادى. بۇرىنقى
ۇۋاقىتتاردا ورتا، جوعارعى دارەجەلى مەكتەپتەرگە
وقىتىۋشىلاردى اۋرېپا مەملەكەتتەرىنەن اللىرىۋشى ەدى.
سوڭغى كەزدە ولاردىڭ ورنىن ۇز وقىتىۋ شىملارى باستى،
مەملەكەت قۇرىلىسى - جاپان مەملەكەتىنىڭ،
اكىمشىلىك باسقارۋىشى بىلەن (مۇنارقىيا)

گۇيىنىدە. مەملىكەت زاڭىن قالقى وكىلىدەرنىڭ جىيىلىسى
(پارلامەنت) شىعارادى. پارلامەنتتى غىرى بايلاردىڭ اق -
سۇيەكتەردىڭ وكىلىدەرى بىيلەيدى.

مونعول مەملىكەتى.

مونعول مەملىكەتىنىڭ جەرى - تەرىستىك، باتىس
جايىدا كەڭەس وداعى مەن تۇستىك، شىغىس جايىدا
قىتاي مەملىكەتى مەن شەكتەسەدى. جەرىنىڭ كەڭلىكى
(تەبىئەت ولكەسى مەن قوسىب ساناعاندا) - 7 مۇلىيەن
261 مىڭ. 9 جۇز شارشى كىيلومەتىر؛ قالقى - 33
مۇلىيەن، 703 مىڭ .

قالقىنىڭ شارىۋاسى. مونعول جەرى تاۋلى،
قىرات، قۇمى، تاستى كەلەدى. سوندىقتان گىنىشلىك
كەسىپىنە قولايلى مەس. تۇرعىن ەلدىڭ قولدانانۇن
غىرى كەسىپى - ماشىلىق بەن اڭشىلىق. مال جايىنان 4
تۇلىك مالدى تۇگەل قولدانادى. مال ورسىنە جەرى
قولايلى بولغاندىقتان، مالعا ارتىق كەدەي مەس،
1920 - جىلغى سەب بويىنشا، غىر غۇيدىڭ قولدانا -
تۇن مالى: جىلقى - 9، تۇيە - 1،8، سىيىر - 8،4، قوي -
56،2 بولغان. مونعول ەلى مال ورتاننۇ غۇشىن كوشىب

جۇرەدى. شاربۇعا كەرەكتى تۇتىناتۇن زاتتىڭ بارىن
تۇگەل مالدان الادى. تاماق، كىيىم، توسەنىش، باسپانا
بارى دە، مالدان وندى. مونعول ەلنىڭ تۇرمىسى
كادىمكى كوشبەلى قازاق ەلى مەن تۇستەس.

مونعولدا اڭشىلىق - نەگىزگى كەسىپتىڭ بىرى.
كىيىك، قۇلان، نارباغان دەيتۇن اڭدار مونعول جەرىندە
كوب. بۇلاردان باسقا نۇرلى اڭداردىڭ بارى دە
كەزدەسەدى.

ەگىنشلىك كەسىپىن مونعول اردىڭ وزدەرى
قوانبايدى، شەتتەن كەلگەن ورس، قىتاي ەلدەرنىڭ
كەلمەسەكتەرى عانا قولدانادى؛ بۇلار ەگىندى وزەن
بويلارىنا قول سۇۋارب ەگەدى.

مونعول جەرى كەنگە باي: التىن، تەمىر، كىراپىت
كەندەرى كەزدەسەدى. كەن بايلىعى چاغىنان مونعول
جەرى تەكسىرىلمەگەن تۇۋ كۇيىندە جاتىر.

مونعول قالقىنىڭ مەنەزى جۇۋاس، اقبەيىل كەلەدى.
اۋر ەكبەككە بىنچار بولادى. ەركەكتەرى جاز قىلىرىپ
قىمىز شىب، اڭگىمە شەرتكەننەن باسقا شىبىق باسپىن
سىندىرەيدى. ۇي شاربۇاسىن ايەلەر اتقارادى. مالدى
بالالار باعادى. ەركەكتەرى مالعا قىس قاراسادى. ايەلەرى

ئۇي شارمۇاسىنا كۆپ قاتنىشماقانىدارى بولماسا، ئۇي
ئىشىمنىڭ ومىرىنىدە ەركەكتەر مەن بىردەي قۇقىق
بىلەنەدى. ولاردا ەركەكتەر مەن بىردەي (كەي ئىبر
شاقتاردا) ەل قىدىرىپ اتقا ئىمىنىپ ەركىن جۇرەدى .

مونعولىدار ەرتەدە جەر جۇزىنە اتاعى شىققان (ۇزاق
تارىقى بار) ەلەۋلى، جاۋىنگەر قالىق بولعان. ئۇتىن
ورتا ازىيانى، تۇراننىڭ كەڭ دالاسىندا جايىلىپ جاتقان
ەلدى قارىۋ كۆشى مەن قاراتىپ، ئۇندى ەلەن بىيلەپ،
اۋىرىپاننىڭ بالقان تۇبەگىنىدە گى ەلدەرگە شىدىن قۇلاش
ۇرغان. قازاقتىڭ - «بارار جەرنىڭ بالقان تاۋ، ودا ئىبرىدىڭ
كورگەن تاۋ» دەگەن ماقالى وسى مونعولى ەلىنىڭ
اۋىرىپاعا قۇلاش ۇرغان شاعىنغان ساقىلمىپ قالغان بولىۋعا
ئىدىس، ئۇتىن تاتار، ورىستارىڭ ئىبر كەزدە مونعولى
كەزدەرىنىڭ قول استىنىدا بولعان. مونعولىدار كۇرسىپ
تۇرغان كەزىنىدە كورشى ەلى قىمتايغا شابدۇل جاساب،
قالنىڭ قىمتاي ەلىنىڭ قۇتىن ۇشىرغان. قىمتايلا مانعوا -
داردان قورىققاننان» بۇلار جاق بەتكە، ۇزىندىعى - 2
مىڭ شاقىرىمدىق «ۇلى قىمتاي قورعانى» ن جاساعان .

مونعولىدار سوگىسى كەزدە ناسارلاعان. قىمتاي جەڭىپ
باغىنىدىرىپ العان. 1911 - جىلدا شەيىن قىمتايغا قاراپ

كەلەدى، قىتاي توڭگەرىسىنىڭ كەزىندە ورس ۇكىد -
مەتنىڭ چار دەمى مەن قىتايدان بولىنىپ جەكە مەملەكەت
چارىيىلادى . 1924 - جىلى مونعول ىرەسپۇ بلىكە
چارىيىلادى .

كارەيە . كارەيە - جاپان دەڭىزى مەن سارى دە -
گىزدىڭ اراسىنداى تاۋلى تۇبەك . بۇل تۇبەكتى مەكەن
تەتۇن قالماق - كەرەيلەر ؛ سىپاتتارى قىتاي جاپان قالقى
سىياقتى ، بىراق مادەنىيەت جاعى ولاردان كۆب كەم .
شارىۋا كەسبى - ەگىنشلىك بەن مال ۇسىرىۋ . جاپان -
ئارداي بۇلار ەشاي اعاشىن ، جىبەك قۇرتىن ۇسىرىۋ -
دى بىلمەيدى .

وزدەرىنىڭ نىسكە نىڭعايى چوق ، ولاق كەلەدى .
كىيەتۇن كىيىمىدەرىنىڭ بۇيىمىن جاپانداردان الادى .

كەرەيلەر وتە جۇۋاس ، مومىن قالماق ، سوندىقتان
بۇرىنقى ۇۋاقىتتا قىتاي قول استىندا بولغان . وسى
كەزدە جاپان ەلىنىڭ قاراماعىندا

كارەيەدە ۇلكەن شارلەر چوق ، كىشى - كىشى ،
ناشار قالالار بولادى .

استاناسى - سەۋىل دەيتۇن قالا .

اۋعان مەملەكەتى.

اۋعان مەملەكەتىنىڭ قونىسى ورتا ازىيادا، شەك - تەس مەملەكەتتەرى وزبەكىستان، ۋندىستان، پەرسى، قىتاي، جەرىنىڭ كەڭىگى - 624 مىڭ شارشى كىلومەتىر، قالقىنىڭ جالپى سانى - 6 مۇلىيەن 380 مىڭ، بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى 10۰2. ۇلتقا ايرىغاندا: اۋعان، تاجىك، قىزىلباس، ۇندى، جەبىرەي، غازار، ۇزبە، كاپىر ۇلتتارى.

شارىۋاسى - اۋعان جەرى تاۋلى، تاستى كو - بىنەسە، قىرات جەرلەر بولغاندىقتان ەگىن شارىۋاسىنا قولايىسىز. ايتسەدە وپىت القالى جەرلەرگە، وزەن بويدى - لارىنا ەگىن ەگەدى. قولدان سۇۋارادى. اۋە براپى جىلى بولغاندىن ەگىن چاقسى وسەدى ەگىندى جىلىندا ەكى تەرەت ەگەدى: كۆز - بىيىداي، ارپا، بۇرشاق استىقتارىن ەگىپ، جاز عافارسى جىيىناب الادى؛ جاز - كۇرىش، تارى، ەگەدى استىقتارىن ەگىپ كۆز جىيىناب الادى. تۇرلى پەمىستەر ەگەدى: (الشاء، الماء، ايۋا، ورىك، جۇزىم، مەندەل، شىبە، شاپتالى، تۇت، تاغى باسقارلار). اۋعان ەلىنىڭ جىلىدىڭ كوبىنە ازىقتاناتۇن تامامى جەمىس،

بۇلاردان باسقا پايدالى وسىمدىكتەردەن - كاستور ماينى
ئېيىس سۇۋلارنىن شىعاراتۇن وسىمدىكتەر ەگەدى .
مال شاربۇاسى جاعىنان - اۋعان ەلى 4 تۇلك
مالدى تۇگەل قولدانادى؛ بىراق، جىلقى از، قارا مال
دەنەرەك بولادى. قويلارنىڭ تۇقىمى اسىل بىرى قۇ -
بىرىقتى، جۇندەس كەلەدى.

كەن بايلىعى جاعىنان - اۋعاننىڭ تەرىستىك جاعىندا،
تەمىر، مىس، قورعاسىن، كەندەرى بار. بۇلاردان باسقا -
التىن لايىس، غىلازىم، تاغىدا بىر نەشە اسىل تاستار
كەزدەسەدى.

ونەرلى كەسەب (زاۋىت، پابىرىك وندىرىستەرى)
اۋعان مەملەكەتىندە وتە ناشار. بىراق قول ونەرىندە
مەنىسكەرلىكتەرى جاقسى: قوي، تۇيە جۇندىرىندەن باعالى
كىلەم توقىيدى، كىيىز باسادى. جىبەكتەن - تۇرلى
كىيىم، ئۇي ىشىنە قولداناتۇن اسىل بۇيىمدار توقىيدى،
بىراق، كۆبى قولدان ىستەلتۇن بولغان سوڭ ونىمى
از بولادى .

ساۋدا جاعىنان تەمىر جول جوق بولغانلىقتان، شەت
مەملەكتەتەر مەن قاتنىناسى وتە ناشار. كورشى مەملە -
كەتتەرنىڭ اراسىندا ۇندىستەن مەملەكەتى مەن عانا ساۋدا

قاتىناسىن كوپرەك جاسايدى. ۋندىستەننان اۋعانغا -
كۇمىس، مەتالدىن بىستەلگەن نارسەلەر، تەرىپەن ماقتادان
بىستەلگەن تاۋارلار، قانت، بويىۋ سىياقتى زاتتار جىبە -
رىلەدى. اۋعاننان ۋندىستەنگە اعاش، جەمىس، استىق،
مەكى، بىمىس سۇۋ، مال، جىبەك، جۇن، تەرى زاتتارى
جىبەرىلەدى.

قالىق اعارتىۋ جۇمىسى - اۋعان ەلىندە وتە ناسار.
جاڭا تارتىپ مەكتەبى جاڭاداعانا اشلا باستادى.
قىستاقئاردا كۆپىنچە، دىن وقىۋى وقىلادى. قالقىنىڭ
كۆپىنچىسى دۇنيەنى دىن كوزى مەن تازىيىدى.
ايدىلەرى جاپىق پەردە ساب جۇرەدى. قىستاق ماڭدا -
رىندا شارىعات زاڭدارىن قولدانادى. ورتا دارەجەلى
مەكتەپتەردىڭ سانى وتە از. استاندا قالسىندا بىر
ونەبەرىستەت بار. جالەمىزاق، بىر بىگىلىك ئىس-شەت
مەملەكەتتەردىڭ ونەبەرىستەتتەرىندە وقىپ جۇرگەن
بىر سىپىرا ۇستەدەنتتەرى بار. ۇكىمەت بۇلارغا ۇزبەي
قازىنادان بىستەپىدىيە بەرىپ تۇرادى.

اسكەر كۇشى - اۋعان مەملەكەتىندە، اسكەرلىك
العاشقى كەزدە ۇزەركى مەن جازلىغانداردان جاسالدى.
اسكەرلىك ەلىمىزدا باۋلاۋشى تۇرىك اپەسەرلەرى بولدى.

سوۋىشى كەزدە اسكەرلىك مىندەتتى تۇرگە اينالدى.
1925 ىنشى جىلى اۋغاندا جالپى اسكەردىك سانى—74
مىكە جەتتى.

مەملەكەت قۇرۇلىشى — اۋغان ەلىندە — مونارخىيا،
اكىمشىلىكتى ءامىر جۇرگىزەدى. امىرلىك تۇقىمىنان
تۇقىمىغا تابىرىلىپ وتىرادى. ءامىر قول استىن مىندە-
تىرلەر ارقىلى بىيلەيدى. پارسى ءتىلى مەملەكەت تىلىنەن
سانالدى.

ۋندىستەن مەملەكەتى.

ۋندىستەن مەملەكەتىنىڭ جەرى، تەرىستىك شەمىس
جاعىندا ءتىبىت ولكەسى، تەرىستىك باتىس جاعىندا -
اۋغان مەملەكەتى، باتىستا اراب تەڭىزى، تۇستىك
جاقتا ۋندى تەڭىزى مەن شەكتەسەدى. جەرىنىڭ
كەڭلىگى — 4 مۋلىيەن، 840 مىڭ شارشى كىلومەتىر.
قالقىنىڭ سانى—320 مۋلىيەن، ءبىر شارشى كىلومەتىر
جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى 69 .

قالقىندىڭ شارۋاسى — ۋندى جەرى ەگىشىلىك
كەسەبىنە قولايلى، توپىراعى شەمىدى، اۋە درايى جىلى
كەلەدى. سوندىقتان قالىقتارى كوبىنەسە، ەگىشىلىك

كەسىپىن قولدانادى. ەگەتۇن وسمىدىكتەرى: ۋىيىداي،
ارپا، كۇرۇش، ماقتا، قانت قامىسى، تارى تاغى دا
باسقلار. بۇلاردىڭ ئىشىندە اسا كۆپ ەگەتۇندەرى
ۋىيىداي مەن كۇرۇش. كۇرۇش ەككەن جەردى ارقى
ارقىلى قولدان سۇۋارادى. 1920 - جىلى ۇندىستەندە
قولدان سۇۋارب ەككەن جەردىڭ كۆلەمى - 19 مۇلىيەن
413 مىڭ بولغان،

ۋۇندى دىققاندارى كۆپىنەسە، باقشا وسمىدىكتەرىن
ماپەلەتتىدى. باقشالارنىدا قۇرما، بانان، ۋىيى، كۆپە
اعاشتارى وسمىدى. ۋىيى ەگىلگەن جەر - 1922 - جىلى
280 گەكتەر بولغان؛ بۇلاردان ونگەن ۋىيى - 157
مۇلىيەن كىيلوگرام. ۋىيى ساۋداسى جاعىنان جەر
جۇزىندە 1 ئىشى ورىن العان، بۇرىنراق كەزدە قىتاي
مەملەكەتى ەدى، بۇ جاعىنان سوڭغى كەزدە ۋۇندى
ەلى قىتايىدان دا اسىب كەتتى.

مالشىلىق كەسىپى ۋۇندى مەملەكەتىندە ارتىق
كۇشتى ەمەس، كۆلىك ۋۇشىن سىيىر مالىن قولدا -
نادى. ۋىيى قايۋاندارىن ۋۇندى قالىقتارى كىيەلى سا -
نايدى. سوندىقتان سويىب ەتمەن، ساۋىب سۇتىن شىبەيدى.
ۋۇندى ەلىندە سىپايى، پايىالى كۆلەك - ۋىيى، ۋىيى،

بىلىدىڭ مۇسمى كەم. سۈنۈشۈقتان پىل اسا بىر
ئالدى شاربۇلاردا بولماسا، كۈبىنىڭ قولىنىدا
بولمايدى.

كەن بايلىقى چاغىنان ئۇنىستەن مەملەكەتىنىدە
تۇرلى اسىل تاستار بار. ولاردىڭ بىشىندە كۈبىرەك
كەزدەسەتۇنى، مەرىۋەر بىن الماس تاستارى.

ئۇنى قالقتارى ەگبەكشىل، تابان اقى، ماڭداي
تەرى مەن كۇن كۈرەتۇن قالىق. ەگىنىشلىك ئۇنى
قالىقتارىنىڭ ەجەلگى كەسىپى. مادەنىيەت ئۇنى ەلىنە
ەرتە ورناعان. بىرلىق بەرىرەك كەلگەن سوڭ ئوزارا
جوعارغى، تۈمەن تابىاردىڭ اراسىنان تارتىس شىعبى،
سەرتتان تورىغان اعلشىن سىياقتى وتار ەلىنىڭ تورىنا
تۇسكەن.

كازىردە ئۇنى ەلى اعلشىن اكمىشلىگىنە قارايدى.
ئىس باسىنداعى تورەلەر، ەرى ساۋدا جۇرگىزەتۇن
الپاۋىتتار، اسكەر باسى اپەسەرلەر ەبارى دە كىلەك
اعلىشىن ادامدارى، وسىنداي قىزمەت ادامدارىنىڭ
سانى - 3 جۇز مىڭ شاماسىندا. ۇركەردەي 300 مىڭ
ادام 300 مۇلىيەننەن ارتىق قالىقتى بىر شىبىق بىن
ايداب اكمىشلىگىن جۇرگىزىپ وتىر.

جىميان سوعىسى كەزىندە ۋەندىستەندە اعملشمن
ۋكىمەتىنە قارسى قالمق كوتەرىلمىسى بولدى. اعملشمن
مەن ساۋدا قاتنىشىن جاساۋعا قارسىلىق قىلدى. اعملشمن
مەملەكەتى بۇل قىيمالى كورگەننەن كەيىن، اتىنىڭ
باسىن تەجەدى باستادى. ساياساتتى بۇرىنقى كەلە جاتقان
باغىتتان ەكىنشى جاققا بۇردى: ۋندى قىزمەتكەر .
لەرىنىڭ جالاۋنالارىن ارتتىردى، جەردى قولدان
سۇۋارىۋ ادىستەرىن جەڭلىكەتتى، جول قاتنىشتارىن
جەڭلىك تۇرگە ۋتۇسىردى. بۇلاردىڭ بارىندە قاراجاتتى
اعىلشمن مەملەكەتى جۇمسادى. ساۋدا مەملەكەتتىڭ كىرىسى-
شەمسىن جۇرگىزەتۇن ورىنداردىڭ بارىنە اعملشمن
ادامدارى وتىردى. ۋندىستەننىڭ بار ۋلى تاۋارلارىن
اعىلشمنغا جەتكىزىپ، اعملشمننىڭ پابىرىكتەرىنەن
ستەلىپ شىققان تاۋارلاردى ۋندىستەنگە جەتكىزىپ
تۇردى.

مەملەكەت باسقارىۋ جاعىنان ۋندىستەن ۋش
اۋدانغا بولىنەدى. بۇلاردىڭ بارىنىڭ دە باسىندا
اعىلشمن گۇبىرناتىرلارى وتىر. بارلىق مەملەكەت
اكەمشىلىگىنىڭ باسىندا اعملشمننىڭ «بەيتسە كورولى»
(گەنەرال - گۇبىرناتىر) وتىر.

بیران مەملەكەتتەرى.

بیران مەملەكەتتەرىنىڭ قونمىسەتكەن جەرلەرى باتىس ازىياعاكىرەدى. ازىياداعى اتاقتى پامىر، سۇلەيمەن تاۋلارنىڭ باتىس جاعىندا كەزدەسەدى. بىران جەرلەرى اينالا تاۋلار مەن قورشالغان ئۆستىرت، دوڭكەس كەلەدى. بىراندا الەمگە اتى شىققان اتاقتى تاۋ: ئۆزد-قۇس بەن ەلبىرۇس. بىران ەلدەرى مەملەكەت باسقارۇ جاعىنان 3 كە بولىنەدى: پارس، اۋعان، بىلىۋج مەملەكەتتەرى. بىران جەردىنىڭ جارتىسىنان ارتىدىن پەرسى مەملەكەتى بىلەنەدى.

پارس مەملەكەتى.

پارس مەملەكەتىنىڭ جەردىنىڭ كەڭلىكى - 1 مۇلىيەن، 645 مىڭ شارشى كىلومەتىر. قالقىنىڭ سانى 10 مۇلىيەن شاماسىندا، بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان ادامنىڭ سانى - 7، پارس ەلىندەگى بىرى ۇلتتار: پارس، تۇرىك، اراب، قۇرت، لۇر، بىلىۋج؛ بۇلاردان باسقادا ازاداب ۇۋاق ۇلتتار كەزدەسەدى.

شارىۋاشلىق جايى.

پارس ەلىنىڭ نەگىزگى قولداناتۇن كەسىپى: ەگىنشىلىك، مالشىلىق، جىبەكشىلىك، ۇزارا ساۋدەگەرلىك

ولادى. ەگەتۇن زانتارى: ارپا، بىيداي، كۇرش، ماقتا،
سىمولا شويى، باسقادا جەمىس وسىمىدىكتەرىن ەگەدى.
بىراق، ەگىشىلىك شاربۇاسىن ەسكى، ەلدىك ونەرسىز
شاعىنداى جابايى تۇرى مەن اتقاردى. شاربۇاشىنىلەرىن
ازىردە كۇشتى قوللانبايدى. ەگىندى قول مەن ارقى
ارقىلى سۇۋارب ەگەدى. ەگىستىك جەرلەرى كوپىنەسە،
سۇۋ بويىندا - وزەن جاعاسىندا بولادى. سۇۋدى ۇنەمدەۋ
ۇشىن ەگىن سۇۋارانۇن ارقىتى جەردىك بەتى مەن
جۇزگىزبەي، استى مەن جۇرگىزەدى. جەر استىنان اعزىل-
عان ارقىتار جۇز شاقىرىمدارعا شەيىن سوزىلادى.

پارسىنىڭ دىيقانشى ەلى تابان اقى، ماڭداي تەرى-
مەن كۇن كورەدى مىڭداغان جۇمىسكەرلەر جەر
ستىنان اعزىلغان ارقىتىك جولىن تازالاب جۇمىس
ستەيدى. جۇمىسكەرلەر ارقىققا قۇدىق ارقىلى قاتىناسادى..
رىق بويىلارنىڭ بارى تەلگىرام باۋانى سىقىلىدى، ارالارى
بىر دارەجەدە الەستىقتا. قازىلغان قۇدىقتار بولادى.

پارسىلار جەمىس ەككەن باقشاسىن وتە ارتىق
ماپەلەيدى. ەگەتۇن جەمىستەرى شاپتالى، ورىك، جۇزىم،
قۇرما، بادام بۇلاردان باسقا اپىيىن ماقتا وسىمىدىكتەرىن
كوبىرەك ەگەدى. چىبەك ۇسىرىۋ ۇشىن تۇت اعاشىن

گەدى. چىبەكتەن ئىستەلتۇن زاتتاردى كۆيىنەسە قول
مەن اتقارادى. قول ئىسكە پارسى قالقىنىڭ ەركەك،
ايەلى بىردەي شەبەر كەلەدى. پارسى ەلنىڭ ايەلدەرى
توقىغان چىبەك كىلەم جاۋرپا ەلنىڭ عاجايمىب قانالارىندا
ساقىتالادى. كىلەگە سۇلۇمۇ جارائىلىستىك، سۇلۇمۇ تۇرمىسە.
تىڭ سۇۋرەتمەن ورنەگىن سالادى.

پارسىدا مالشلىق كەسىپى دە چاقسى. تورت تۇلىك
مالدى تۇگەل وسىرەدى. بىراق پارسى جەرى سىيىر
مالىنا قولايلى مەس.

كەن كەسىپى.

پارسى جەرىنىكە: تەمىر، مىس، قورعاسىن، سىناب،
مارعانس، مارۋار، پەرىۋزا، تۇز، تىس كۆمىر، مۇناي
كەندەرى كەزدەسەدى.

بىراق، كەن كەسىپى وتە ناشار - چۇرگىزىلەدى.
ونەراي كەسىپ كۇشتى مەس. زاۋىت، پابىرىكتەر وتەاز.
قالىق اعارتىدۇ، چايى، پارسى ەلىندە قالىق اعارتىدۇ
ئىسى وتە ناشار، ئدىن وقىۋى كازىرگى شاققا شەيىن
وقىلىپ كەلەدى.

سوكشى كەزدە عانا اۋرپا تارتىمىندە مەكتەبتەر
اشىلا باستادى. چاڭا تارتىم مەكتەبتەرىندە اۋرپا تىلىكەرىندەن

اعلىشىن ، پىرانسوز تىلىدەرى وقىلادى . پارسىدا
ايىل وقتىمۇ كەم . ايىلگە شارىعات كوزى مەن قاراپىدى .
ايىلدەرى ەركەكتەرگە بەتمەن كورسەتەيىدى .

كوشەگە شىققاندا پەردە سالىب شىعادى . ەرىن
تىكداماعان ايىل كۇنالى سانالادى . ەركەكتەر ەبىر نەشە
قاتىن الادى (بايلارى) كەدەيلەرى قاتىنسىز وتەدى .

ساۋدا ەجايى . اۋرپا سوعىستان بۇرىن پارسى
مەملەكەتى ەرسەي مەن ساۋدا قاتىناسىن جاساب ، ەرسەي-
سەن پارسىغا تۇرلى تاۋارلار جىبەرىلىپ تۇردى . پارسى-
سەن ەرسەيگە تۇرلى جەمس ، ماقتا ، جۇن ، كۇرش
جىبەرىلدى . پارسى مەملەكەتنىڭ ساۋدا قاتىناسىن
كۇشتى جۇرگىزەتۇن مەملەكەتى - اعلىشىن . ەبىراق
اعلىشىندار پارسىغا وتارشىلىق ساياساتىن كۇشتى جۇر-
گىزەدى . چاقىن ارادا ەبىزدىڭ كەڭەس ۇكىمەتى مەن د-
ساۋدا قاتىناسىن جاساي باستادى .

بۇل مەملەكەتتە تەمىر چول قاتىناسى از . پارسى
قول استىندا تەمىر جولىداردىڭ ەبارى دە شەت مەملەكەت-
تەردىڭ كۇشى مەن سالىنعان . قاتىناس كوپىنەسە ەجاي
كولىك ارقىلى اتقارىلادى . ۇلكەن قالالاردىڭ اراسىندا
سوتكى كەزدە پوشتا ايتامبىلدەرى جۇرە باستادى .

مەملەكەت قۇرىلىشى . پارىسى مەملەكەتىنىڭ مازاقىيا تۇرىنىدە . مەملەكەت اكىمىشىلىكى باسىنىدا شاق (پاتسا) تۇرادى . 1905 ىنىشى جىملى توڭكەرىستەن كىيىن شاق قالق وكىلىكەرىنىڭ ءماجىلىسى تاراپىنان شىعارىل . خان زاكۇنىدى قولدانىپ ءىس اتقارادى .

ايتسەدە اكىمىشىلىك شاق بىزىن ءىس اتقاراتۇن تورەلەردىڭ قولىنىدا . ەگىندىك جەرلەر ، جەر استىنان قازىلاتۇن اربىقتان شاق بەن بىلگىلى افسۇيەكتەردىڭ پايداسىنىدا . قالىقتىڭ ەككەن ەگىنىنىڭ تورىتەن ءۇش ءبولىمى ولاردىڭ مۇلكىنە تۇسەدى . ءبىراق شاق سوڭى كەزدە قالق نارازىلىعى كۇشەيىپ مەملەكەت زاڭىنىڭ بەت الىسى جۇمىسارا باستادى .

تۇرىك مەملەكەتى .

تۇرىك مەملەكەتىنىڭ قونىس قىلغان جەرىن كىشى ازىيا دەپ اتايدى . كىشى ازىيا مەن ەراننىڭ اراسىنىدا كەزدەسەتۇن تاۋلى جەرلەردە (ارمەن) تۇرىك مەملەكەتىنى قارايدى . جالپى جەرىنىڭ كەڭلىكى 1 . ۱۰۰۰۰ كىلومەتىر ، 880 مىڭ شارشى كىلومەتىر .

بۇلاردان 30 مىڭ شارشى كىلومەتىر جەر اۋ-
رپادا، قالقىنىڭ سانى 8 9 مۇلىيەن شاماسىدا.
تۇرىك، مامالەكەتىمىز، بىرگەلى ۇلتتار - تۇرىك،
گىرەك، ارمان، جەبىرەي.

تۇرىك مەملەكەتتىدە قالىق شارىۋاسى.

تۇرىك ەلىمىز نەگىزگى كەسىپتىڭ بىرى ەگىز-
شىلىك. جەرى ەگىنگە قولايلى بولدى. اۋە بىرايى
بىلەلدى، ەگىشلىككە جايلى كەلدى. قولدان سۇ-
ۋارماسادا كوپ جەرلەرىمىز ەگىز جاقسى وسەدى.
جالپى جەرلەرىمىز 11 پۇرسەتتىن ەگىز پايدالاندى.
بىراق، ەگىشلىككە اتام زامانگى ەسكى سايمانلاردى
قوللاندى. ەگىز كەسىپتىن ماشىنە مەن اتقارىۋ تۇرىك
ەلىمىز سوشى كەزدەغانا باستالدى.

ەگەتۇن استىقنارى - بىيداي، ارپا، كۇرۇش، جۇ-
زىم، ماقتا، زاپتۇن، جاشقاق، تەمەكى، ارپىن تاغىدا
باسقارلار، كەشى ازىيانىڭ باتىس جەمىنىدا تۇت اعاشىن
ەگىز جىبەكشىلىك كەسىپتىن قوللاندى.

تۇرىك ەلىمىز مالشىلىق شارىۋاسى كۇشتى قول-
لاندى. بىراق، جىيان سوعمىسىنان كەيىن مال شارىۋا-
سى كۇيزەلمىز بۇرىنغىسىنان كوپ كەمىپ قالدى.

قولداناتۇن مالدارى: جىلقى، شەك، قاشىر، سىيىر، قوي،
شەكى، تۇيە بولادى. تۇرىك جىلقىسى اراب جىلقىسى
مەن تەكتەس بولغاندىقتان، مەننىسكە بەرىك تۈزۈمدى
بولادى.

تەڭىز چاغلارنىدا بالىقىشلىق كاسىبەتەرى كۇشتى
جۇرگىزىلەدى.

تۇرىكتىڭ ازىياداعى جەرى كەنگە باي: التىن،
كۇمىس، مىس، تەمىر، قورعاسىن، قالايى، تاس كومىر،
تۇز، مارغانىس، جانىتار، بۇلاردان باسقادا تۇرلى كەندەر
كەزدەسەدى. شېراق، كەن كەسىپىن تۇرىك مەملەكەتى
باسقا جاۋرپاننىڭ ونەرلى مەملەكەتى شېر دارەجەدە
پايدالانا الماي كەلەدى. تۇرىك ەلىنى، ونەرلى كەسىپ ويدى.
غەداي كۇش الىب كەتكەن چوق. كەزدەمە پاپىرىك
تەرى عانا سوڭغى كەزدە كۇش الىب كەلەدى، باسقا
چاقتارى ناشار.

تۇرىك مەملەكەتىنىڭ شەتتىن الاتۇن تاۋارلارى:
تاس كومىر، مۇناي (نەپىت)، ماقتا، كەزدەمە، تۇرلى شارۋا
ماشىنەلەرى.

شەتكە شىعاراتۇن زاتتارى: تەمەكى، جۇزىم، اپىيىن،
جۇن تەرى، كىلەم، سمول، زايىتۇن مايى، كەپتىرىلگەن
جەمىستەر.

تۇرىك مەملەكەتىنىڭ باسقۇچىدا ئورپا مەملەكەتتەرى
مەن سالماستىرىغاندا، چول قازىناسى وتە ناسار، ونەرلى
كەسىپتىڭ كۇشەيمەۋىنەدە ۋاى سەبەبتىڭ بىرى وسى
1924 - جىلدىڭ 1 - جانىبارىندا جالپى تۇرىك مەملەكەتىنىڭ
سەگى تەمىر چولدىڭ ۇزىندىغى 2 مىڭ 987 كىلومەتىر
غانا بولغان.

اسكەر جايى .

تۇرىك ەلى جەلدەن جاۋىنكەر ەر قىلىق، وسىندان
بىر نەشە جۇز جىلدار بۇرىن تۇرىكتەر قارىۋ كۇشى -
مەن بۇتىن ازىيادا اكەشىلىك جۇرگىزدى. ئورپا، امە -
رىيىكە قالىقتارىنىڭ دا كوپىن قارىۋ كۇشى مەن قول
استىغا قاراتتى. سوشى جىيان سوعىستىنا شەيىن تۇرىك
قول استىغا قاراغان جەرلەر: كىشى ازىيا، ارەن، مەسە
بوتام، سەرىي (پالەستىن مەن بىرگە) ارابتىڭ بىر
سەپىرا جەرى بولدى. ازىردە تۇرىككە قاراب قالغان
جەرلەر: كىشى ازىيا مەن (بۇدا تۇگەل مەس) ارەننىڭ
تۇرىك جەرىنىڭ بولمىغان. تارىق جۇزىنىڭ تۇرىك
ەلىنىڭ سوعىستان بوس بولغان شاققارى سەيرەك كەز -
دەسەدى. باسقا ەلەر مەن سالماستىرىغاندا مادەنىيەت، شارىۋا
جەمىن ارتتا قالىۋىندا سوعىس كەسەل بولغان.

تۇرىك مەملەكەتىدە قالقى اعارتمۇ جاعى كەم.
جوعارعى دارەجەلى مەكتەبتەردەن جالپى تۇرىك ەلمىدە
عبىر عانا ۇنەبەرستەت بار. ءنۇرلى مەكتەبتەردىڭ سانى
36 مىڭ، 230. وقىۋشىلاردىڭ سانى ءبىر مۇلىيەن،
331 مىڭ، 2 ءجۇز. تۇرىك ەلىن ناداندىق قارماعىنان
قۇتقارماغان زور كەسەلدىڭ ءبىرى دىنشىلىك
بولعان. ءدىن اسەرىنەن تۇرىك ەلى ءالى دە ارىلا قويغان
جوق.

مەملەكەت قۇردىسى — ازىردە تۇرىك مەملەكە—
تىنە اكىمشىلىك ءتۇرى رەسپۇبلىكە. مەملەكەت بىي—
لىكى ۇلت قۇربىلتايىمنىڭ قولىندا. قۇربىلتاي جىيىلىسى 2
جىلدا ءبىر بولمىپ وتىرادى. رەسپۇبلىكەنىڭ پىرزىيەن—
تى - مۇستاپا كەمەل پاشا. اكىمشىلىكتى كەمەسەرلەر كە—
شەسى اتقارادى.

پىرانسى مەملەكەتى

پىرانسى مەملەكەتىنىڭ جەرى اۋرۇپانىڭ تابىس
جاعىندا. تۇستىك باتىس جاعى اتلانت دارىياسى مەن
ورتا تەڭىزگە تىرەلەدى. قۇرعاقتا كەرمەن، پىتالى،
شەبەتسەر، بەلگىيە مەملەكەتتەرى مەن شەكتەسەدى.

جەرىنىڭ كۆلەمى 550 مىڭ شارشى كىلومەتىر، قالقى
46 مۇلىيەن. (بىر شارشى كىلومەتى جەردىز 72 ادام
قونىس قىلادى). قالا قالقى 53 پۇرسەنت، شار قالقى
47 پۇرسەنت.

باشقا مەملەكەتكە قاراغاندا، پىرانسى قالقىنىڭ
ۋىسىمى از. جىيان سوعىسى كەزىندە پىرانسوز قالقىنىدا
ادام شىغىنى وراسان كۆب بولغان: ەركەكتەردەن واكەن
ادامداردىڭ سانى بىر جارېم مۇلىيەنگە جەتكەن. پىر-
انسى ەلىندە سوڭغى كەزدە باشقا مەملەكەتتەردەن كەلگەن
كەلمەسەكتەر كۆبەيگەن. كەلمەسەكتەردىڭ سانى 2
مۇلىيەنگە جەتكەن.

قالىق شارېۋاشىلدىغى — پىرانسى مەملەكەتى دە
عاشتى مەملەكەتنىڭ بىرىنەن سانلادى، اعاش كەسىبىن
قولدانىۋاشىلاردىڭ سانى 8 جارېم مۇلىيەن؛ اراق جاساۋ
كەسىبىن قولدانعاندار 1500؛ ونەرلى كەسىب بەن كەن
كەسىبىن قولدانىۋاشىلار 6 مۇلىيەن؛ ساۋدا كەسىبى مەن
تەمىر جول بويىندا قىزمەت ەتىۋاشىلەر 3 مۇلىيەن؛ الەۋ
مەت، اكەمشىلىك قىزمەتىندەگىلەر بىر مۇلىيەن 3 جۇز
مىڭ.

اۋىل قالا شارۋالدىسى - جىيان سوعىسىنا دەيىن پىرا -
 نس دا قالا قالىقتارى كىلىك ەگىنشلىك كەسىپىن
 قولداندى. پىرانسى جەرىنىڭ ەگىنگە قولايلماي، اۋە
 درايمىنىڭ جۇمىساق، جىلىمىسى ەگىنشلىك كەسىپىنىڭ
 كوتەرىلىۋىنە ئىرى سەبەبتەردىڭ ئىرى بولدى. پىران -
 سىدا باقشاشلىق، ۇگىرەتشىلىك شەكتەن تىس كوتە -
 ىلى. جۇزىم جەمىسىن كوب ەگەتۇن بولغاندىقتان،
 اراق جاساۋ كەسىپى بەلىك ىلى، اراق جاساۋ كەسىپىنە
 پىرانسوز مەملەكەتى جەر جۇزىنىڭ ئىرى بولدى. ورىن
 يىدىلەندى. كوب ەگەتۇن استىقتارى بىيىنچى مەن سۋاى.
 ەگىنىنىڭ شىعىسى ورتا دارەجەلى بولغان جىلىلاردا پىرانسوز
 ەلىنىڭ ۇز ەگىنى وزىنە جەتەدى.

پىرانسوزدا مەنىشكىتى جەرى بار، مۇجىقتىڭ سانى
 2 مۇلىيىن شاماسىندا؛ ئىرى نەشە جۇز مىڭ شاماسىندا
 جەرسىز مۇجىقتار بار. بۇلار ەگىستىك جەردى جالعا المى
 ەگەدى.

جىيان سوعىسى پىرانسوز مەملەكەتىنە جايلى تىيگەن
 جوق، ەگىنشلىك كەسىپىن قولانانعان قالا شارۋا -
 سىنىڭ دا شاگىراعتى شايقالتىمب شىنبايىنا جەتتىم
 كەتتى.

16

Гос. рос. библиотека
 1335386

9498

پىرانسوزدا ونەرلى كەسىپتىڭ مۇسۇۋى وتە كۇشتى.
كەرمەن مەملەكەتىنەن ەلزدەك - لوتارەنگەنى قايتارەپ
الغانىاي بەرى پىرانسوز ەلى كەن كەسىپىنە مۇاقتى،
وسى كۇندە اۋرپيا مەملەكەتتەرنىڭ اراسىندا كەن
بايلەمىنا پىرانسوزدىڭ الدىنا تۇسەر مەملەكەت چوق.
پىرانسوز مەملەكەتى كەنگە شولاسىز بولغان سوڭ ونەرلى
كەسىپتى (زاۋىت پابىرىكە كەسىپى) كۇن سايمىن كۇ-
شەيتىب بارادى. ناق وسى گەزدە پىرانسوز مەملەكەتى
ونەرلى كەسىپ جاعىنان اعىلىشمن، كەرمەن مەملەكەتتەرى
مەن باسەكەلەستۇگە اينالدى.

كومىر كەنىنە اعىلىشمن مەن كەرمەننەن سوڭغى
باي مەملەكەت پىرانسوز مەملەكەتى. بىراق پىرانسوز
مەملەكەتىنىڭ كومىرى ەوز زاۋىت پابىرىكتەردىن تۇگىل
قاناعانتاندىرا المايدى. سوندىقتان پىرانسوز مەملەكەتى
كومىردى كورشىلەس وتىرعان كەرمەن مەملەكەتىنەن
الادى.

پىرانسوزدا ەولى بۇيىمىنى نىسكە اسىراتۇن كەسىپ
بەن ەلەكتىر كۇشىنە بايلانىستى ونىرەستەر كۇشتى.
اۋرپيا مەملەكەتتەرنىڭ اراسىندا ايتامابىل، ەلەكتىر
سايماندارىن جاساۋ جاعىنان پىرانسوز مەملەكەتى بىرىنشى
سانالادى.

ونەرلى كەسىپ ارقىلى وندىرگەن زانتارىن پىر -
انسوز مەملەكەتى شەتكە كوب تارانادى. پىرانسوزدىڭ
زاۋىت پابىرىكتەرىندە يستەلگەن تاۋارلاردىڭ شەت مەم-
لەكەتتەرگە ءونىمى دە جاقسى. جالعىزاق پىر كەمشىلىك
پىرانسوز مەملەكەتىندە اتى مەن مۇناي مايى (نەپىت)
جوق. مۇناي مايى ءوز مەملەكەتىمەن تابىلىپ تۇرسا،
ونەرلى كەسىپ پىرانسوز دا ودان دا كۇشىەر ەدى.
مۇنايدى پىرانسوز مەملەكەتى امىرىكە دە ن ساتىپ
الادى.

مەملەكەت قۇرىلىسى - پىرانسوزدا 1871 -
جىلدىن باستاپ برەسپۇبلىكە جارىيالاندى. سودان بەرى
مەملەكەت قۇرىلىسى وزگەرىس تابقان جوق. مەملەكەت
زاڭىن پارلامەنت شىعارادى. پارلامەنتتى بايلار وكىل -
لەرى مەڭگەرەدى، ناشار تابقان سايلانغان وكىلدەردىڭ
اسەرى ارتىق كۇشتى مەس.

كەرمەن مەملەكەتى.

كەرمەن مەملەكەتىنىڭ مەكەن ەتكەن قوندىسى
ورتالىق اۋرپادا، جەرى - 472 مىڭ شارشى كىلومەتىر.
قالقى - 63 مۇلىمىن.

غېر شارشى كىيلو مېتىر جەردى 134 ادام قوندىس
تەدى.

كەرمەن مەملەكەتى 18 وداق مەملەكەتتەردەن
قۇرالادى؛ بۇلاردىڭ ئىشىنىدە تاقىتىلارنى پىرىۋس. ساقسوت،
بابار مەملەكەتتەرى.

سوگھى كەزدە جىيان سوعىسىنىڭ الدىندا كەرمەن
مەملەكەتىدە ونەرلى كەسىپ كۇشىدى. تاۋار جاساۋ
جاعىنان دىڭ كۇشتى كاپىيتال مەملەكەتتەرى مەن باسە.
كەلەستى. ساۋدا كەسىپى شەكتەن تىس ۇستى.

كەرمەن مەملەكەتىنىڭ بەستەن ۇش بولمى
كەنت قالقى بولمى، بەستەن دكى بولمى قالقى
سارالادى.

كەرمەن مەملەكەتىنىڭ قالقى شارنۇاشلىرى: كەرمەن مە.
مەكتى اعاشقاباي سوندىقتان اعاش كەسىپى كورنەكتى ورىن
الادى. اعاش كەسىپىن قولداننۇشلاردىڭ سانى 10 مۇلىيەن
708 مىڭ؛ بۇلاردىڭ 7 مۇلىيەن 950 مىڭى جۇمىسە.
كەرلەر. ونەرلى كەسىپ بەن (زاۋىت پاپىرىك كەسىپى)
كەن كەسىپىن قولداننۇشلار 12 مۇلىيەن 893 مىڭ
بۇلاردىڭ 9 مۇلىيەن 839 مىڭى جۇمىسكەر. ساۋدا،
تەمىر جول ئىستەرىنىدە 4 مۇلىيەن ادام قىزمەت ئىس.
تەيدى.

بۇلاردان 2 مۇلىيەن 246 مىڭى جۇمىسكەرلەر.
بۇل سىيىپىرلارغا قاراغاندا، كەرمەن قالقىنىڭ دەنى جۇ-
مىسكەر ەكەندىكى بايقالادى.

كەرمەن ەلىنىڭ كەن بايلىغى ۋوز قول استىنداعى
زاۋىت - پاپىرىكتەردى تولىق قاناعاتاندىرا الادى.
سوندىقتان زاۋىت - پاپىرىك ئىستەردىنىڭ ۋوسىۋى
وتە كۇشتى.

جىيان سوعىسى كەرمەن ەلىنىڭ شارىۋاسىنا كوپ
كۇبىزەۋىشلىك كەتمىدى. جىيان سوعىسىنان بۇرىن
كەرمەن مەملەكەتى وندىراي كەسىپ جايىنان اۋرۇپانىڭ
الدىكى قاتارداعى مەملەكەتنىڭ ۋىرى بوب قاسىپ
ەدى. ساۋدا كەسىپى ۋجايىنان اعىلىشنىنان سوڭى مەملە -
كەت كەرمەن بولانۇن ەدى وسى كەرمەن مەملەكەتى
1919 - جىلدىن كەيىن شارىۋا جۇزىنىڭ كوپ وز-
گەرىس تابتى. 19 - جىلى بەرسال بىتىمىنەن كەيىن
كەرمەننىڭ كەندى، ەڭ شوراي جەرى ەلزەس لوتارەن-
كىمەنى پىرانسوزدار الدى. تاس كومىر شىعاتۇن
سىيلەزىيە جەرىنىڭ ۋىر ازى پولاشىگە قارادى.
جەر ساۋىرى - بىسىلا وزەننىڭ بويىن تۇگەلى مەن
ۋپولشى الدى.

پىرىۋىسىيەنىڭ شىعەس جاق بولمى كەرمەن مەمە -
ەكەتمەن مۈلە بولمىب كەتتى. بۇلاردىڭ ۇستىنە -
جەڭگەن مەملەكەتتەرگە كۇردەلى تۇردە سالىق تولدې -
تۇن بولدى.

جىيان سوعىسىنان كەيىن زاۋىت - پاپىرىكتەردىڭ
بىر سىپىراسى ئستەن توقتالدى. ئسىسىز جۇمىسكەرلەر
كوبەيدى. ەڭبەك اقى ازاپىب، ۇنىمىسىز تۇرگە
تۇستى. بىراق، كەرمەن ەلى ناق سوڭغى ەكى
جىلدىڭ ئشىنى، قايتادان كوتەرىلىپ شارۋاسى ساپا -
تۇسە باستاعان كورنەدى.

اۋىل شارۋاشىلىقى - كەرمەن مەملەكەتىندە اۋىل
شارۋاسىنىڭ اراسىنداغى ەڭ كۇشتى نۇرى - ەگىنشىلىك
ەگىنشىلىك كەسىبى باسقا ونەرلى مەملەكەتتەرگە قارا -
غاندا، كەرمەن ەلىندە وتە كۇشىدىب كەتكەن.

بىزدىڭ رەسەيدىڭ وسى كۇنگە شەيىن قولدانىپ
جۇرگەن «ناۋبەتتى ەگىس» نۇرىن كەرمەن ەلىنىڭ
قالدىرغانىنا جۇز جىلدىن اسىب بارادى.

ارپا، بىيداي، سۇلى استىقتارىن كوبىرەك ەگەدى.
بىراق، كەرمەننىڭ ۇزى ەككەن استىعى ۇز قالقىنا

تۈگەل جەتپەيدى. سوندىقتان شەتەن ساتىپ الادى. كۈ
بىنەسە، بىزدىڭ رەسەيدەن الادى.

كەرمەننىڭ تۇستىك جايىدا ۋە ىرايى جىلى
بولغاندىقتان باقشاشلىق كەسىپىن قولدازدى. جۇگەرى
قۇنداق، جۇزىم جەمىستەرىن ەگەدى.

مەملەكەت قۇرىلىشى - 1918 - جىلى نوپەبىردىڭ
9- ىندا كەرمەن پاتىساسى بەلگىلىم تاققان تايىپ، جىيان
سوعىسى توقتالغاننان كەيىن، كەرمەن مەملەكەتى رەس -
پۇبلىكە جارىيالاى.

كازىردە كەرمەن رەسپۇبلىكەسىنىڭ پەرەزىكەنتى
پەلماشال گىندەنبور دەيتۇن ادام.

زاڭسى پارلامەنت شىعارادى. پارلامەنتتە نىق وسى
كۇندە كۇش البى بىيلەپ وتىرعان بايلار وكىلدەرى.
رەسپۇبلىكە بولغان مەن كەرمەن مەملەكەتىنىڭ بۇقارا
اكەمشىلىگى اتى مەن جوق دەۋگە بولادى.

اعىلىشىن مەملەكەتى.

اعىلىشىن مەملەكەتى چاۋرىپاننىڭ تەرىستىك باتىس
جايىداى اتلانت دەيتۇن دارىياننىڭ جايىداى ارال -
ئاردى قونىس قىلادى. اعىلىشىن جەرىنىڭ كولىمى (وتار

ھادىرىن قوسىباعاندا) 230 مىڭ شارشى كىيلو مەتىر،
قالقىنىڭ سانى 44 مۇلىيەن شاماسىندا. بىر شارشى
كىيلو مەتىر جەرگە ورنىتىقان جاننىڭ سانى 181

اعدلىشىدىن مەملىكەتتىدە قالدىق شارىۋاسى:

اعىلىشىدىن ھالەتتە ساۋدا كەسىپى مەن ونەرلى كەسىپ
(زاۋىت - پابىرىك كەسىپى) كۇشتى. ونەرلى كەسىپكە
قاتىسقان ادامنىڭ سانى - 11 چارىم مۇلىيەن، بىر كىچىك
ساۋدا كەسىپىنە قاتىسقىنلارنىڭ سانى - 2 چارىم مۇلىيەن،
اۋىل شارىۋاسى مەن بالىقىشلىق كەسىپىدىن قولدانغانلار
نىڭ سانى - بىر چارىم مۇلىيەن.

اعىلىشىدىن ھەلى تىگىز ارالدىرىن قونىس قىلغانلىقتان
بالىقىشلىق كەسىپىدىن وزگە مەملىكەتتەرگە قاراغاندا
كۇشتى قولدانادى.

اۋىل شارىۋاشلىقى: اعىلىشىدىن مال ۋە سەرىۋ
شارىۋاسى كۇشتى. اۋىل شارىۋاسىدىن قولدانغان جەرلەر
ھەممىدىكى جەردەن دەمالدىڭ ۋەردىدىن ارتىق باعالايدى.
ھەممىدىكى جەردىڭ كۆلەمى از بولادى. دىققەتلىق كە-
سىپىدىن ۋەگىرىتشىلىك، باقىشلىق كەسىپىدىن چاقىسى
قولدانادى. ارپا، بىيىداي، سۇلى استىقتارىدىن كۆبىرىك
ھەگدى.

اعىلىشىن مەملەكەتنىڭ ءوز ەككەن استىقتارى وزىنە
جەتتەيدى. بارلىق ەككەن استىقتارى 2-اق ايغا جەتەدى.
قالغان استىقتى ءوزىنىڭ وتارلارىنان امەرىيكەدىن ءېز-
دىڭ رەسەيدىن الادى.

بۇتىن جەر ءجۇزى مەملەكەتتەرنىڭ اراسىندا مال
بايگىسىن اعىلىشىن الادى اعىلىشىن مالدارى - تۇقىمى اسىل،
ماگىزدى، باعالى، اجارلى بازارلى كەلەدى. ءبىراق اعىلىشىن مەم-
لەكەتنى ءوز مالدارىنان ونەتۇن استىق قازاغاتاندىر مايدى؛
ەت، ماي، جۇمىرتقا سىقىلىدلاردى شەت مەملەكەتتەردەن
اسىرەسە رەسەيدىن كوپىرىك الادى.

اعىلىشىن مەملەكەتنىڭ كەسىبى قۇرعاقتان دا سۇۋدا
كۇشتى. سۇۋ جولنىڭ كەسىبىنە اعىلىشىن مەملەكەتى
جەر ءجۇزىندە ءبىرىنىشى ورىن بىلەنەدى.
اعىلىشىن ەلى اعاشقا كەدەي، اعاشتى شەت مەملەكە-
تەن، كوپىنەسە رەسەيدىن الادى.

اعىلىشىن جەرى تاس كومىر كەنىنە باي، كەن قازىۋ
جۇمىسىندا ءبىر مۇلىيەن 2 ءجۇز ەڭ جۇمىسكەر بار.
تاس كومىر كەنىن شەت مەملەكەتتەرگە ساتىپ پايدا
قىلادى.

اعىلىشىن جەرى تەمىر كەنىندە باي. تەمىر مەن تاس
كومىرگە مۇڭسىز بولغان سوڭ اعىلىشىندا ماشىنە جىساۋ

ۋەزىرى شەكىتەن تىمس كوتەرىلگەن. بۇل چاغىناندا ئەمەل-
شىن مەملەكەتنى جەر جۇزىنىدە ئېلىرىنىشى ۋەزىرىنى يەلەندىدى.
كەزدەمە توقمۇ، تاۋار جاساۋ چاغىناندا ئەمەلشىن
مەملەكەتنى ۋەسالى مەسى، ماڭمۇزىلىق چاغىناندا ئەمەلشىن
تاۋارى كاپىتال مەملەكەتتەرنىڭ ئاراسىدا چانا ئېلىرىنىشى
ۋەزىرىنى يەلەندىدى.

ئەمەلشىن مەملەكەتنى جەرگە تاپىشى بولغاندىنقىن، قولىدى
شەتەكە سالادى. ۋەتارلارنى جەمەتتە تويات الادى. ۋەتار-
لارنىڭ جەرى مەن پايىدالاندى. جەر جۇزىنىدە ئەمەلشىننىڭ
ۋەتارى كۆپ مەملەكەتتە جوق. ئەمەگە ئىتارى ايان ۋە-
ئىستان، ئۋىستىرالىيا، قانادا، مېسىر، شىعەستىق ئېمىرىيەگە
ئەلەرنى ئەمەلشىن مەملەكەتنى ۋەتار قىلىپ پايىدالاندى ۋەتەر.
بۇل ئاتالغان ئەلەردىڭ قونىس قىلغان جەرلەرنىڭ كۆ-
لەمى — 35 مۇلىيەن شارشى كىلومەتەر؛ قالقىنىڭ سانى-
420 مۇلىيەن.

ئەمەلشىننىڭ بايلىقى جوعارغى ئاتالغان ۋەتار ئەلەرنىڭ
ئارقاسىدا. زاۋىت - پابىرىككە كەرەكتى ۋەلى تاۋار-
لاردىڭ ئېلىرىنى ۋەتارلارنىڭ ئادى. جاساب شىعارغان تاۋار-
لارنى سولارغا ۋەتكىزەدى.

مەملەكەت قۇرۇلدىسى : اعمالىشىندا اكەمىشلىك
 جۇرگىزىۋىشى بىلەن سىكى كۇيىنەن وزگەرگەن
 چوق. مەملەكەت تىزگىنى كارولىنىڭ قولىدا. بىراق
 ەل بىلەن ۇچايىنا كەلگەندە كارولىنىڭ ماڭىزى شامالى.
 كارول پارلامەنتنىڭ قاسىندا قاراقشى سەبەندە. اعمالىشىن
 پارلامەنتىن مەڭگەرب وتىرعان بايلار مەن كاپىتالىشى
 اپاۋىتتار. سوندىقتان اعمالىشىندا اكەمىشلىك ۇسى تۇگەلى
 مەن بايلار وكىلىەرى مەن بايشىل وقىعانلاردىڭ قولىند
 دەپ ايتىۋعا بولادى .

پىتالى مەملەكەتى

پىتالى مەملەكەتى اۋورىپانىڭ تۇستىك - شىمىس
 جاعىندا، اتاقتى «الب» تاۋلارنىڭ شىمىس جاق باۋرايىندا
 بولادى. قونىس ەتكەن جەرلەرى - «اپنەن تۇبەگى» ،
 «سەتسەلىي». «ساردەنىي» ارالدارى دەپ اتالادى .
 جەرىنىڭ كەڭلىگى-2 مىڭ كىيلومەتىر؛ قالقىنىڭ
 سانى 42. مۇلىمەن؛ بىر شارشى كىيلومەتىر جەرگە
 ورنىققان جاننىڭ سانى-129.

پىتالى مەملەكەتى 1870-جىلعا شەيدىن جەكە اۋدان-
 دارعا بولىنىپ، ابىستىرامەملەكەتنىڭ بىلىگىندە بولدى.

بیتالىنىڭ استاناجى - «ۋرۈم» (سالىنغانىمىزدا 2 1/2 مەڭ جىملىان
استى) 1870 - جىملىاردىڭ ار جاعىمىدا كانولىك شەركەۋ -
نىڭ باستىعى - پاپانىڭ سىباعاسىنا تىيگەن مۈلكى ەدى.
بیتالى مەملەكەتىندە ول كەزدە «جەر قۇدايى» پاپابولى.
ابىستىرالمقتار پاپانى قولدادى. ولار قالىقتى قاباب، قاتاڭ
زاتڭ جۇرگىزدى. قاتاڭ اكمىشلىككە قالمق توزە المادى،
ۋكىمەتكە قارسى تولقىن تۇۋدى. ەل تولقىمىن باستاعان
ەرلەر شىقتى. ەسكى ۋكىمەتكە قارسى شىققان توڭكەرىس
ەرلەرنىڭ اراسىندا وزگەشە جىگەر، قايرات كورسەت -
كەن، تارىقتا اتى مالم «گارنىبال» دەيتۇن ەدى. ۇلى
تولقىن اقمىرىندا ەسكى ۋكىمەتتى جويدى. پاپانى تاققان
تايدىردى. بیتالىدە گى اكمىشلىك «دىزگىمىن العان ابىس -
تىرالمقتاردا قۇۋىلدى، اكمىشلىك وزگەردى، سودان
بىلاي بیتالى مەملەكەتىنىڭ ونەرى ورلەب، كۇشەيە
باستادى. كازىردە بیتالى اۋىرپا مەملەكەتتەرنىڭ ارا -
سىندا ەڭ كۇشتى كورنەكتى مەملەكەتتەن سانالادى.

بیتالى شارىۋاشلىغى .

بیتالى مەملەكەتىندە كۇشتى شارىۋا - ەگىشلىك .
جەرنىڭ اۋەسى جىلى، توپىراعى چاقسى بواعاندىقتان،

استىق، جەمىس و سەمەدىكتەرىنىڭ تۇرلىلىرى ەگىلەدى. ەگىلەتۇن و سەمەدىكتەر: بىيداي، جۇگەرى، جۇزىم، اپاسىن، لىمىون، تۇت زاپتۇن اعاشتارى.

تەگىز چاغاسىن جايلاغاندىقتان، نەگىزگى كەسە-
بىتىڭ ۇبرى-بالمىقىشلىق. تاس كومىر، تەمىر كەندەرى
از. ۇبىراق، مۇنىڭ سەبىنە «پىدەن تۇبەگى» مىرامىر-
مەن كۇكىرت كەندە باي. تاس كومىردىڭ ازدىغىنان
بىتالىنىڭ ونەراي كەسىمى كۆبىكە شەيىن مەشەۋلەنىپ
كەلدى. ۇبىراق سوڭغى كەزدە تاۋدان افقان تاسقىم-
ندى وزەندەردىڭ كۇشى مەن پايدالانىپ بەلەكتىر ئىستى-
ئىسالارىن كۆبەيتە باستادى.

اسىرەسە، بىتالىنىڭ تەرىستىك چاغىندا زاۋىت-پا-
بىرىكتەر كۆبەيدىپ كەتتى. ماشىنە، اپتامايىل جاسايتۇن،
كەزدەمە توقىمىتۇن زاۋىت-پا بىرىكتەر سۇۋ كۇشى مەن
جۇرگىزىلە باستادى. ەندى بۇل مەملەكەت ەلەكتىر
كۇشىنە تارىعاتۇن مەس.

بىتالى مەملەكەتنىڭ جۇمىسكەرلەرى بىلگەرى كەزدە
كەسىپ بىزدەب جىلمىدا 700 مىڭداپ امىرىكە گەۋىپ
جۇردى. سوڭغى كەزدە ۇز وتاندارىندا زاۋىت-پا بىرىك
كۇشەيگەن سوڭ توقىمىراي باستادى. سوندا دا جۇمىس-
كەرلەر تۇرمىسى ەلى تۇزەلىپ كەتكەن جوق. ونەرلى

كەسەب كۈشەيگەن سايىن يىتالى كاپىتال شىمالارى اعملشەن
نەمەس، پەرانسوز كاپىتال شىمالارى مەن باسە كەلەسەب
شەمەرشەي جەلتەلەب جايىناب بارادى. بىراق زاۋب
تتارعا كەرەكتى تاس كومەر، تەمەر، ماقتا، چۈن
سەقىلى تۋارلاردى شەت مەملەكەتتەردەن الادى.

يىتالىنىڭ سىرتقى ساۋداسى.

سوعىستان بۇرىن يىتالى مەملەكەتنىڭ شەت
شەتتۇن تۋارلارى: جەمس، اراق، جىبەك بولدى.
(جىبەك بايلىقىمىز مۇنىڭ الدىنا تۈسەتۇن جاپان مەن قىتاي
غانا). كازىردە كەزدەمە، ماشىنە، اپتاما بەلدەردى توبى
مەن شەتتە شەكارا باستادى.

يىتالى مەملەكەتىدە سەكى ونەر تۇرلەرى كۆپ.
ساۋلەت، سەمبەت، كەسكىن، سەكىلىكتى سۇۋرەت ونە.
رلەردىن نەشە الۋاندىرى بار. وسى ايتقان ونەرلەردىڭ
تۇرلەرى يىتالىنىڭ بىرى قالالاردىن كەلەتتى. قانالاردا
تولتۇرىلغان. اسرەسە، ۇرىمنىڭ كەلەتتى قاناسى تاماشا
سول تاماشالاردى كورىپ قايتىۋۇشۇن يىتالىغا جەلمىدا
مەكشەمان ادامدار بارادى. بۇل جەمەن قاراغاندا، ونەرلى
دەلدەردىڭ وقىغاندارىنا، «ۇرىم» قالاسى بىزدىڭ مۇسلمان

دېنشىلىك رېنىڭ « مەكەسى » سىقىلىدى . « ۇرىم » گە
كەلگەندەردەن الدىغان « كورىندىك » اقشاسىنىڭ ۇزى-
(جىلىق سەبى) 3 ۇلىيەن شاماسىدا بولادى .

اكەشىلىك قۇرىلىسى .

بىئالدىدا اكەشىلىك قۇرىلىسى ەسكى كۇبىنەن
ۇزگىرگەن جوق . ەلى دە مەملەكەت باستىعى - كارول .
بىراق ۇسى كۇنە كارولدىڭ ماشىنى شامالى ، 1922-
جىلىدان بەرى مەملەكەتنى بىر شىبىق بەن ايدابوتىر-
غان ادام . ۇسۇسولمىن ، ۇنىڭ قاسىندا كارولدىڭ اياققە
قۇيغان اسىندا المىب شە المايدى . ۇسۇسولمىن پاشستەر
پارتىياسىنىڭ باستىعى ، ۇرى كاپىيتالىشلاردىڭ وڭكوزى .
پارلامەنتتى بىيلەپ وتىرعان ەسكىشىلىك پارتىياسى .

سپانىيا - پورتىمۇقالبىيا مەملەكەتتەرى .

بۇل ەكى مەملەكەتتىڭ قونىس ەتكەن جەرى ،
قولدانغان كەسىبى ، بىلىم ونەرى ، شارىۋا تۇرمىسى بارى
بىر دارەجەدە . بىر جەردى مەكەن ەتىپ ، اۋىل ارالاس ،
قوي قورالاس دەگەندەي جەلىكەن بىرگە ۇسىب ، بىتە
قايناعان ەل . (سوندىقتان بىزبۇل ەكەۋىن قوسىب جازىب
وتىرمىز) .

فونىس ەتكەن ورنى، ازىر پاننىڭ تۇستىك - باتىس جاق مۇيسىنىك، پىيرەنەي تۇبەگى دەيتۇن جەردە. نىپا - نىيا جەرىنىڭ كەڭلىكى (جەكە العاندا) 505 مېتىر شارشى كىلومەتىر. قالقى $2\frac{1}{2}$ مۇلىيەن. بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى - 43؛ پورتۇغالدا جەرىنىڭ كەڭلىكى - 89 مېتىر شارشى كىلومەتىر، قالقى - 6 مۇلىيەن، 1 - شارشى كىلومەتىر جەردەگى ادام سانى - 67.

شارىۋا جايى. - پىيرەنەي تۇبەگى جەر شارىنىڭ جىلى ورنىدا بولغاندىقتان، اۋە براىى وسىمىككە جايلى، جىلى. تۇبەكتى اينالاقور شاعان تىگىز - اۋەنى توياتىدىرىب ازىق بەرىپ تۇرادى، سوندىقتان، پىيرەنەي تۇبەگىنىڭ جەرى دىققان شىلىققا وتە قولايلى. ەگىنىشلىك كەسىپىن جۇرگىزىۋگە اۋىرىپادا اناق العان ساۋىر جەردىڭ بىرى. بۇ تۇبەكتى جايلاعان ەلەر جەر شىعاىنا قاراپ كەلەڭ اۋىل شارىۋا شىلىقتارىنىڭ تۇرلەرىن قولدانادى. نىرى قولدانانۇن شارىۋا - دىققان شىلىق. تۇبەكتە تاۋ ولكەسىن جايلاعان ەلەر (نىپاندار) باققان شىلىق كەسىپىن جۇرگىزەدى. باققانلارنىڭ جەمىس اعاشتارىنىڭ ارتۇرلەرى وسىدى: (پىلىسىن، گىرانات، مەنەل، جۇزىم، زاپتۇن اعاشتارى). باققانلار ەت جەمىستەرىنىڭ نەشە اتاۋامسى

هگملىدى. ەككەن جەمەستەرنىڭ كۈبىن جاڭا پىسكەن
كەزىنىدە شەت مەملەكتەتەرگە شىعارادى، جۈزىمەننەن-اراق
جاساب ساتادى، زاپتۇن جەمەستەننەن زاپتۇن مايمىن ايرادى.
پورتىمۇ عالميا مۇجىقتارى ەگىنىلىك، ماشىلىق
شارىرالاردىن ارالاس قولدانادى. كۈن براپى جىلى، جاز
جەتكىلىكتى بولغاندىقتان ەگىندى جىلىنىدا ەكى برەت
سەۋىب، ەكى برەت ورادى: كۈز - بىيداي، جاز - تارى
ەگەدى. ۇي قايىۋاندارىنان-كۈبىنەسە، قارامال قولدا-
نادى. پىيرەنەي تۈبەگىندە مال ورسىنە قولايلى جەرلەر
از مەس.

تەڭىز جاعاسىندا جاپىن ەلدەر، بالىشلىق كەسەبىن
جۇرگىزەدى. تەڭىز سۇۋىنان تۇز ايرىپ ساتادى.
كەن بايلىقى-پىيرەنەي تۈبەگىندە كۈبىتەن قول-
دانىلىپ كەلدى. سىناب، كۈمىس، قورعاسىن. تەمىر،
تاس كۈمىر كەندەرى كۈبىلەننىدى. ىبراق، بايلىقىدىن
پايدالانىۋەركى تۇرعىن قالمىقتىڭ قوللىنىدا مەس. شەت
مەملەكتەتەردىڭ، كۈبىنەسە، نەمىس اعملشىنداردىڭ قوللىنىدا،
بۇلار تابقان كەندەرىن ۇز زاۋىقتارىنا تاسىيدى. سوندىن
قتان سىپانىيا، پورتىمۇ عالميا ەلدەرنىڭ ۇز و تاندارىندا
زاۋىت-پايمىردىكى ئىستەرى كۇشتى مەس.

تەمىرچول - قاتناستارنىڭ بىيلىگى - بىرىشكەي پىرانە -
سوزنەمىس، مەملەكەتنىڭ قوللىنىدا؛ سۇۋجواي - اعملشنىداردا
ەرتە كەزدە پىيرەنەي ەلدەرى سۇۋشىل بولغان . تە شىز
جۇزىن ساياقات ەتتەب و شارلاب جۇرىب امىرىكە و اۋىس
تىراللىلاردى تابقان چانگەز ەلەرە (كولومبى، باسكەدە،
عاما، مامىيلان) وسى ەلدەردەن شىققان . بىراق، بەرى
كەلە سۇۋ جۇزىنىڭ بىيلىگىن اعملشىن الىب كەتتى .
قالدىق اعارتىۋ جۇمىسى - پىيرەنەي تۇبەگىندە گى
ەلدەردە ناشار، قالقىنىڭ ناق چارمى قات تانمىپىدى .
قالىق اراسىنان دۇنىيەگە ەسكى كوز قاراس كوپ وز -
گەرمەگەن . ەدىن مايمىرمارىندا قولدا نىلانۇن ەسكى
ادەتتەر (بۇقا سۇزستىرىۋ سىياقتى) ەلى كۇنگى قالدىر -
بىلماغان . سىرتتان اكىمشىلىك ئىقبالىن چۇرگىزگەن اعملشىن،
پىرانسوز سىقىملىدى بىرگەلى ەلدەر بۇلارعا وگەي كوز
بەن قاراعان . بۇلاردى شارىۋا چاەننان پايدالانىۋدى عانا
ماقسات قىپ، سانا - ساكىلاۋلارىن وسىرىۋ گە قارسى بولغان .
پىيرەنەي تۇبەگىنىڭ دەنىن نىسپانىدا مەملەكەتتى يە -
لەندى . مەملەكەت قۇرىلىشىنىڭ تۇرى، مونارقىيا،
اكىمشىلىك - كارولىنىڭ قوللىنىدا . زاكىدى پارلامەنت شىعارادى .

پىمىر ھەندىدىڭ اتلانت دارىياسى ھاق شەئىنىڭ پور -
مۇعالمىيا مەملەكەتى بار. (اۋرپانىڭ با تىس جا عدنداعى
ھاڭ شەتكى مەملەكەت.) اكممىشلىمكتى بايلار برە سپۇبلە -
يىكەسىنىڭ زاڭى مەن جۇرگىزەدى.

شەبەتسىيە، نۇربەگىيە مەملەكەتتەرى.

شەبەتسىيە ، نۇربەگىيە مەملەكەتتەرى جاۋرپانىڭ
ناق تەرىستىڭ چاغىنداعى اتاقتى سىقانىيىنا ۋىيا تۇبەگىن
قونىس ەتەدى.

قاندىيىناۋىيانى بالتىق تەڭىزى تەڭىزى مەن تەرىستىڭ
وراب تۇرادى.

نۇربەگىيە . جەرىنىڭ اۋدانى - 321 مىڭ شارشى
كىلومەتىر، قالقىنىڭ سانى - 2 مۇلىيەن ، 700 مىڭ
شاماسىندا، بىر شارشى جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى - 8.

شەبەتسىيە جەرىنىڭ اۋدانى - 448 مىڭ شارشى
كىلومەتىر. قالقىنىڭ سانى - 6 مۇلىيەن شاماسىندا.

1 شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى - 13.
سىقانىيىناۋىيا تۇبەگىندە دانىشاتىرمەن بىر تۇقىمىداس
شەبەت، نۇربەج قالىقتارى مەكەن ەتەدى. بۇلاردىڭ بارى
بىرىگىپ تەرىستىڭ كەرمەن قالىقتارىنىڭ ناسىلىنى
قوسىلادى. تۇبەكتىڭ تەرىستىڭ چاغىندا سارى ناسىل
(براسا) قالىقتارىنان پىيىن، لوپار قالىقتارى كەزدەسەدى.

شاردۇا رجاىى . سقاندىناۋىيا تۇبەگىنىڭ تۇستىك
چاغىنىڭ توپىراعى ەگىنگە قولايلى ، اۋە براىى جاز جىلى
بولادى ، سوندىقتان ، بۇل ولىكەنى مەكەن ەتكەن
قالىقتار ەگىنىشلىك ، مالشىلىق كەسىپىن قولدانادى . ەگىن
ەگىۋ كەسىپىن چاقسى بىلەدى ، ەگىندەرى شىمىدى
بولادى . جۇمىستى ماشىنە مەن اتقارادى . قولدانمان
مالدارى ، كوپىنەسە ، قارا مال بولادى . ساۋىن سىپىردى
كوپىرەك اسرايدى . سىپىر مالنىڭ تۇقىمى اسىل ،
سۇتتى كەلەدى . سۇتتەن ماي اىرىپ شىت مەملەكە -
قتەرگە ، اسىرەسە ، اعدىلشەن مەملەكەتتەنە كوپ جىبەرەدى .
سۇت شارىۋاسىنىڭ كۇشتى چۇرگىزىلگەن جەرلەرىندە
قۇرت ، ماي زاۋىتتارى جىپىن ۇشىرايدى . سۇت ماشىنە -
سىن قولدانبايتۇن شارىۋا بولمايدى .

سقاندىناۋىيا تۇبەگىنىڭ تەرىستىك چاغىنىڭ جەرى
ەگىنگەدە ، مال ورسىنىدە ارتىق قولايلى مەس ، سوندىقتان
بۇل جەرلەردە مالشىلىق ، ەگىنىشلىك كەسىپتەرى ناسار
چۇرگىزىلەدى ، تۇبەكتىڭ تەرىستىك چاغى اعاشتى
كەلەدى . ئاق بۇل جەرلەردى مەكەن ەتكەن قالىقتار
اعاش كەسىپىن قولدانادى . قىس اعاشتى كەسىپ وزەن
بويلارىنا تارتىپ ۇيەدى . جازعا چاقىنداغاندا كەسىلگەن

اعاشتى سەمبالداپ بۇۋىب وزىنىڭ تاسقىنى ارقىلى
تۇستىك چاقتارىنداغى كورشى مەملەكەتتەرىنە جىبەرەدى.
نەمەسە، چاز كە مە ارقىلى گۇللانىيە - انگىلىيە،
سپانىيا، اۋستىرالىيا، تۇستىك اپىرىكە مەملەكەتتەرىنە
جىبەرەدى. سىقاندېناۋىيا وزىندەرىنىڭ بويلارىندا تاقتاي
تەلەتۇن، اعاشتان عۇي قۇرالدارىن جاسايتۇن زاۋىتتار،
تاسقىندى وزەندەردىڭ بويلارىندا دىيىرمەندەر بار.

سىقاندېناۋىيانىڭ باتىس چاق جىيەگىنە قولدا -
نىلاتۇن عىرى كەسىمى - بالقشلىق، بالق كەسىمى تەگىز
چااسىن قونىس قىلغان ەلدەردىڭ جالپى كەرەگىن تۇگەل
انقارادى. بالقشىلار اولاعان بالقىتارىن تۇزداب جاۋرپا
مەملەكەتتەرىنە جىبەرەدى، تەگىز چاعالارىندا بالق تۇزدايتۇن
زاۋىتتار بار.

سىقاندېناۋىيا تۇبەگى جاراتىلىس كەنىنە باي، كەن
قازۇ شىبەتسىيە، نۇر بەگىيە قالىقتارىنىڭ نەگىزگى
كەسىبتەرىنەن سانالادى. كوبرەك كەزدەسەتۇن كەندەر:
مىس، تەمىر، عىرانىت، ماگنىيىتى مەتالدار، تاس
كومىر كەندەرى.

سىقاندېناۋىيا تۇبەگىنىڭ كوب چەرلەرىن 19 -
عاسىردىڭ ايامنا شەيىن شىبىر بالق قونىس قىلماغان،

گاز بىردە كەن قازىۋ كەسبى باستالغاننان بەرى مانا كەن قازىۋشى جۈمەسكەرلەر جاۋرپاندىڭ ئىرى مەملەكەتتەرىنەن كەلمەسك بوب كەلب ورنىغا باستادى. كەن قازىۋ كەسبى سوڭغى جىلداردا كۇشىدىب بارادى. جالەمىزاق، سقاندىناۋىيا تۇبەگىندە پايدالى كەند، ردىڭ اراسىندا تاس كومىر از. سوندىقتان، كەن قورستانۇن زاۋىتتار شىبەتسىيە، نۇر بەگىيە مەملەكەتتەرىندە ارتىق كوب مەس. اعملشس، گەرمەن مەملەكەتتەرىنە تەمىر كەندەرى قورتىلما. ان كۇيىندە جىبەرىلەدى.

زاۋىت - پاپىرىكتەر سقاندىناۋىيادا ازىر كۇشتى مەس. ناق سوڭغى كەزدە شىبەتسىيە، نۇر بەگىيە قالقارى شىبەتسىرىيە قالىقتارىنان ۇلگى المب، اعىنى قاتتى وزە. نەردىڭ بويلارىنا چاڭدان زاۋىت - پاپىرىكتەر سالا باستادى.

جول قاتىناس سقاندىناۋىيانىڭ تۇستىڭ جاعىندا جاقسى. ارى تەمىر جول، ارى سۇۋ جولى - ەكەۋى دە سايلى دە ب ايتارلىق، تەرىستىڭ جاعىندا تەمىر جول قاتىناسى از، وزەندەردە كەمە جۇرمەيدى. سوندىقتان، تەرىستىڭ جاعىندا شەت مەملەكەت ادامدارىنىڭ قاتىناسىۋى وتە ساراڭ.

نۇر بەگىيە قالمىقتارى جۇزبۇ ونەرىنە جەتىك كەلەدى .
نۇر بەگىيەنىڭ ساۋدا كەمەلەرى باسقا مەملەكەتتە ردىڭ
اراسىندا كورنەكتى ورىن بىلەنەدى . نىسەندىناۋىيا
قالمىقتارىنىڭ تىرىشلىك جايى باسقا مەملەكەتتە ردىڭ
كوبىنەن جاقسى .

قالمىق اعارتتۇ عىسى . شىبە تىسىيە ، نۇر بەگىيە مەملە-
كەتتە رىندە الداعى قاناردا . شىبە تىسىيە دە باستاۋىش
مەكتەپتەردە وقۇشىلاردىڭ سانى - 708 مىڭ شاماسىندا .
بارلىق وقۇشىلاردىڭ سانى - 755 مىڭ ، بىر مىڭ
ادامان 130 ادام وقىيدى . سوڭى كەزدە ونە بەرىستەت
سانىدا كوبەيىپ كەلەدى .

مەملەكەت قۇرىلىسى . اكىمشىلىك باسقارۋ جايىنان
بۇل ەكى مەملەكەتتىڭ ەكەۋى دە كوبۇ ۇۋاقىت شىبەت
كارولىنىڭ اكىمشىلىگىنە باعىنىپ كەلدى . 20-عاسىردىڭ
شىنىدە بۇلار بىر - بىرىنەن بولىندى . كازىر ار
قايسىسىنىڭ جەكە سايلاغان كارول پارلامەنتتەرى بار .

شىبە تىسىيەنىڭ استاناسى دىستوگكولدم .

نۇر بەگىيە استاناسى قىرەستىديانا ، بۇل ەكى قىلاننىڭ
ەكەۋى دە تەڭىز چااسىندا .

پولشى مەملەكەتى.

پولشە مەملەكەتى كەڭەس وداغىنىڭ بانىس جاعىن مەكەن ەتەدى. جەرىنىڭ شەك اراسى گەرمەنىيە، شەك-دسلوباك، لىيتىبا، برىۋمەنىيە مەملەكەتتەرى مەن استاسادى. جەرىنىڭ اۋدانى- 386 مىڭ شارشى كىلومەتىر. قالقىنىڭ سانى- 25 مۇلىيەن. ۋېر شارشى كىلومەتىر جەرىگە ورنىققان ادام سانى - 65.

پولشە جاڭخا جاسالغان مەملەكەت-جاۋرپا سوعىسىنان كەيىن بۇرىنقى ابىستىرا - بەنگىرىيە، گەرمەنىيە، برەسەي مەملەكەتتەرىنىڭ بولىمەرىنەن قوسىلىپ قۇرام تۇردە جاسالدى.

پولشەدە ەڭ كوب ۇلت - پالاك ۇلتى: بۇلاردىڭ سانى - 17 مۇلىيەن شاماسىندا، پولشەنىڭ بانىس جاعىن قونىس ەتەدى. شىعەس جاعىن ورىستار، تۇستىك جاعىن قاقولدار مەكەن ەتەدى. ۋېرى قالالاردا- ساۋدا كەسىپىنىڭ كۇشتىرەك جۇرگىزىلەتۇن جەرلەرىنە جەبىرەي، نامەس ۇلتتارى كوبىرەك ۇشرايدى.

شارىۋا جايى. پولشە قالقىنىڭ قولدانانۇن ۋېرى كەسىپى ەگىزشىلىك، جاۋرپاداعى اتافتى قارپات تاۋىنىڭ

ياۋرىنا پولشنىڭ تۇستىك باتىس جاققارنا ەگىن ەگەدى . ناق بۇل جەرلەردىڭ توپىراعى ەگىنگە وتە قولايلى . ەگەتۇن استىقتارىنىڭ باستىلارى — بىيداي ، ارپا ، ارش ، سۇلى ، لەبىلەنە ، كارتوب اسرەسە ، كارتوبتى كۆب ەگەدى . پولشە مۇجمىقتارىنىڭ ۇزدەرى دە مالدارىدا كۆبىنەسە ، كارتوب بەن ازىقتانادى .

پولشە مۇجمىقتارىنىڭ ەگىنگە دە گەن مەنشىكتى جەرى از . ەگىستىك جەردى اپاۋىتتاردان جالعا سانسىب الادى . جەردىڭ كۆبىن اپاۋىت ، بايلار بىە لە نە دى . دىقاندار ەگىن شارۋاسىن ماشىنە ارقىلى اتقارادى .

پولشە مەملەكەتىندە كەن كەسىمى كۇشتى . كۆب المانتۇن كەندەر : تاس كومىر ، مۇناي ، تۇز ، قورعاسىن ، قۇرىش ، تەمىر مەتاللىرى كەن قازىۋ كەسىمى پولشەنىڭ تۇستىك باتىس جاعىندا گالىتسىيا دە يتۇن جەردە كۇشتى جۇرگىزىلەدى . قارىپات تاۋىنىڭ سالاسىندا كەي ۇبر جەرلەردە مۇناي بۇلاقتارى بار . كەن قازىلاتۇن اۋدانلاردا قالمق وتە جىمى ورىنىققان : 5 جۇز شارشى شاقىرىم كىلومەتىر جەرگە ورناسقان جاننىڭ 500 مىڭغا چەتكەن جەرلەردە بار .

پولشە مەملەكەتىندە تاس كومىر بايلىعى مول بولغاندىقتان بارشاۋ ، لودزى سىياقتى ۇرى قالالارىندا

زاۋىت، پاپىرىك سىتەرى كۇشتى جۇرگىزىلەدى. لودزى
قالاسىدا كەزدەمە پاپىرىكتەرى كۆپ كەزدەسەدى.

جاۋرپا سوعىسىنان بۇرىن لودزى پاپىرىكتەرىنەن
شىققان تاۋارلار بىرەسەيدىك تۇستىك گۇبىرنە لەرىن
قاناعاتاندۇرىپ تۇردى. سوعىستان كەيىن، پولشە ۋوز
الدنا جەكە مەملەكەت جاساعان سوڭ كەڭەس وداعىنان
لودزى پاپىرىكتەرىنەن شىققان تاۋاردىڭ كەلىۋى مۇلدە
توقتالدى. چالپى پولشە مەملەكەتىنىڭ زاۋىت - پاپىرىك
سىتەرى سوعىسىنىڭ ارتىنان تومەندەي باستادى. زاۋىتتاردىڭ
كۆپى توقتالىپ، مىڭداغان جۇمىسكەرلەر قىزمەتسىز
قالدى.

قالىق اعارتىۋۇسى. پولشە قالقىنىڭ جاعىرا -
پىيالىق جەر جاعدايىنا قاراغاندا، جاۋرپانىڭ وزەرلى
ەلىرى مەن قاتىناسىنىڭ كۇشتىلىگىنە قاراغاندا، قالىق
اعارتىۋۇسى پولشەدە ارتىق كۇشتى مەس: بارلىق
وزەبەرىستەت سانى - 6، ۇستەدەنت سانى - 27-28 مىڭ
شاماسىندا. كەلەڭ ماماندىققا دايمىندايتۇن جوعارعى
مەكتەپتەر - 8، ورتا مەكتەپ 8 جۇز؛ باستاۋىش مەكتەپتەر
28 - مىڭ. بۇلاردىڭ وقىۋشىلارى - 3 مۇلىيەن، 198
شاماسىندا.

مەملەكەت باسقارېۋ جاعىنان ىرەسپۇبلىكە - زاگىن
قولدانادى. اكمىشلىك نىسى پارلامەت ارقىلى جۇرگىزەدى.
استاناسى - بىيسلا وزەنىنىڭ بويىنىداغى بارشاۋقالاسى.
بارشاۋ ارقىلى بەرلىننەن ماسكەۋگە، بەنە قالاسىنان
لەنىنگىراتقا تەمىر جول وتەدى. بىيسلا وزەنى ارقىلى
كەمە مەن تەگىزگە قاتىناسىپ، ودان جاۋرېپاننىڭ جالپى
عدرى مەملەكەتتەرىنە سۇۋ جولى اشىلادى.

پەنلەندىيە مەملەكەتى.

پەنلەندىيە مەملەكەتىنىڭ شەك اراسى - كەگەس
وداعىنىڭ تەرىستىك باتىس جاق بۇرىشى مەن استاسادى.
جەر اۋدانى - 336 مىڭ شارشى كىلومەتىر. قالقىنىڭ
سانى $3\frac{1}{2}$ مۇلىيەن. بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە
ورنىققان جازنىڭ سانى 10.

پەنلەندىيە توشكەر رىستەن بۇرىن پاتساۋ كىمەتىنىڭ كەزىندە
ىرەسەي مەملەكەتىنىڭ قول استىناقارائتۇن. توشكەر رىستەن
كەينىن ىرەسەيدەن بولىنىپ وزالىدناجە كەمەلەكەت بولدى.
شارىۋا عجايى - پەنلەندىيە قالقى اۋىل شارىۋاسىنىڭ
ارتۇرلەردىن قولدانادى. ەڭ عدرى كەسبى - ەگىشلىك.

ئېىراق، پەنلەندىيەنىڭ جەرى جالپى العاندا، ەگىنىشلىك كەسىپىنە قولايىسىز. ەگىنگە جالپى جەرلەر - تەڭىز جاعالارىندا عانا كەزدەسەدى. اۋا درايى سۇۋىق بولادى؛ ەككەن ەگىندى كەي ئېىر سالقىن جازدا قىراۋ سوعىب قىيراتىب كەتەدى. ايتسەدە پەنلەندىيە قالقى ەگىنىشلىك كەسىپىنە وتە ۇقمپتى. ەگىستىك جەردى توزدىرماي عىلىم جولى مەن ۇنەمى جاڭارتىب وتىرادى. جەردى كالىي، پوسپىر تۇزدارى مەن جاڭارتادى. ەگىن شاربۇاسىن ماشىينە كۇشى مەن اتقارادى. ەگىۋ ادسىن جاسى بىلگەندىكتەن، ەككەن ەگىندىرى شىعمى بولادى. پايدالى وسىمدىكتەردىڭ ئېىر نەشە تۇرلىملەردىن ەگەدى. پەنلەندىيەدە ماشىماق كەسىپىدە كۇشتى، كوبىنەسە ساۋىن سىيىر اسىرايدى. سۇت شاربۇاسىن كۇشتى جورگىزەدى. سۇت ماشىينەلەردىن قولدانبايتۇن ۇيلەر - پەنلەندىيەنىڭ مالشىلىق اۋدانلارىندا جوق سەبەبىدە . قۇرت، مەي زاۋىتتارى جىيى ۇشىرايدى. سۇتتىن وندىرگەن ازىقتاردى شىت مەملەكەتتەرگە جىبەرەدى. بۇ جاعىنان قاتىناستى مولىراق جاسايتۇن مەملەكەتتەرى اعىلمىن مەن كەرمەن. بۇلاردان استىق الادى. پەنلەندىيەنىڭ ۇزەككەن استىقتارى وزدەردىن قاناعاتاندىرمايدى. سوندىقتان، شەتتەن ساتىب الادى.

مال شارىۋاسىنا قولايلى بولسىن ءۇشىن پەنلەندىيە
قالقى ءبىر جەردە وتە جىيى بوب وتىرمايدى، اۋىل-اۋىل
بوب كىشىرەك قالا سەبىندە ورنىعادى.

پەنلەندىيەدە ەگىنشىلىك بەن مالشىلىقتان باسقا كور-
نەكتى كەسىپ - اعاش كەسىپى . پەنلەندىيە جەرى
اعاشتى كەلەدى . اعاشتان ءۇي قۇرالدارىن جاسايتۇن
زاۋىتتار بار . بۇل زاۋىتتاردا جاسالغان زاتتاردىڭ ءبارى
شدت مەملەكەتتەرگە تاراتىلادى . اعاشتان قاعاز جاساب
شىعارادى .

پەنلەندىيەدە كەن بايلىعى ارتىق مول مەس، تاس
كومىراتى مەن بومامىدى . ءبىراق، پەنلەندىيەدە تاس
كومىردىڭ قىزمەتىن تاسقىنى قاتتى وزەندەر اتقارادى .
زاۋىت - پاپىروكتەر، ەلەكتىر سىستىمالارى اعىندى
سۇۋدىڭ كۇشى مەن جۇرگىزىلەدى .

پەنلەندىيە قالقى تەگىز جاعاسىن قونىس قىلغاندىقتان،
بالمىقىلىق كەسىپىندە جاقسى قولدانادى . كولىەرى
بالمىققا باي كەلەدى .

جول قانىناسى پەنلەندىيەدە جاۋرپا مەملەكەتتەرىنىڭ
كوبىنىن ارتىق . قۇرعاتىدا، سۇۋدادا جولدىن شولاسىز
ەلدىڭ ءبىرى پەنلەندىيە، سوندىقتان، پەنلەندىيە مەملە -
كەتنىڭ شارىۋاسى بولاشاقتا وزگەلەردەن ارتىعبىراق

كوئەرىلىۋى مۇمكىن دەپ، كۈن بۇرىن ساۋىگەيلىك قىلاتۇن شاربۇا ماماندارى از مەمس.

قالىق اعارتىۋ ئىسى پەنلەندىدە كۈشتى جۇرگە زىلەدى. قالماقتىڭ سائىنا قاراغاندا، باستاۋىش مەكتەپتەر جەتكەلىكتى دارەجەدە. باستاۋىش مەكتەپتەردە وقىمۇشە. لاردىڭ سانى 475 مىڭنان ارتتىق. ۋىبىر دستەت سانى 4. جالپى ۋستەدەنت سانى 4 مىڭ شاماسىندا. ماماندىق ونەرىنە باۋلايتۇن مەكتەپتەر پەنلەندىدە ناق سوئغى كەزدە ئىتتى مولايبى كەنتى.

مەملەكەت قۇرىلىسى برەسپۇبلىكە، اكەمشىلىك ئىسەن پىرەزىدەنت باسقارادى. پىرەزىدەنت 6 جىلدا ئىبروسايلانادى. پەنلەندىدە برەسپۇبلىكەسى 1917-جىلدىڭ 6-دەكەبىرىندە جارىيالايدى.

برۇمەنىيە مەملەكەتى.

برۇمەنىيە مەملەكەتى — بالغارىيە، بىنگرىيە، بەسسارابىيا، پولشە مەملەكەتتەرى مەن شەكتەسەدى. ئۇستىڭ — شىبىس جاعى قارا تەڭىز بەن استاسادى. جەرىنىڭ اۋدانى — 272 مىڭ شارشى كىلومەتەر. قالقى — 15 مۇلىيەن، ئىبر شارشى كىلومەتەر جەرگە ورنىققان

ادام سانى 55 مىڭ. تۇرغىن ۇلتتاردىڭ بىرىلەرى ورس،
نەمىس، مادىيار.

شارىۋا جايى - بىرۋەنەنەدە جاراتىلىس بايلىغى
مول.

جەرىنىڭ توپىراغى ەگىنگە قولايلى. اۋرىپاداعى
اناقتى دوناي وزەنىنىڭ ەڭ القالى ەگىن جايى، قارا
توپىراق جەرى بىرۋەنەنە قول استىندا. قارپات تاۋىنىڭ
ولكەسى - ودا ەگىن شارىۋاسىنا جايلى. قارپات سالالا -
رىنا قالىڭ اعاش وسەدى. قارپاتتىڭ بىرۋەنەنەگە
قارايتۇن بولمىنىدە مۇناي مەن تۇز كەنى مول.

مەملەكەتتىڭ نەگىزگى ىرى كەسىبى اۋىل شارە-
ۋاشلىغى. بىرۋەنەنەنىڭ بالافىيا مولداۋ دىتۇن اۋدان -
لدارىندا ەگىشلىك كەسىبى كۇشتىرەك قولدانىلادى.
كوبىنەسە، جۇگەرى، بىيداي استىقتارىن ەگەدى. ساۋىن،
كولمىك، برەتمە پايىلانمۇ ۇشىن سىمىرەلەن اسىرايدى.
قوي، شوشقا مالدارىندا جاقسى وسىرەدى. باقشا جەمىستەرىنە
جۇزىم، انۋا جەمىستەرىن ەگەدى. جۇزىمنەن اراق جاساب
شەت مەملەكەتتەرگە شىعارادى.

قارپات تاۋىنىڭ ولكەسىندەگى ەلەردە اعاش
كەسىبى جاقسى جۇرگىزىلەدى. بىرۋەنەنەنىڭ اعاشى

ورتا تەڭىز ارقىلى اعاشسىز شەت مەملەكەتتەرگە تارانىلادى.

برىۋمەنىيەدەگى قارپات تاۋى تاس كومىر، مۇناي ماينا مولدىعى جاعىنان بۇتىن اۋرپادا اناق العان، ول ولكدەگى مەملەكەتتەردىڭ بارى دە قارپاتتىڭ مۇناي، تاس كومىرى مەن ازىقتانغان. مۇناي بۇلاقتارى قارپات تاۋىندا وتە جىيى كەزدەسەدى.

اۋىل شارىۋاسىنىڭ قاي تۇرىن جۇرگەزسەدە برىۋمەنىيە مۇجىقتارى ناشار تۇرادى. ۇيتكەنى، كەدەي شارىۋالار مەن ورتا شارىۋالاردىڭ اراسىندا ەگىندىڭ جەرگە مۇقتاجدىق وتە كۇشتى. ەگىستىك جەردى ىرى اپاۋىتتاردان جالعا الىپ سالادى.

ەگىنشلىك شارىۋاسىن جۇرگەزگەن مۇجىقتاردىڭ ۇز ۇلەستەرىنە تىيگەن جەر وتە از بولغاندىقتان، تىنەمسىز كوپ ەگىلىپ تەز توزادى. ەككەن ەگىننىڭ شىعمى از بولادى.

قالىق اعارتىۋ ىسى برىۋمەنىيەدە اۋرپانىڭ باسقا مەملەكەتتەرىنە قاراعاندا كوپ كەم. قالقىننىڭ ناق چار- تىسى قات تانىمايدى. سوڭغى جىلدرداعى سەبەكە قاراعاندا، برىۋمەنىيەدە جالپى وقىۋشىلاردىڭ سانى

767 مىڭ، 649 مىڭ ادامنان، وقىمىتۇنداردىڭ سانى 98. ونىبەرىستەت سانى 5.

برىۋمەنىيەدە مەملەكەت باسقارۋ تۈرى — شارتى
(كونستىتوتسىيالى) مۇنارقىيا، اكىمشلىك باسىمدا
كارول وتىرادى. زاتكىدى بايلار وكىلىرىنەن قۇرىلغان
پارلامەنت شىعارادى.

يىگۈ - سىلابىيا مەملەكەتى.

«يىگۈ - سىلابىيا جاۋورپاندا تۇستىك جاعىندا دىتالىيا،
بەنگىرىيە، برىۋمەنىيە، بالغارىيا، گىرەتسىيە مەملەكەتى،
مەن شەكتەسەدى. جەرىنىڭ اۋدانى - 248 مىڭ شارشى
كىلومەتىر. بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان
ادام سانى - 46.

«يىۋگى - سىلابىيا مەملەكەتى بۇرىنقى سەربىيە،
قارا تاۋ مەملەكەتى مەن ابىستىرا - بەنگىرىيەنىڭ، بىر
نەشە وبلىستارىنان قوسىلىپ جاسالغان جاكامەملەكەت»
تۇرعىن قالمىقتارى؛ سەربى، قۇربات، سىلابان قالمىقتارى،
بۇلاردىڭ تىلى، قولدانعان عۇرىب - ادەتتەرى بىر،
دىنى، عانا باسقا.

شاردۇا ھاجايدنان - يۇگى - سىلابىيا جەرى
تاۋلى دوگھىس كەلەدى. جالەمزاڭ، تەرىستىك جاعىندا
دوناي، دىرابا، سابا وزەندەرىنىڭ بويلارىندا ەگىندىك،
شابقىلىق جازىق وپپات جەرلەر كەزدەسىدى. باسقا
جەرلەرى سەرىپ - ماكەدەن، دىنار تاۋلارى سىياقتى
جاۋرىپاھا اتى شىققان اتاقتى تاۋلار بولادى. يۇگى -
سىلابىيانىڭ تەرىستىك جاعىندا جازىق وپپات جەر.
لەردىڭ بارىندە ەگىن ەگىلەدى. ەگەتۇن استىقتارىنىڭ
دەنى - مىسەر ەبىدايى مەن ەجاي ەبىداي. باقىشلىق
كەسىپىن جاقسى قولدانادى. باقىشالارىندا، كوپىنەسە،
ەجۇزىم، الشا اعاشتارىن ەگەدى. الشا جەمىسىنىڭ ەبۇتىن
جاۋرىپادا يۇگى - سىلابىيان جاقسى وسەتۇن جەرى چوق.
سىلاباندار الشانى كەبىتىرىپ، الادى، سۇۋىنان اراق
جاسايدى.

سەرىپى قالىقتارى كوپىنەسە، تاۋ ولكەسىن قونىس
قىلادى، سوندىققان ەگىنشلىك بەن ارالاس مال شارى.
ۋاسىندا كۇشتى قولدانادى. تورت تۇلك مالدى
تۇگەل مالدانادى. قارا مالدى كوپىرەك اسىرايدى.
يۇگى - سىلابىياندا قارا مالدىڭ تۇقىمى اسىل
كەلەدى.

تۇقىمى اسىل سۇتتى سىمىرلار بولادى. سۇت
شاربۇاسىن جاقسى جۇرگىزەدى ماشىنەلەردىن كۆب
قولدانادى. قۇرت، ماي، زاۋىتتارى دا جىيى ۇشدايدى.

دېۋىگى - سىلابىيانىڭ باتىس جاعى تاۋلى جەرلەر
بولغاندىقتان ەگىنشلىك كەسىپىنە اتى مەن قولايىسىز
بولادى. بۇل جەرلەردى «قارا تاۋلىق» دەيتۇن قونىسەتەدى
(بۇرىنغى تۇرىك مەملەكەتىنەن بولىنگەن ەلدەر). بۇلار جەر
ئىچىمىز قاراب، ەشكى، قوي سىياقتى قارا مالداردىك
ۇۋاق جاعىن قولدانادى.

ۇكىمى، ويپات جەرلەرگە ەگەدى. ەگىنەرى شىعەمە -
سىز بولادى. ەگىندى ەلى كۈنگى كەتپەن مەن
شاۋىب قول مەن ەگەدى. سوقا مەن جىرتىب سالىۋعا
كولىكتەرى بولمايدى. قارا تاۋلىقتار ناشار تۇرمىستا
تۇراتۇن وتە كەدەي ەل.

دېۋىگى سىلابىياداى دىينار تاۋلارنىڭ اراسىندا
تۇراتۇن قۇربان قالىقتارنىڭ دا تۇرمىستارى قارا تاۋ -
لىقتارغا ۇقساسى. ەگىنشلىك كەسىپىن ناشار قولدانادى.
ۇۋاق قارا مال اسىرايدى. قوي جۈندەردىن قولدان
ئىيرىب، توقىب كىيەدى. ەلى كەدەي بولغاندىقتان
شەتتىك تاۋارى مەن پايدالانبايدى. ەگىندى بۇلاردا
قارا تاۋلىقتار سىياقتى كەتپەن مەن شاۋىب ەگەدى.

يۇڭى-ئىسلاھىيادا تاۋ كەنىنە باي جەرلەر بولغان مەن (بوسنىيە، ئىسلاھىيادا جەرلەرى) كەن قازىۋ كەسىمىيى ئالى كۇشەيدىب ئتۇر تاپقان چوق. بۇل ەلەردەك ئاراسىندا تەمىر چول قاتنىمىسى ازىرگە كۇشتى مەس. بۇل مەملەكەتتە قالىق اعارتمۇ ئسى ناسار. قالقىنىك مىك ادامىنان 75 ادامى وقىيدى. كورشى وتىرعان بالعار ەنى مەن سالىمىتىرعانىدا قالىق اعارتمۇ چامىنان كوب كەم چاتىر. بالعارىيادا مىك ادامىنان 150 ادام وقىيدى، باستاۋىش مەكتەبتەردە وقىيتۇن بالالاردىك سانى 9 جۇز مىك شاماسىندا .

يۇڭى-ئىسلاھىيادا مەملەكەت باسباسىندا كارول وتىرادى، اكىمشىلىكتى پارلامەنت باسقارادى. استانى قالاسى-دوناي وزەنىنىڭ وڭ چاق بەتىنىدە سابا وزەنىنىڭ ساعاسىنا سالىنغان بەلگىرات قىلاسى. بەلگىراتتان بەنە، سوپىيا، ئىستامبۇل قىلالارىنا تەمىر چول وتەدى.

الپانىيا دىرەسپۇبلىكىسى .

الپانىيا-دىرەسپۇبلىكىسى يۇڭى - ئىسلاھىيانىڭ تۇستىك چاق بۇرىشىندا. جەرنىڭ چالپى ئتۇزىلمىسى قارا تاۋلىقتاردىك جەرى سىياقتى ەگنىگە قولايىسىز تاۋلىق

كەلەدى. سوندىنقىن، كوپىنەسە مالشلىق كەسىپىن قولدانادى. كەيى بىر ويپات جەرلەرگە ەگىن ەگەدى، اپانداردىڭ كەبىشلىكى كوشپەلى تۇرمىس قولدانادى. مالدارىن تاۋ اراسىنا كوشبى جۇرىپ وتتاتادى، قىس-قار جاۋمايتۇن ادېرىياتتىق تەڭمىزىنىڭ چاغا سىنا بارادى.

تەڭمىز چاغا سىنداغى اۋە براينىڭ جىلى بولاتۇن جەرلەردەگى قالىقتار باقشاشلىق كەسىپىن قولدانادى. كوپىنەسە، جۇزىم زاپتۇن اعاشتارىن ەگەدى.

اپانداردىڭ وسى كۇنگە شەيىن كوشپەلى بوب تاغىلىق تۇرمىسىندا قالىۋىنا سەبەب - كوب ۇۋاقىت ونەرلى مەملەكەتتەردەن شالعاي جۇرىپ، تۇرىڭ مەملەكەتتىڭ قول استىنىدا بولغاندىقتان دەسەدى.

اپانداردىڭ اراسىندا كازىردەدە، ەسكىلىك ادتەرى كۇشتى. كوشپەلى ەلدەردىڭ جاۋگەر شىلىگىن ەلىدە ارالارىنان قالدىرماغان: ۇرىۋعا بولىنىۋ، جاۋلاشقان، كىسى ولتىرگەن ەلدەن ۇرىۋ بولىپ كەك الۋ ەلىدە بار. 1903- جىلى اپاندار قاندى قان مەن جۇۋىۋ سىياقتى ەسكىلىك زاڭى قالسىن دەپ ۇكىمەت اتىنان بىر زاڭ شىعارىلىپ 2 جىل بويىنشا تىل كەسكەندەي تىپىلىپ تۇرىپ، ارتىنان جاڭارتىپ تاغى باستاعان.

مەملەكەت قۇرۇلمىسى — اپانىادا برەسپۇبلىمىكە
مەملەكەت ئىسسىق ۋاقتىدا سايلانغان ۋەكىلەت ادامدارى
باشقاردى .

استانا قالاسى تەڭىز جاعاسىنداغى دوراتسو پورتى .

گىرەتسىيە مەملەكەتى .

گىرەتسىيە مەملەكەتى بالقان تۇبەگىنىڭ تۇستىك
جاعىن قونىس ەتەدى . ورتا تەڭىزدەگى ەبەي، سىونىيە،
سىيىكلەت دەيتۇن ارالداردى دا بىلەنەدى . جەرىنىڭ اۋدانى -
146 مىڭ شارشى كىلومەتىر . قالقىنىڭ سانى 5 جارىم
مۇلىيەن . ەبىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان قالدىق -
تىڭ سانى - 37 ادام .

شارىۋا جايى : گىرەتسىيە ەلىنىڭ جەرى تاۋلى،
تاستى كەلەدى . ەگىنگە قولايلى جەر گىرەتسىيەدە ارتىق
كوب ەمەس . جالغىزاق، تەڭىز جاعاسىن قونىس ەتكەن
ەلدەرگە پافشاشىلىق كەسىپىنە قولايلى جەرلەر بار . جانا
تەڭىز جاعاسىندا اۋە براپى جىلى، جۇمىساق بولادى،
سوندىقتان، تەڭىز جاعاسىنداغى گىرەك ەلى كىلەك
پافشاشىلىق كەسىپىن قولدانادى . كوب ەگەتۇن جەمەس -
تەرى : زاپتۇن جۇزىم، گىرانات، اۋا، بۇرشاق، بۇلاردان

باسقا پايىدالى وسىمىدىكتەردەن چوگە، الما اعاشتارىن
ەگەدى. زايئون چەمىسىنەن زايئون مايىن ايدرادى. گىرەك
لەنىڭ ەگەئون چۇزىمى سۇيەكسىز بولادى. چۇزىمى
باسقا چەمىستەردەن دە كوپ ەگەدى. شەتكە شىعاراتون
زاتتارىنىڭ ئاق جارتىمى چۇزىم. شەت مەملەكەتتەردىڭ
اراسىندا گىرەك چۇزىمىن، اسىرەسە اعىلىش مەملەكەتى
كوپ الادى.

ئاۋدىڭ ەگىنگە قولايىسىز جەرلەرىنە مال چايىپ
پايدالانادى. گىرەك ەلى 4 تۈلىك مالداردان باسقا قاشىر،
سەك مالدارىن قولدانادى.

گىرەتسىيە جەرلەرىندە تۇرلى كەندەر بار. بىراق،
زاۋىت - پابىرىكتەرگە ەڭ پايدالى كەن - تىاس كومىر
چوق، سوندىقتان گىرەتسىيە جەرلىرىنەن الىنعان تەمىر،
مارغانىس كەندەرىنىڭ قورى اعىلىش مەملەكەتتەرىنە
چىبەرەلەدى.

گىرەك ەلى تەگىز چاغاسىن جايلاغاندىقتان بالىق -
شىلىق كەسىپىن كۇشتى قولدانادى. تۇزدالىغان بالىقتاردى
شەت مەملەكەتتەرگە چىبەرەلەدى.

گىرەتسىيەدە سوگىچى جىلداردا چالپى شارىۋا چۇر -
گىزىۋ ئىسى كاپەرەتسىيە ارقىلى ورىندالاتون بولغان.

2 جىلدىڭ ئىشىنىدە جاڭادان كاپىرەتسەگە مۇشە بولغان -
داردىڭ سانى 150 مىڭنان اسقان .

قالىق اعارتمۇ ۋىيىنان - گىرەك ەلى ەرتە ۋۋاقىتتا
مادەنىيەت ورداسى بولغان . تۇرلى عىلىمداردىڭ بارى دە
العاشقى بوبەك داۋىرىن گىرەك ەلىنىدە وتكىزگەن . جالپى
جەر جۇزىنىدەگى عىلىمداردىڭ بارىنىڭ دە العاش باستالا -
غان جەرى كىرەك بولغان . گىرەك ەلىنىڭ ساۋلەتشىلەرى
سالغان ساندى سالقانانتى سارايلارى سىمباتشىلارنىڭ
مەرۋەرت تاستاردان قۇيىپ ، ويىپ جاساعان تۇرلى جاندى
جانسىز سۇلىۋ زانتاردىڭ سىمباتتارى وسى كۇنگى ونەر
بىلەرىن تاڭداندىرادى . تۇرلى شەبەرلىك جاعىنادا
گىرەك ەلى وسى كۇنگى اۋزى مەن قۇس تىستەگەن
اۋرپا ، امىرىكە ەلەرىنە ۋاڭى بولغان .

ۋىراق ، قالىق اعارتمۇ ۋىسى گىرەك ەلىنىدە ناق
سوكى كەزدە ارتىق كۇشتى مەس . قات تانمۇ جالپىغا
مىندەتتى تۇردە بولغان مەن گىرەتسىيەدە قات تانماي -
تۇنداردا از مەس . جالپى وقىۋشىلاردىڭ سانى 583 مىڭ
241 . بىر مىڭ ادامنان 155 ادام وقىيدى .

مەملەكەت باسقارىۋ - تۇرى كىرەتسىيەدە 1923 -
جىلغا شەيىن مونارقىيا ەدى . ودان كەيىن اكەشىلىك

باسنان كارولدى قۇۋىب، ونىڭ ورنى پارلامەنتكە تاب-
سىرىلدى. استانا قالاسى - اپىينا.

شەك-سىلوبىك مەملەكەتى،

شەك سىلوبىك مەملەكەتى، تەرىستىك چاغىدا پولشە،
كەرمەنىيە، شىسس چاغىدا برىۋمەنىيە، تۇستىك چاقتا
نىۋگى سىلابىيا، ابىرىستىرىيا، باتىس چاغىدا جانا گەر-
مەنىيە مەملەكەتى مەن شەكتەسەدى.

جەرىنىك كەڭلىگى-141 مىڭ شارشى كىلومە-
تىر. قالقىنىك سانى-14 مۇلىيەن. بىر شارشى كىلو-
مەتىر جەرگە ورنىققان جافنىك سانى-99.

شارىۋا جايى- شارىۋانىڭ قاي تاراۋىنان بولسادا
شەك-سىلوبىك مەملەكەتى اۋرپا مەملەكەتتەرىنىڭ اراسىنا-
دا كورنەكتى ورىن الادى. اۋىل شارىۋاسى عىلىم
قوسقان جول مەن جۇرگىزىلەدى. ەگىن سالماۋ، مال
ءوسىرىۋ، بافشاشىلىق، اعاشەگىۋسىياقتى كەسىپتەردىڭ
بارىندە عىلىم ادىسى قولدانىلادى. ەگىۋ ادىسىن
چاقسى بىلگەنەرىكتەن، ەككەن ەگىندەرى شەكىمىدى
بولادى. كوپىنەسە، استىق وسىمىدىكتەرىنىڭ اراسىنان
ارپا، بىيىاي وسىمىدىكتەرىن تاڭداپ ەگەدى. ەگىندى

جەردىڭ اۋە براىى مەن، توپىراغىنىڭ ماڭمىزىنا قاراپ سالادى. اۋە براىى اسا جىلىراق جەرلەرگە قانت لەبىلەسى مەن قۇنداق وسىمدىگىن كوپىرەك ەگەدى. قانت ازىمىن ۋىندىرېۋ جاعىنان ش. س. مەملەكەتى اۋرېيا مەملەكەتتەرىنىڭ كوپىنەن ارتىق. ۋستىرت جەرلەرگە كارتوپتى كوپ ەگەدى. ەگىن شارېۋاسىن ماشىنە مەن اتقارادى. ناق جىلى ورىنداردى ۋتۇرلى جەمىستەر ەگەدى: (الما، الېۋا، ناك، ورىك، شاپتالى، شىيە جەمىستەرى).

كەن كەسىپى. شەك-سلاپاكتا ۋىرى كەسىپىنىڭ ۋىرى. كوپ المىناتۇن كەندەر: تەمىر، تاس كومىر، التىن، كۇمىس، قورعاسىن، جەز، گىرانىت، گىراپىت پارېور كەندەرى. كەن بايلىغى مول بولغاننان كەينى، ونەرلى كەسىپ كۇشتى قولدانىلادى. ۋتۇرلى قۇرال سايمانداردى، شارېۋا ماشىنەلەرىن، تەكۋىز كەمەلەرىن، كۇشتى پارابوزداردى جاساب شىعاراتۇن زاۋىتتار بار. كەزدەمە توقىمىتۇن، اعاشتان، شىنىدان، پارېوردان ۋتورلى دىستار جاساب شىعاراتۇن پابىرىكتەر بار. زاۋىت — پابىرىكتەردىڭ مولدىغىنان ش-سلاپاكتا ۋىلى تاۋار-لاردىڭ كوپىن ش-س. مەملەكەتى شەت مەملەكەتتەر-دەن الادى. ەت، ماي، تۇز، تەرى، چۇن، مۇناي

سەيياقتى زانتاردى شەتتەن، اسىرەسە، وزدەردىنە كورشى
وتىرعان بىرۈمەنىيە مەملەكەتىنەن كوپبىرەك الادى.

زاۋىت-پابىرىك تاۋارلارى كوپ جاسالدى شىققان-
دىقتان، بازارلاردا توكبە بولمى، كوپ تۇسب، وتبەي
قالاتۇن شاقىتارى دا بولادى. بازارلاردا تاۋار تاعىدارسى
بولمى قالغان كەزدەردە زاۋىت، پابىرىك زانتارىن
موينى الەس، شەت مەملەكەتتەرگە تاراتادى. شەك-
سىلوبىكتان بىزىدىك كەگەس وداعىنا-قانت، قارىنداش
شالى تاۋارلار كوپ كەلەدى.

قالىق اعارتىۋ. جامىنان ش-سىلوبىك مەملەكەتى
اۋىرپا مەملەكەتتەرىنىڭ اراسىندا الداعى مەملەكەتتىك
بىرىنەن سانالادى. شەك، سىلوبىك، نەمەس قالىقتارى
جەلدەن اۋىرپانىڭ ونەرلى ەلدەرىنەن سانالانۇن. بىلىم-
ۇنەر، شارىۋا كوتەرىلىسى جامىنان كوپتەن ونەر ماى-
دىمانان جارىسقا تۇسكەن ەلدىڭ بىرى. بۇل ەلدە
مەكتەپتىك قاي نۇرى بولسادا كوپ. باستاۋىش
مەكتەپتەردە وقىۋ مىنەتتى (6 - مەن 14 جاستىك
اراسىندا عىلارعا). مەكتەپتە بىس، تاجىرىمبە جۇمىستارى
كورنەكتى ورىن الادى. ورتا دارەجەلى مەكتەپتەردىڭ
بارىندە ماماندىق باعىتى (ونەردىڭ بىر تاراۋىنا جەتىك

بولدۇ بار. باستاۋۇش، ورتا دارەجەلى مەكتەپتەردە
دەنە تاربيەسى كۈشتى جۇرگۈزۈلدى. شەك-ئىسلاھىيەتتا
1925 يىلى جالپى وقۇشلاردىكى سانى 2 مۇ-
لەين، 178 مىڭغا چەتتى. بارلىق مەكتەپ سانى،
7818-ونە بەرستەت-8.

شەك-ئىسلاھىيەتتا مەملەكەت باسقارغۇ تۈرى-بايشىل،
كاپىتال شىمال باغىتىنى قولدايتۇن بىرەسپۈبلىمىگە، اكىم-
شىلىك پىرزىيەنت بىن پارلامەنتتىكى قوللىنىش: مىنىستىر-
تىرلەر كاپىيەنتى بۇلارغا باغىنمىدى. پىرزىيەنت 7 جىل-
دا بىر سايلازادى.

بالىلار مەملىكەتى.

بالىلار مەملىكەتى-اۋىرپانىڭ تۇستىك چاغىدا
قارا تەڭىزدىكى چاغىسىدا بايقان تۇبەگىن جايلايدى.
جەرىنىڭ كەڭلىكى-103 مىڭ شارشى كىلومەتىر.
قالقىنىڭ سانى 5 مۇلىيەن، بىر شارشى كىلومەتىر
جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى-48.

شارىۋاسى- قالقىنىڭ قوللىنىشچان بىر شارىۋا-
لارى-مالشىلىق بىن ەگىنىشلىك. بالىلار جەرى كۆپىنچە
ەگىن شارىۋاسىغا قولايلى؛ سوندىقتان، تۇرغىن ەلنىڭ

ۋشتەن ەكى مېولىمى $2/3$ كىلەڭ ەگىنىشلىك كە-
سىمىن قولدا تۇن مۇجىقتار. كوب ەگەتۇن وسىم-
لىكتەرى-بىيداي، جۇگەرى، تەمەكى، ماقتا. اۋە براپى
جىلى، جاۋىندى بولعاندىقتان، بالعار دىققاندارىنىڭ
ەككەن ەگىنى شىعمىدى بولادى. دىققاندار ەگىن
شارۋاسىنا ەرتە كەزدەن بىسلعان، ەگىنگە عىلىم،
تاجىرىپە تابىستارىن تۇگەل قولدانادى. ەگىن شارۋا-
سىن تۇرلى ماشىنىلەر مەن اتقارادى.

بالعار جەرى تاۋ كەنىمە باي: اسىرەسە، تاس
كومىر مەن تۇرلى مەتالدار كوب، عىپراق، كەن
بايلىمىن پايدالانىۋ جاعى ازىرگە كەمىرەك. ۇيتكەنى،
زاۋىت، پاپىرىكتەر بالعار مەملەكەتىندە عالى جەتكە-
لىكتى دارەجەدە سالىنباعان. سوۋىعى كەزدە كۇشەيىۋگە
بەت العان تارىزدى.

بالعار مەملەكەتىنىڭ شەتكە شىعاراتۇن تاۋارلارى-
كوبىنىسە، اسىمىق؛ شەتتەن الاتۇنى-كەزدەمە، تۇرلى
ماشىنىلەر تاۋارلارى.

جول قاتنىناسى بالعار مەملەكەتىندە جاقسى عىرى
قالاردىڭ بارىندە تەمىر جول قاتنىناسى بار. شەت
مەملەكەتتەر مەن ۇنەمى ساۋدا قاتنىستارى بولىپ تۇرادى.

قالىق اعارتمۇ ۋىسى بالعار مەملەكەتىنىڭ، بىلگەرگى قاتارغا قوسىلىپ قالدى. بىلگەرگى كەزدە ناشاردراق ەدى. وسىدان 50 جىل بۇرىن بالعار ەلى تۇرىك قول استىندا بولغان، بەرى كەلە تۇرىكتەر مەن سو- ەسىپ، ولاردان ەبولىنىپ شىققان. تۇرىكتەردەن بولمىنگەننەن كەيىن، كورشىلسى مادەنمىيەتتى مەملە- كەتتەرمەن كۇشتى قانىناس جاساپ، ونەر ەبىلىم جامعىنان از ۇۋاقىتتىڭ شىمىدە كوب بىلگەردەپ قالدى. كازىردە بالعار مەملەكەتىنىڭ مەكتەپ ساندارى تومەنگى تۇردە:

باستاۋىش مەكتەپتەر . . . 5،440

ورتا « . . . 716

تۇرلى ونەر « . . . 127

بارلىعى « . . . 6،282

وقتۇش، لاردىڭ سانى-718 مىڭ، 843؛ وقتىتۇ-

شيلاردىڭ سانى- 19 مىڭ، 264، بۇلاردان - 8 مىڭ

567-ى ايەل وقتىتۇشى.

بالعار مەملەكەتىنىڭ استاناسى-سوپىيا، باسقا ەرى

قالالارى-پىپلەپپول، ۇرشۇك، بارنا.

مەملەكەت قۇرىلىشى - بالعار ھلىنە-ھونارقىيا.
اكنەشلىك باسنىدا پانسا وتىرادى. ۋىدراق، مەملەكەت،
زاكىن شىعارىپ، قول استىنا جۇرگىزەتۇن-قالىق
وكىلەرىنىڭ جىيىلىسى-پارلامەنت.

بەنگىرىيە مەملەكەتى.

بەنگىرىيە مەملەكەتى-شەك-سېلوبىك بىر ئۆمەنىيە،
يەۋگىسىلاۋىيا، ابىستىرىيا مەملەكەتتەرى مەن شەكتە -
سەدى: جەرىنىڭ اۋدانى-91 مەك شارشى كىمىلومەتىر،
قالقىنىڭ سانى 8 مۇلىيەن. ۋىر شارشى كىمىلومەتىر
جەرگە ورنىققان ادامنىڭ سانى-86.

شارىۋا ۋىيى-بەنگىرىيە ھلى-بەنگىرىيەتىمىن قونىس
تەدى. وتكەن ۋىسردىڭ ورتا كەزىندە بەنگىروپىياتى
مال ۋورىسى عانا بولغان. ول كەزدە بۇل ولكەنى
قونىس قىلغان مادىيار تۇرىكتەرى، قازاقشا كوشىب
جۇرەدى ەكەن. سوگى 50 جىلىڭ رىشىندە بەنگى-
پروپىياتى-بۇرىنقى كۇيىنەن تانىماستاي وركە ۋتۇسىب،
كوب وزگەرىس تابتى. بۇرىنقى مال ۋورىسى بوب
سونى جانتقان جەرلەردىڭ ۋبارى دە ەگىستىك جەرگە اينالدى.
ەگىن شارىۋاسىن جۇرگىزەتۇن وتىرىقىشى ەلەر ۋىيىن

تەرەسب ورنىغا باستادى. تەلگىراب دىڭگەكتەرى
تېزىلىپ بەنگىر ولگەسىنە ورنىققان ەلدى تەمىر چول
شارلادى. بۇرىننان قونىس قىب كەلە جاتقان مادىيار
ەلەرى ەگىن شارىۋاسىنىڭ قاي ۋتۇرىن بولسادا
قولداندى. باقشا جەمىستەرىن ۋسىردى. كوپىرەك
ەگەتۇن جەمىستەرى: جۇزىم، المۇا، تۇت اعاشتارى. اس -
تىقتان - بىيداي، جۇگەرى وسىمىكتەرىن ەگەدى.

ەگىنىلىك بەن ارالاس، قارا مال وسىرەدى.
ارى مالشىلىق، ارى ەگىنىلىك كەسىپىن ارالاس
جۇرگىزگەندىكتەن بەنگىر ەلى ۋمىر جەردە اسا كوب
چىنالىب وتىرمايدى.

جەردى ۋمىر نەشە ۋى بىردىگىب تەلىمەب ۋبو -
لىب الىب، سول بولىمەردە ارى مال، ارى ەگىن
شارىۋاسىن جۇرگىزەدى. «ەگىستىك جەر»، «ورىستىك
جەر»، «قورىق جەر» دەپ جالىپى شارىۋا جۇرگىزەتۇن
جەردى ۋشكە بولەدى. قالقىنىڭ 65 پۇرسەنتى ەگىن -
شىلىك كەسىپىن قولدانادى.

زاۋىت - پابىرىك كەسىپتەرى بەنگىرىدە كورشى
مەملەكەتتەرى مەن سالىستىرغاندا، ارتىق كۇشتى
ەمەس، سوڭى كەزدە عانا كوتەرىلىپ كەلەدى.

بەنگىرىيەدە اۋىل-شارىۋا كاپەرە تىپتەرنىڭ جۇ-
مىسى كۇشتى، كاپەرە تىپكە مۇشە بولماغان ادام
بەنگىرىيەدە از ۇشمرايدى. كەدەي، ورتا شارىۋالى
مۇجمقتاردىڭ ىبارى دە شارىۋانى كاپەرە تىپ ارقىلى جۇر-
گىزەدى. كەي ىبىر ىرى كاپەرە تىپتەردىڭ 40 مىڭ
شاماسىندا جازىلعان مۇشەلەرى بار. كاپەرە تىپتەر دىستەرىن
ۇلگىلى تۇردە جۇرگىزەدى، سوندىقتان، جىل سايمىن
شارىۋا كاپەرە تىپتەرىندەگى مۇشەلەردىڭ سانى ۇسىب
كەلەدى. قارجىسى مول كاپەرە تىپتەردىڭ كەي بىرەۋ-
لەرى ۇز كۇشتەرى مەن زاۋىت-پايمىرىكتەر اشىب
ونەرلى كەسىپكە قانىسقانىدارى دا بار.

قالىق اعارتۇ ىسى جاعىنان بىرۋەنەيە مەملەكەتى
مەن سالىستىرعاندا، بەنگىرىيە مەملەكەتى كوب ارتىق.
ونە بەرىستەت سانى 4، باسقادا تۇرلى ماماندىققا
دايارلايتۇن جوعارعى دارەجەلى ونەر مەكتەپتەرى بار.
مەملەكەت باسقارىۋ تۇرى-بەنگىرىيەدە برەسپو-
بىلىككە. برەسپوبىلىككە 1918 ىنشى جىلى جارىيەلاندى.
مەملەكەت قۇربىلىسىن چاڭا تۇرگە تۇسىرىۋگە بەز-
گىرىيە پۇرلەتەرىيەتتەرى زور ەرلىك كورسەتتى.
استانا قالاسى بودەپەشت؛ ىبىر مۇلىيەننەن ارتىق تۇر-
غىن قالقى بار.

ابىستىرىيە مەملەكەتى.

ابىستىرىيە مەملەكەتى، كەرمەننىيە، شىك-سىلابىك، بەنگىرىيە، شىبەتسەرىيە، يېۋگ-سىلاۋىيە مەملەكەتتەرى مەن شەكتەسەدى. جەرىنىڭ كەڭلىكى-83 مىڭ 904 شارشى كىلومەتىر. قالقى-6 مۇلىيەن، 527. ۷۷،8. شارشى كىلومەتىر جەردەگى-قالىقتىڭ سانى-77،8.

شارىۋا، جايى-ابىستىرىيا ەلى اۋرىپانىڭ الەب تاۋىن جايلايدى. ەگىستىك جەرگە قاراعاندا، مال ۋورسى كوبرەك كەزدەسەدى. ەگىستىك جەر دوناي وزىنىڭ ولكەسى مەن بەنە القاسىندا بولادى، سون-لىقتان ابىستىرىيادا ۋورى كەسەبىنىڭ ۋىرى باقتاشە-لىق. الەب تاۋىنىڭ بويىن قونىس ەتەتۇن نەمىس ەلدەرى كوبرىنەسە، مالشىلىق كەسەبىن قولدانادى. اسىل نۇقىمى ساۋىن مالدارىن وسىرەدى. شارىۋا قولىدا-نانۇن زاتتارىنىڭ كوبرىن سۇتتەن ونىرەدى. سۇت شارىۋاسى جاقسى جۇرگىزىلگەندىكتەن، قالالارىندا قۇرت، مەي زاۋىتتارى كوب بولادى. ساۋىن مالدارىن عىلىم قوسقان جول مەن جاقسى كۇتەدى. شىت ەلدەر اسىل نۇقىمى سۇتتى سەيىرلاردى ابىستىرىياداعى مال وسىرگەن نەمىستەردەن الادى.

هگنشملىك شاربۋاسىن دا جاقسى جۇرگىزەدى.
بىراق، هگىسنىك چەر از، كوپ چەرلەر هگىنگە
قولايىسىز. ابىستىرىيا ەلنىڭ ەككەن هگىنى ۈز قالقىنا
جەتپەيدى. استىقتى شەتتەن ساتىپ الادى. ابىستىرىيا
چەرىندە اۋە برابى جىلى بولغاندىقتان، جەمىس باقىشا-
سىن وسىرەدى، تۇت اعاشىن هگىپ، جىمبەك بال
اراسىن اسىرايدى.

ابىستىرىيا چەرى اعاشقا باي. قالقىنىڭ بىر ازى
اعاش كەسىبىن قولدانادى. توبىتاغان اعاشتاردى اعىنى
كۇشتى تاۋ وزەندەرى ارقىلى اعىزادى. تاقتاي تىلەتۇن
بىر نەشە زاۋىتتار بار. ابىستىرىيادا شەتكە شىعاتۇن
چارا تىلمىس بايلىغىنىڭ بىرى-اعاش.

ەل شاربۋاسىن قولدانغان ابىستىرىيا مۇجىمىقتارىنىڭ
اراسىندا اشىلغان تۇرلى شاربۋا كاپەرە تىببەرى كوپ.
هگىن ەككەن، مال وسىرگەن، اعاش كەسىبىن قوال-
دانغان ەلدەردىك قايسىسى بولسا دا شاربۋانى كاپەرە تىبب
ارقىلى جۇرگىزەدى. كاپەرە تىببە شاربۋاسىن كۇشتى
جۇرگىزىۋ جاعىنان ابىستىرىيا مەملەكەتى اۋرپا مەملە-
كەتتەرىنىڭ كوپىنەن ارتىق.

ابىستىرىيا مەملەكەتىندە كەن بايلىغى ارتىق مول

مەس، تاس كۆمۈر جوق سەھ بېنىدە. تەمۈر كەنى
مول. ۋېراق، تاس كۆمۈردىڭ ازدىغىنان زاۋىت-پا.
بىرىكتەر ارقىلى نىسكە اسىرىلىۋى شامالى. ابىستىرىيا.
نى ونەرلى كەسىپ چاغىنان كورشى مەملەكەتى شىك.
نىسلاپىك بەن سالىستىرغاندا، كۆب كەم.

قالدىق اعارتدۇ چاغىنان دا ابىستىرىيا مەملە
كەتى ارتىق كۇشتى مەس، اۋرپا مەملەكەتتەرنىڭ
كۆپىنەن كەم، 1925-جىلى سەبكە قاراغاندا، چالپى
وقۇشلاردىڭ سانى 950 مىڭ، 392؛ مەكتەپ سانى-
4 مىڭ، 920. ونە بەرەستەت-3، ۋېر مىڭ ادامنان
148 ادام وقىدى.

مەملەكەت باسقارمىش تۇرى-بىرەسپوبلىكىگە، مەملە-
كەت زاڭمىن پارلامەنت شىعارادى. مىنىستىرلەر كە-
گەسىندە پارلامەنت تۇزەدى. اكىمشلىك باسىندا بىر-
زىيەنت وتىرادى. بىر زىيەنت 4 جىلدا ۋېر سايلىنادى.

لېتېيا، لىتۋىيا، ەستونىيە مەملەكەتتەرى.

لېتېيا، لىتۋىيا، ەستونىيە مەملەكەتتەرى كەڭەس ودا-
غىنىڭ بانىس چاغىندا بالتىق تەڭىزىنىڭ ولكەسىن
قونىسەتەدى. شەكتەس مەملەكەتتەرى: گەرمانىيە، ۋېرلانى

كەڭەس وداعى. پەنلەندىرىدە، بانىس جاقتارى بالتىق تە -
كۈمۈزى مەن استاسادى.

لېنتىبا مەملەكەتنىڭ جەر اۋدانى - 59 مىڭ شارشى
كىلومەتىر، قالقىنىڭ سانى - ۷ بىر مۈلەيەن، 770 مىڭ ،
۷ بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ
سانى - 30 .

لاتىيانىڭ جەر اۋدانى - 64 مىڭ . قالقى - 2
مۈلەيەن. ۷ بىر شارشى كىلومەتىر جەردەگى جاننىڭ
سانى 31 .

ستونىيەنىڭ جەر اۋدانى - 41 مۈلەيەن. قالقى $1\frac{1}{2}$
مۈلەيەن، ۷ بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان
ادام 30 .

شارىۋا عجايبى - جوعارعى اتالغان مەملەكەتتەردە
جاراتىلمىس بايلىعى ارتىق مول ەمەس. كەن بايلىعى اتى
مەن از. باسقا اۋرپا مەملەكەتتەرىندە ۇشرايتۇن كەن -
ئەردىڭ كوپى بۇل اتالغان مەملەكەتتەردىڭ جەرلەرىندە
بولمايدى . ەگىستىك جەرلەرىنىڭ توپىراعى دا ارتىق
ماڭمۇزدى ەمەس . سۇيىتسەدە ، بالتىق ولكەسىندەگى
مەملەكەتتەردىڭ قولداناتۇن ۇرى كەسىپى ەگىنشىلىك.
ەگىنشىلىكتى عىلىم قوسقان جول مەن اتقارادى. ۷ بىزدىڭ

كەڭەس وداعى مەن سالماستىرغاندا، ەگىنشىلىك كەسىپى بۇل اتالغان مەملەكەتتەردە كۈشتى جۇرگىزىلەدى، «كە-رەكتى ەگىس» دەيتۇن ەگىنشىلىكتەڭ ەسكى تۇرى بۇل مەملەكەتتەردەرتە كۈندە قالدىرىلغان، وزدەرىنە كور شىلەس وتىرعان باتىستىك ەگىنشى، مادەنىيەتتى قالىقتارىنان ەگىن ەگىۋ ادەسەن ەرتە ۇيرىنگەن، بۇلاردا كازىردە ەگىنشىلىك ادەستەرىنىڭ ەڭ جاڭا تۇرى قولدانىلادى. ەگىن شاربۋاسىنىڭ جۇمىسەن كىلەڭ ماشىنە مەن اتقارادى. ۇگىرەت استىقتارىنىڭ، مال وتى - پايىالى وسىمدىكتەر - دىڭ ار تۇرىن ەگەدى. اسىرەسە، كەندىر وسىمدىگىن مول ەگەدى. اعىلشەن، كەرمەنىيە مەملەكەتتەرىنە جىل سايىن مىڭداغان باعون كەندىر جىبەرىپ تۇرادى.

ەستونىيە مەملەكەتىندە ماشىلىق كەسىپى جاقسى قولدانىلادى. كوپىنەسە، ساۋىن مال وسىرەدى. سۇت شاربۋاسىن وتە جاقسى جۇرگىزەدى. قۇرت، ماي زاۋىتتارى كوپ، سۇتتەن ونىگەن ازىقتاردى بۇرىندىراق كەزدە ۇبىزدىڭ كەڭەس وداعىنىڭ ەرى قالالارىنا (ماسكەۋ، لەنىنگىرەت قالالارىنا) جىبەرىپ تۇرىۋشى ەدى. سوڭغى كەزدە اعىلشەن، كەرمەن مەملەكەتتەرىندە جىبەرە باستادى. مال وتى شوبتەردى كوپىنەسە، ەگىپ

وسترەدى. قولدان تۇن مالدارى - جىلقى، قوي، سىيىر، شوشقا، بۇلاردىڭ اراسىندا شوشقا مەن سىيىر مال مەن كۆب قولدانادى.

ەگىن، مال شارىۋالارىنان باسقا ۇرى كەسىپتىڭ ۇبىرى - اعاش كەسىبى، اعاشتى جەرگىلىكتى قالىق ۇز كەرەگىنە جۇمىساعاننان باسقا شەت مەملەكەتتەرگە دە جىبەرىپ پايدالانادى. اعاشتان ۇي سايماندارىن ۇتۇرلى دىس - اياقتار جاساپ شىعاراتۇن زاۋىتتار بار.

بالتىق ولكەسىندەگى ەلدىردىڭ شارىۋا مۇجىقتارى (قولدانعان كەسىپتەرى كۆبىنەسە، ەل شارىۋاشلىعى بولغاندىقتان) ۇبىر جەردە توپتالىپ، ۇبىر نەشە ۇجۇز ۇي بوب، ۇلكەن قالا بوب وتىرەيلى. ۇجۇز ۇي 50-60 ۇيلەپ ۇلكەن اۋىل سەبىندە (قۇۋىتىر) بوب وتىرادى. جەرگە بۇلايشا ورنىمەۋ مال، ەگىن، باسقادا ۇتۇرلى شارىۋالاردى ارالاس قولدانعان ەلدەرگە قولايلى بولاتۇن ۇتارىزدى.

ونەرلى كەسىپ (زاۋىت - پابىرىك وندىرىستەرى) جاعىنان جوعارعى ۇش مەملەكەتتىڭ شىندىگى كۇش - تىرەگى لاتىبىيا، بىرىگە قالاسىنداغى ماشىنە جاساپ شىعاراتۇن زاۋىتتار باعون، پارابۇز باسقادا ۇتۇرلى شارىۋا

ماشىنىلەردىن ئوزەلەرنىڭدە، شەتكەدە جەتكەلىكتى تۇردە
شەھەر بى تۇردى. لاتىمىدا ونەرلى كەسەب سوعىستان
بۇردىن چاقسى جۇرگىزىلى، ناق سوعىس كەزىنىدە
توقتالىپ قالدى. كۆپكە شەيىن ونەرلى كەسەب تۇر
تاۋىپ كەتە العان جوق سوڭغى جىملىارداعانا كۇشە.
يىۋگە بەت العان تارىزدى .

سەرتقى ساۋدا چاىنىن بالتىق ولكە سىنىدەگى
مەملەكەتتەردىڭ شەت مەلەكەتتەر مەن قاتىسى كۇشتى.
اۋرپانىڭ نرى مەملەكەتتەرنىڭ قايسىسى مەن بولسادا،
سۇۋ جولى مەن بولسىن». قۇرغاق بولسىن تىلەگەننىشە
قاتىناسىپ وتىرادى. بۇل مەملەكەتتەردىڭ شەت مەملە-
كەتتەر مەن ساۋدا قاتىناسىن كۇشتى جۇرگىزىۋگە ار
تۇرلى چاىدايى بار؛ 1 نىشى جولى چاى چاقسى .
قۇرغاقتا تەمىر جولى تارماقتارى كۆپ، سۇۋدا تەڭىز
ارقىلى قاي مەملەكەت بەن بولسادا قاتىناسىۋعا توتە
جولى بار. بالتىق تەڭىزى ارقىلى سىرەمىپ وتىرىپ،
تەرىستىك تەڭىزگە تۇسەدى. ودان پىرانسوز، اعداشىن،
كەرمەن سىمقىلى نرى مەملەكەتتەردىڭ قايسىسىنا
بارسادا جولى اشىق، ۱۱ - شەت بەن قاتىناسىۋعا قونىسى قىپ
وتىرعان جەر چاىدايى قولايلى بالتىق ولكە سىنىدەگى مەملەكەت-
تەراپىنالا نرى مەملەكەتتەردىڭ اراسىندا وتىر: شەھىس چاى

كەڭەس وداعى - باتىس، تۇستىك چاقتارى: اۋرېيانىڭ اتاقتى بىرى مەملەكەتتەرى، تەرىستىك چاى: پەنلەندىيە، شىبەتسىيە، نۇر بەگىيە مەملەكەتتەرى. وسى مەملەكەتتەر بىر - بىرى مەن قاتىناسقاندا بالتىق ولكەسىندەگى مەملەكەتتەردىڭ بىرەۋىنە سوقباي وتبەيدى. كەڭەس وداعىنىڭ باتىس اۋرېيا مەملەكەتتەرى مەن قاتىناساتۇن ساۋدا جولى بالتىق مەملەكەتتەرى ارقىلى وتەدى؛ باتىس مەملەكەتتەر بىرەسەيگە قاتىناس جاساسا تاى سونداي. سونىقتان سىرتقى ساۋدا قاتىناسى چامنان بۇلار ماڭىزدى مەملەكەتتەردەن سانالادى.

شەت مەملەكەتتەرگە شىعاراتۇن تاۋارلارى - اعاش، گارتوب، قاعاز، سەمەنت، كەندىر؛ شەتتەن اتۇندارى: تۇز، تاس كومىر، ەگىستىك جەرلەردى جاڭگارتاتۇن مەينەرال تەكتى زاتتار، قانت تاى باسقار.

قالىق اعارتىۋ جايى اۋرېيا مەملەكەتتەرى مەن سالمىستىرغاندا ورتادان تومەندىرەك. لاتىبىيادا چالپى وقىۋشىلار سانى - 206 مىڭ، 655. بىر ادامنان - 110 ادام وقىيدى؛ لىتېيادا چالپى وقىۋشىلار - 178 مىڭ 379. مىڭ ادامنان - 83 كىسى وقىيدى؛ (1925 جىلغى سەب).

بالتىق ولكەسىندەگى مەملەكەتتەردىڭ قايسىسىنىدا بولسادا مەملەكەت باسقارۋۇ تۈرى بۇقاراشىل (دەۋۇ - كىراتىشىنىسكىي) برەسپۇبىلىيىكە ، مەملەكەت زاڭىن ئارلامەنت شىعارادى. اكدەشلىك نىسبىن پىرزىيەنت بەن مىنىستىرلەر كەڭەسى جۇرگىزەدى. بۇل مەملەكەتتەر - دىڭ بارى دە 1918 - جىلى برەسپۇبىلىيىكە بولۇۋ زاڭىن جارىيالاى.

دانىيا مەملەكەتى .

دانىيا مەملەكەتى كەر مەنىيەنىڭ تەرىستىك چاغىندا بىئوت (بىئوتلاندىيا) تۇبەگى مەن دات ارالدارى دەيتۇن جەردى قونىس ەتەدى، جەردىنىڭ اۋدانى - 43 مىڭ شار - شى كىيلومەتىر. قالقىنىڭ سانى - 3 مۇلىيەن، 300 مىڭ. بىر شارشى كىيلومەتىر جەرگە ورنىققان قالقىنىڭ سانى 77. شارىۋا جايى. دانىيا مەملەكەتىندە نەگىزگى كەسىمب اۋىل شارىۋاسى. قالقىنىڭ جارتىسىنان ارتىعى ەگىنىشلىك، ماشىلىق كەسىمبىن قوللانادى. جالپى جەردىنىڭ 80 پۇر - سەنتى ەگىندىك، ورنىستىك جەرلەر . ەگىن كەسىمبىندە، مال شارىۋاسىندا دانىيا مەملەكەتى وتە ۇقىبىتى كەلەدى . ەگىنىشلىك، كەسىمبىن عىلىم قوسقان جول مەن انقارادى .

هگمىدەرى بايىنا كەلتىرىپ ەككەندىكتەن شەخىمىدى
بولادى.

بىراق دانىيا ەلى ەگىنشلىك كەسىپىنەن دە مال-
شىلىق كەسىپىن ارتىق باعالايدى. اسىل تۇقىمىدى مال
ئوسىرىۋ چاىنان دانىيا اۋرۇپا مەملەكەتتەرىنىڭ اراسىندا
اتاق العان ەل. بۇ چاىنان شىبەتسەرىيە، ك.وللاندىيا
مەملەكەتتەرىنەن دە ارتىق سانالادى. جەر جۇزىندە بايگە
العان سۇتتى سىيىر دانىيا ەلىنەن شىققان.

مال، ەگىن كەسىپى مەن قابات - قۇس ئوسىرىۋ
شاربۇاسىن قولدانادى. سۇت، ماي، جۇمىرتقا سىياقتى
ازىقتار دانىيا ەلىنىڭ شەتكە شىعاراتىن كۇردەلى تاۋار-
لارىنان سانالادى. دانىيادا 1923 ىنشى جىلغى العىنان
قۇس سەبى بويىنشا، چالپى ئۇي قۇستارىنىڭ سانى-20
مۇلايىدنگە جەتكەن.

دانىيا ەلىدەرى اۋىل شاربۇاسىنىڭ قاي تۇرلىسىن
بولاسادا، كوپىنەسە، شاربۇا كاپەرەتسەلەرى ارقىلى جۇر-
گىزەدى. شاربۇا كاپەرەتسەلەرى اشىلماغان قالالار دانىيا
ەلىندە جوق سەبىندە. قالىقتىڭ شىكى-تىسقى ساۋدا-
سىنىڭ بارى دە كاپەرەتسە ارقىلى جۇرگىزىلەدى.
دانىپاەلى ونەرلى كەسىپكە دە كاپەرەتسەنى باسقىش قىلادى.

دانىيا جەرى تەڭىزارالدارىندا بولغاندىقتان، تۇرغىن قالمىق بىلەن قالمىق كەسىپىنى چاقىسى قولداندى. دانىيا بىلەن شىلارى كىلەڭ بىلەن كەسىپىنىڭ وزىنەن جىلىنىدا 25-30 مىڭ سوم (التىن سەبى مەن) پايدا قىلادى.

ونەرلى كەسىپ (زاۋىت پابرىك كەسىپتەرى) تاس كومىر كەنىنىڭ كەمىگىنەن اۋرۇپادا ارتىق كۇشتى مەس.

قالمىق اعارتمۇ جاعىنان دانىيا مەملەكەتى اۋرۇپا مەملەكەتتەرىنىڭ كوبىنەن ارتىق، جالپى وقىۋشىلاردىڭ سانى-552 مىڭ، 48 مىڭ ادامنان 165 ادام وقىيدى. دانىيادا مەملەكەت باسقارمۇ تۇرى-شارتتى مونار-قىيا. اكىمشىلىك باسىندا كارول وتىرادى. زاڭدى پارلامەنت شىعارادى. كارول پارلامەنتسىز سوعىس جارىيا-لاۋعا، بىتتىم جاساۋعا شاماسى كەلمەيدى.

بەلگىيە مەملەكەتى.

بەلگىيە مەملەكەتى شىعەس جاققا كەرمەن، تۇستىك باتىس جاققا پىرانسوز، تەردىستىك باتىس جاققا تەردىستىك تەڭىز بىن شەكتەسەدى. جەرىنىڭ كەڭىگى 30 مىڭ

شارشى كىلومەتىر، قالقى $7\frac{1}{2}$ مۇلىيەن. بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى - 250 (جەر جۇزىندە بۇدان جىيى ورنىققان مەملەكەت چوق).

شارىۋا جايى. بەلگىيە قالمىقتارىنىڭ بىرى كا- سىيىنىڭ بىرى - كەن فازىۋ. كەن تاپىۋ كاسىيى اۋرپا توپىراغىدا ەڭ تۇڭغىش باستالغان جەر. بەلگىيە مەملەكەتى جەر جۇزىندە كەن قازغان جەردىڭ ەڭ تەرەڭى بەلگىيەدە كەزدەسەدى. (تەرەڭلىگى $1\frac{1}{2}$ شاقىرىم تاس كومىر شاقىتالارى بار). تاۋ كەنىنىڭ ەڭ كوب كەزدە- سەتۋنى تاس كومىر مەن تەمىر. باسقادا تۇرلى مەتالدار ۇشىرايدى. كەن بايلىغىنىڭ مولدىغىنان ونەرلى كەسىپ (زاۋىت - پابىرىك كەسىپتەرى) بەلگىيەدە ەڭ جوعارغى شەگىنە جەتكەن. بۇ جاعىنان اۋرپا مەملەكەتتەرىنىڭ اراسىندا بەلگىيەدەن العا تۇسەرى جوق. بەلگىيە زاۋىتتا- رىنان تۇرلى ماشىنە - سايماندار جاسالىپ شىت مەملە- كەتتەرگە تاراتىلادى.

بەلگىيەدە اۋىل شارىۋاشىلىغى ەكىنىشى دارەجەدە . بىراق، ەگىنىشلىك كەسىپى عىلىم قوسقان چول مەن جاقسى جۇرگىزىلەدى. ەگىندەرى شىعمى بولادى. كوب ەگەتۇن استىمىقتارى - بىيداي، كەندىر، شۇگىندىر

(شۇگىنىدە ن قانت ايمرادى). جاۋىنى مول بلعالى

جەرلەردە مال - وتى پايدالى وسىمدىكتەر ەگەدى.

سىمىر، جىلقى مالدارىن قولدانادى. بەلگىيەنىڭ

جۇك تاسىمىتۇن اتتارى كۇشتىلىك، بىرلىك جاعىنان جەر

جۇزىنىدە كوزگە ءتۇسىب اتاق العان.

شەت مەملەكەتتەر مەن ساۋدا قاتىناسى جاعىنان

بەلگىيە مەملەكەتى اۋرپا مەملەكەتتەرىنىڭ كوبىنەن ارتىق.

شەتكە شىعاراتۇن زاتتارىنىڭ باسىتىلارى - كەن، مەتال

زاتتارى .

استىقتى كورشى مەملەكەتتەرىنەن وزدەرى سانبى

الادى، ءوز ەككەن ەگىنىدەرى قالقىن تۇگەل قاناتان -

سىرمايدى .

تەمىر جول قاتىناسى جاعىنان بەلگىيە جەر جۇزىنىدە

ءبىرىنىشى ورىن الادى. ءبىراق، بەلگىيە مەملەكەتى باسقا

جاعىنىڭ بارىنەن جاقسى بولسا، قالقى اعارتىۋ جاعىنان

باسقا مەملەكەتتەردىڭ كوبىنەن كەيىن قالعان. ورتا،

جوعارعى مەكتەپتەر جەتكەنكسىز، باستاۋىش مەكتە -

پتەردە وتە از.

مەملەكەت قۇربىلىسى - مونارقىيا تۇرىنىدە، اكە -

شىلىك تىزگىنى كارولىدىڭ قولنىدا.

مەملەكەت ئىسپات پارلامەنت قاتنىشىۋى مەن مەنەستىر -
لەر كابىنەتنى جۇرگۈزەدى.

شېبەتسەرىيە مەملەكەتى.

شېبەتسەرىيە مەملەكەتىنىڭ جەرى ئاۋلىق، ئۇستىرت
كەلەدى؛ ئۇستىك شىئەس جاعىنىڭ ئاق جارتىسىن ئۈرپا-
نىڭ، الەمگە ايان، اتاقتى الەب تاۋى الەب جاتادى.
تەرىستىك باتىس جاعىندا جورا ئاۋىنىڭ تىزبەكتەلگەن
سالاسى سوزىلادى. وسى ەكى الەبتىڭ اراسىندا شېبەت-
سەرىيەنىڭ دوگەس ئۇستىرتى كەزدە سەدى. جەرىنىڭ
كەكتىگى 41 مىڭ شارشى كىلومەتىر. قالقىنىڭ سانى
4 مۈلىيەن، ەبىر شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان
جاننىڭ سانى - 95.

شارىۋاسى. شېبەتسەرىيە جەرىنىڭ 28 پۇرسەنتى
ئاۋلىق - مال ئورنىسى، 35 پۇرسەنتى شابىنىلىق، 16 پ.
باقشا ەگىستىك، 29 پ. اعاش، 18 پ. جەمىس باقشاسى
وسىرىلەتۈن جەر. شېبەتسەرىيەدە الەب تاۋىنىڭ واكەسىن
قونىس ەتەتۈن ەلدىڭ ئىرى كەسەبى مالشىلىق. ئۈرپادا
مالشىلىق كەسەبىن مادەنىيەتنى جوالما سالعان ەلدىڭ ئىرى
شېبەتسەرىيە: بۇلاردىڭ مالنىڭ سانى ارتىق كوب

بولماغان مەن تۇقىمى اسىل كەلەدى. قاي تۇقىمى
مالدى بولسادا بىرىكتەب سۇرىپتەب اسىرايىسى. كۆپىنەسە
ساۋىن مال قوللاندى. قالا باس ساۋىن بىر نەشە جەردە
قۇرت — ماي زانۇبتارى بولادى. جاي قارا شارىۋالاردا
سۇتتى ماشىنە قۇرالدارى ارقىلى پايدالاندى. ار بىر
ئۇي شارىۋاسىنىڭ سۇتتەن الاتۇن ونىمى — جالپى كە —
رەگىنە جۇمسالىۋعا مول جەتەدى. قۇرت — ماي، قايماق
سۇتتەردى شەت مەملەكتەتەرگە شىعارىپ، ساتىپ پايدا —
لاندى. 1913 — جىلى شىبەتسەرىيەنىڭ شەت مەملەكتەتكە
شىعارغان كىلىڭ قۇرت ازىمىنىڭ ۋوزى 35 مىڭ، 716
توننا (1-ت. 62 بۇت) بولغان. 22 جىلى 20 مىڭ 403 ت.
كۆز شىبەتسەرىيەدە مال بازارى بولادى. بازارعا
مال المۇشىلار تۇرلى مەملەكتەتەردەن كەلەدى. سىمىر —
لارنىڭ تۇقىمدارىن اسىل اندىر ۋۇشۇن، سۇتتى
سىمىر، اسىل بۇقالار المىپ قايتادى. مال وسىرگەن
شارىۋالار مالدارىن قىمبات باعا ساۋىپ اقشاعا شاش
تەكتەن قارىق بولادى. جەر جۇزىندە بايگە العان سۇتتى
سىمىرلار شىبەتسەرىيەدە كەزدەسەدى.
ەگىن شارىۋاسىنا قولايلى جەرلەر ەگىنىشلىك كە —
سىمىن قوللاندى. بىراق شىبەتسەرىيە مەملەكتەنىڭ

ئوزەككەن ەگىندەرى ئوز قالقىن تۇگەل ازىقتاندىرىۋعا
جەتەيدى. استىقتى كورشى مەملەكەتتەرىنەن ساتىپ الادى.
شەبەتسەرىيەدە سوگى كەزدە ونەرلى كەسىپتە
كۇشەيب كەلەدى. بىلگەرىدە ش. قالقى ۇۋاق قول
ونەرلەرىنە ۇستا بولعان. شەبەتسەرىيە نىڭ قاي ادامى
بولسا دا اعاشتان تۇيمە تۇيەتۇن شەبەرەكەن. ساعاتشىلىق
زەرگەرلىك جاعىنان شەبەتسەرىيە قالقى باس بايگەنى
الغان. جىبەك، ماقتا زاتتارىنان جاي جابايى مۇجىقتار قول
ۇرشىق بەن ئىمىرىپ، قول ورمەك بەن توقىپ پاپىرىك
ئاتاسىنا بەرگىسىز كەزدەمە شىعاراتۇن بولعان. العاشقى
كەزدە تاس كومىر كەنىنىڭ ازىدىنان شەبەتسەرىيە مە-
ملەكەتىدە ونەرلى كەسىپ كۇشەبگەن جوق. سوگى
14 - 21 - جىلداردىڭ اراسىندا تاۋدىڭ تاسقىندى وزەن -
نەرىنىڭ كۇشى مەن پايدالانىپ شەبەتسەرىيە ەلى ەلەكتىر
ىستانسالارىن ورناتتى. ەلەكتىر كۇشى مەن كەزدە مە
توقىتۇن زاۋىت - پاپىرىكتەردى دە جۇرگىزە باستادى.
بۇعان شەيىن شەبەتسەرىيە ەلى وزدەرىنىڭ قول ونەرى
مەن زاۋىت - پاپىرىك تاۋارلارنى ارتىق مۇقتاجدى
بولماي كەلدى.

شەبەتسەرىيە ەلىنىڭ تۇرعىن قالىقتارىنا بىراز نەسىپ
(جاز ساۋلىعىن تۇزە ۋ ۇشىن شەبەتسەرىيە گە بارىپ

تۇرىپ قايتقان) جەر ءجۇزىنىڭ جولاۋشىلارىنان نۇسخەدى. اۋرىپادا اۋە براينىڭ تازالىمى جاعىنان «ۇجماعى» دەپ اتالغان جەر - شىبە تسەرىيە. دەرتكە دارمەن تىلەگەن جەر ءجۇزىنىڭ اۋرىۋلارى (كۇشى جەتكەن ادامدار) جاز ش. گە بارىپ تازا اۋەسىن جۇتمە قايتادى.

جول قاتدىناسى جاعىنان شىبە تسەرىيە مەملەكەتى الداعى قانارداعى مەملەكەتتەردىڭ ءبىرى. تاۋدى بۇزىپ تاستى جارىپ سالغان تەمىر جول ارقىراغان الىب تاۋىن ارالاب شىبە تسەرىيە ەلىنىڭ بارماغان قىلاسىن قالدىرمايدى. **قالدىق اعارتىۋ** جايىنان شىبە تسەرىيە مەملەكەتى ماقتاۋلى ەلىنىڭ ءبىرى. ولاردىڭ اراسىندا باستاۋىش مەكتەپ اشىلماغان قالا جوق. مەكتەپ ءىسى وزگەشە ءنارتىبتى تۇرگە سالىنغان. باستاۋىش مەكتەپتەردە وقىۋ 6 جىلدىق. جوعارعى، ورتا داراجەلى ونەر مەكتەپتەرى دە از مەس. جالىبى مەكتەپ سانى 4،933، وقىتمۇ شىلار 21،332، وقىۋشىلار 612،000. ءبىر مىڭ ادامعا 160- وقىۋشى كەلەدى.

تازالىق جايى تازالىققا ۇلگى الاتۇن ەلى بىز - دەسەگىز شىبە تسەرىيە مەملەكەتىنە بارىڭىز. ار ءبىر جابابى شارىۋالاردىڭ ۇيلەرى وزگە ەلدەردىڭ اۋرىۋ قانالارىندا قولدايانۇن تازالىق زاتىدارىن تۇتىنادى.

مەملەكەت قۇزىلىسى. شىبە تىسە رىيەدە مەملەكەت قۇزىلىسى قۇراما برەسپۇبلىيىكە. چالپى مەملەكەت - 25 -
ۇۋاق برەسپۇبلىيىكتەردەن قۇرالغان. اكىمشىلىك تىزگىنى
وداقتىق جىيىلىستىڭ قولىدا. وداقتىق جىيىلىس مە-
ملەكەت ئىسەن باسقار ئۇ ئۇشىن وداقتىق كەڭەس
(مىنىستىرلەر كەڭەسى) بەن وداق برەسپۇبلىيىكتەردىڭ
پىرزىيىدەنتىن سايلايدى، شىبە تىسە رىيە برەسپۇبلىيىكتەرى
بايشىل باعىمتتاى برەسپۇبلىيىكتەردەن سانالادى.

بىسلاندىيا مەملەكەتى .

بىسلاندىيا مەملەكەتى ئۈرپىيا مەن اپمىرىيىكە نىڭ
اراللىقىنىڭ تەڭىزارلىقىدا. جەر اۋدانى 40 مىڭ شارشى
كىلومەتىر ، قالقىنىڭ سانى 100 مىڭ ، بىر شارشى
كىلومەتىر جەرگە ورنىققان قالقىنىڭ سانى - 1 ، شارىۋاسى -
بىسلاندىيا جەرى اۋىل شارىۋاسىنا قولايىسىز تاۋلى ، تاستى .
جەر . توبەسىنەن وت شاشاتۇن جەر جۇزىندە گى .
اناقتى «كەكلە» دەيتۇن جانارتاۋ وسى بىسلاندىيا اراللىقىدا .
جەرىنىڭ 86 پۇرسەنتى پايدالانىۋعا جارامىتۇن تاۋلى ،
تاستى جەرلەر . اۋە براىى سۇۋىق بولادى . جاز بىسلاندىيا
ارالى تۇماننان ارىلمايدى . سوندىقتان قالقى گەمىشىلىك

كەسبىن قولدا ئىپادىسى. جالعىزاق، تاۋدىڭ كۈنگە يىنىدە گى
جىلى، سايالى جە رگە باقشا (ۋىگرەت) جەمىستە رىن
گەدى. باستى كەسبىتىر باقشاشلىق بەن بالىقىشلىق .
مال جاعىننان 4 تولىك مالدى تۈگەل وسىرەدى ،
اسىرەسە ، قوي مالىن كوپىرەك قولدا ئىنادى. قوي، جىلقى
مالدارى جاز اياغىنان وتتاب، قىس تەبىن وتى مەن كۈن
كوردەى. جەرى اعاشسىز جاڭلاش بولادى. سوندىقتان
قىسقا تۈزىمىسز سىمىر مالىن از اسىرايدى.

تۇرعىن قالىقتار بالىقىشلىق كەسبىن كۈستى
قولدا ئىنادى. ءوز اۋلاغان بالىقتارىن شەت مەملەكەتتەرگە
شعارىب ساتادى. بالىق اۋلاۋعا بىسلاندىيا ارالما اعىلىشىن،
پىرانسوز مەملەكەتتەرىنىڭ بالىقىشلىرى كەلەدى. تەڭىز
جاعاسىندا تۈز قۇستارى كوب بولادى. بالىقىشلار بىر
جاعىننان بالىق اۋلاسا، ەكىنشى جاعىننان قۇس اۋلايدى.
تەڭىز جاعاسىنداغى ەلدەردىڭ اراسىندا بالىق، قۇس
ەتىن تۈزدەيتۈن «قۇۋىرداق» زاۋىتتارى بار.

بىسلاندىيا قالقىنىڭ وللىمىنەن ءوسىمى ازاق ارتىق.
جىلىندا ءجۈز ادامنان بىراق ادام ارتىب ءوسىپ وتىرادى.
قالىق اعارتىۋ جايىنان بىر ونەبەرىستەت (چوعارغى
دارەجەلى مەكتەب)، ورتا دارەجەلى مەكتەب-11، باستاۋىش

مەكتەبتەر 209 ، جالپى وقىمۇشلاردىڭ سانى 6 مەڭ
485 (1923- جىلغى سەب) .

مەملەكەت باسقارۋو چاغىنان بۇرىن رېسلاندىيا
مەملەكەتى دانىيا قول استىغا قاراعان، گازىردە مەملەكەت
ستەرىن وزدەرى باسقارادى. اكەمشىلىك ۋەسىن پارلامەنت
جۇرگىزەدى. ايتسەدە، مەملەكەتتىڭ ۋەرى ستەرىنە
دانىيا كارۋانىنىڭ قاتىسى بار.

گوللاندىيا مەملەكەتى .

گوللاندىيا مەملەكەتتى - تۇستىك - شىعىس چاغىندا
كەرمەنىيە ، بەلگىيە مەملەكەتتەرى مەن، تەرىستىك باتىس
چاغىندا اعىلىشىن مەملەكەتى مەن شەكتەسەدى. اعىلىشىن -
مەن ارالىقتا تەرىستىك تەگىزى بار). جەرىنىڭ كەڭلىكى
33 مەڭ شارشى كىلومەتىر، قالقىنىڭ سانى 7 مۇلىيەن .
ۋەرى شارشى كىلومەتىر جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى
212 .

شارىۋا ۋە جايى . گوللاندىيا قالقىنىڭ نەگىزگى
شارىۋالارى مالشىلىق، ەگىنشىلىك، باقشاشىلىق. بۇلاردىڭ
اراسىندا كۇشتىرەك جۇرگىزەتۇنى مالشىلىق شارىۋاسى.
قارامالدى كۆبىرەك قولداندى. سىيىر، شوشقا مالدارىنىڭ

ۋەقىمى ئاسىل، ماڭمىزدى كەلەدى. مالغا ورىستىك جەردى
ۋەنەمەب، ۋۇشاسكەلەرگە بولمىپ پايدالانادى. ولارعا ەڭ
باعالى مال - ساۋىن سىيىر، اۋىرپا مەملەكەتتەرىنىڭ
اراسىندا سۇت شارۋاسىن مادەنىيەتتى تۇرگە تۇسىرگەن
ەلنىڭ بىرى - گوللاندىيا قالقى، قۇرت، ماي زاۋىقتارى
قالا ساىىن بار. شەت مەملەكەتتەرگە شىعاراتۇن باعالى
زاتقارى - سۇت ازىقتارى.

ەگىنىشلىك كەسىپى دە قولدانىلادى. بىراق ەگىستىك
جەردىڭ حىل ساىىن كۆلەمى كەمىپ، سەسەن شاپىندىق
جەر الىپ بارادى. باقىشالارىندا جاز سۇرلى گۈل
وسىرەدى. جاز ەككەن گۈلدەردى كۆز جەتەلىتىپ،
شەت مەملەكەتتەرگە ساتادى.

تەڭىز جاعاسى بالىققا باي بولغاندىقتان، تۇرعىن
ەل بالىشلىق كەسىپىن قولدانادى. سۇۋعا سۇزىۋ ونەرىنە
مەرتەرەك كەزدە (18 - ئاسىردىڭ شىندە) گوللاندىيا
قالىقتارى جەر جۇزىندە بىرىنىشى ورىن العان. سوڭقى
كەزدەدە اعىلىش مەملەكەتتى عانا بولماسا، باسقارلاردان
قالىسبايدى.

سۇۋ جولى ارقىلى شەت مەملەكەتتەر مەن ساۋدا
قاتنىشىن جاسايدى. گوللاندىيادا كەمە جاسايتۇن بىر

نەشە زاۋىتتار بار. چول قاتىناسى چاقسى. تەمىر چول
اسا جىيى بولماغان مەن، ونىڭ سەسەنە سۇۋ چولى
كوب؛ قازغان قانلدار ارقىلى كەمە مەن قاتىناسادى.

قالقىنىڭ چالپى تۇرمىسى چاقسى. وزىنە ۋوز-
جەتەرلىك - توق، تازا تۇرادى. قالقى اعارتمۇ جۇمىسى
چاغىنان گوللاندىيا اۋرۇپامەلە كەتتەرنىڭ كوبىنەن ارتىقى.

جىيان سوعىسى كەزىندە گوللاندىيا مەملەكەتى
قۇرعاقتادا، تەگمزدە دە اينالا قورشاعان سوعىستىڭ
اراسىندا قالدى. ۋبىراق، سوعىسقان مەملەكەتتەردىڭ
ش قايسىسىنا جان تارتىباي، بىيتاراپ تۇرغاندىقتان، ۋوزىن
ۋوزى ساقتاب قالدى. چالپى شارۋالارى كوتەرىلىپ،
بۇرىنقى ۋوزى مەن قاتار مەملەكەتتەردىڭ ۋبىر ازىنان
ۋزىدىڭ دارەجەدە وزىب كەتتى.

مەملەكەت اكمىشىلىگىن چۇرگىزدۇگە مونارقىيا
زاڭىن قولدانادى. كارول بايلار پارلامەنتى مەن قوسىلىپ
ۋس اتقارادى.

امەرىيكە مەملەكەتى.

چاغىراپىيا غەلىمىنە ۋبۇتىن جەر ۋجۇزىن 5 كە
پولەدى. بولمىدەردىڭ اتتارى مىنلار: ازىيا، اۋرۇپا،

امېرىكە ، اپېرىيكە ، اۋستىرالىيا . ۶ بىزدىڭ جازىب
وتىرعان امېرىيكەمىزدە وسى ايتىلعان 5 بولەكتىڭ بىرى .
امېرىيكە نىڭ تابىلعانىنا 450 - اق جىل بولدى . مۇنى
العاشقى تابقان بىتالىمنىڭ جانگەزى - قولومىب دە گە ن
ادام . امېرىيكە مەملەكەتى ۷وز ارا ۶بىر نەشە ۷ۋااق
مەملەكەتتەرگە بولمىسەدە ، سىرتتان زور ۶بىر مەملەكەت
سەبىنە ساناب «قۇراما امېرىيكە ىشتاتتارى» دەپ اتايدى .
امېرىيكە جەرىنىڭ كۆلەمى - 8 مۇلىيەن كىلومەتىر
شاماسىندا . قالقى - 115 مۇلىيەن . ۶بىر شارشى كىلومەتىر
جەرگە ورنىققان جاننىڭ سانى - 13 .

امېرىيكە قالقىنىڭ سانى جىل سايمىن شەكتەن تىس
كوبەيىپ ارتىپ وتىرادى ؛ ۷ىتكەنى ، اۋىرپادان كەسىپ
ىزدەگەن كەلىمىسەكتەر كوب بارادى . 1820 ، 1920 -
جىلداردىڭ اراسىندا اۋىرپادان امېرىيكە گە اۋعان قالدىقتىڭ
سانى - 35 مۇلىيەن بولغان . سوڭغى كەزدە امېرىيكە
مەملەكەتى سىرتتان كەلگەن كەلىمىسكەكتەردى بەتى مەن
جىبەرە بەرمەي ، شاقىتاب سەب بەن جىبەرەتۈن بولدى .
ار ۶بىر شەت مەملەكەتتەردە ن پالەن ساننان ارتىق
جىبەرىلمەسەن ، دەپ ۷كىمەت تاراپىنان بەلگىلەپ قويغان
مولشەرى بار . سول بەلگىلەگەن ساننان ارتىق ادام

جىبەرلىمەرىدى. كەڭەس وداعىنىڭ سىمبىلىسىنا چىلىنا -
2 مىڭ 248 ادام بەلگىلەگەن ، كەڭەس وداعىنان
وسى ساننان ارتىق بارغان ادامى امىرىكە مەملەكەتى
قابىل المايدى.

امىرىكەدە ۴۰۰ جىمىنىستىڭ قالمىقتارى بار؛ كوشىمىلىكى
اق جىمىنىستىڭ ادامدارى ؛ بۇلار - 90 پۇرسەنت ؛ قارا
جىمىنىستىڭ ادامدارى (نەگىر قالمىقتارى) - 9 پۇرسەنت ؛
ۋىندە جاپون ، قىتاي قالمىقتارى - 1 پۇرسەنت .

امىرىكەدە ەگىنشىلىك ، ماشىلىق ، اعاش كەسىمىن
قوللانغاندار - 11 مۇلىيەن ؛ كەن جۇمىسىنىڭ اعدىلار - 1 مۇلىيەن ؛
زاۋىت - پابىرىك كەسىمىندە گىملەر - 13 مۇلىيەن ؛ جول ،
ساۋدا كەسىمىندە گىملەر - 7 مۇلىيەن ؛ قوعام مەملەكەت
قىزمەتىندە گىملەر 3 مۇلىيەن .

امىرىكە قالمىقىنىڭ جارتىسىنان ارتىعى ۋىرى قالالاردا
تۇرادى . جالغىز استانانا قالاسى «نەيۋ-يورىك» دىڭ وزىندە
8 مۇلىيەن قالمىق بار .

اۋىل شارىۋا شىلىغى :

امىرىكەدە ۋە ىرايى جىلى ، توپىراغى شىلىغى
بولغاندىقتان ، ەگىنشىلىك كەسىمى كۇشتى . ەگىن

جۇمىسىنىڭ بۇرى دە ماشىنا مەن رىستە لە دى . استىق
وسىمىكتەرىنىڭ بىر نەشە تۇرلىملەرى ەگىلەدى . كوپىرەك
ەگىلەتۈنى : بىيداي ، جۇگەرى ، ماقتا . ماقتا بايلىغىنا جەر
جۇزىنىدە امىرىيەكەدەن اسار مەملەكەت چوق . امىرىيەكە
بىيداي استىغىنىڭ ۇزىن اعىلىشىن ، كەرمەن ، پىرانسوز
مەملەكەتتەرىنىڭ بۇرىن قوسىمب ساناعاندا ، ولاردان 2 سە
ارتىق الادى .

مال شارىۋاسىنادا امىرىيەكە وسال مەس . امىرىيەكەنىڭ
شىيەكە ۋە دەيتۇن قالاسىندا 1900 - جىلى قىرمانغا جۇمىسالغان
مالنىڭ سانى مىناعان جەتكەن : سىمىر - 1 مۇلىيەن ، 600
مىڭ ، شوشقا - 7 مۇلىيەن ، قوي - 2 مۇلىيەن 8 جۇز ،
بۇل سەب امىرىيەكەنىڭ مال بايلىغىنادا كەندە مەس
ەكەندىگىن كورسەتەدى .

كەن بايلىغى جاعدانان بۇتتىن جەر جۇزىنىدە
لىناتۇن تاسى كومىر كەنىنىڭ $\frac{1}{3}$ امىرىيەكەدەن المىنادى ؟
نەپىت - $\frac{2}{3}$ ؟ تەمىر - $\frac{2}{3}$ ؟ قالاي ، قورعاسىن كەندەرى - $\frac{1}{2}$.
امىرىيەكە جاراتىلمىس بايلىغىن شەتتەن بزدە مەيدى .
جىيان سوعىسىنان بۇرىن امىرىيەكە شەتكە ۇلى تاۋار
تاراتىۋشى ەدى . جىيان سوعىسى اۋىرپاننىڭ كۇشتى
مەملەكەتتەرىن تۇرالانقان كەزدە زاۋىت - پابىرىك تاۋارلارنى

شەھەر اتۇن بولدى . امرىيىكە جىيان سوعىسى كەزىندە
التمىنى باستىرىقتاب ءۇيدى . اۋرپا مەملەكەتتەرنىڭ
شاشىلىپ، توگىلگەن بايلىغىنىڭ ءبارى تۇبتەب كەلگەندە
امرىيىكەنىڭ قالتاسىنا ءتۈستى . كازىرگى كە زدە جەر
جۈزىندەگى التىن قورىنىڭ جارتىسىنان ارتىعى امرىيىكەدە
دەپ سەبتەلەدى .

امرىيىكەدە مەملەكەت شارىۋاسىنىڭ قوجاسى كىلەڭ
كاپىتالشىلار . ونەرلى كەسىپ بىيىلگى كاپىتالشىلاردىڭ
قولمىندا . كاپىتالشىلار ءوزارا بىرلەسىپ ءبىرى شارىۋا
ۋىمىدارىن جاسايدى . ءار ءبىر ۋىمىدار مەملەكەت
كەسىپىنىڭ جەكە ءبىر تاراۋىن مەڭگەرىپ، جۇرگىزىپ
وتىرادى . بۇدان ونىدىرگەن پايدانى ءوزارا بۆلۈپ
الادى . امرىيىكە دە تە مىر جول تە تىگى دە وسىنداي
كاپىتالشىلار ۋىمىنىڭ قولمىندا .

امرىيىكەدە اپتامابەل قاتنىماسى كۈشتى، اپتامابەل ات
سەبىندە ، 8 ادامعا بىر اپتامابەلدەن كەلەدى .

مەملەكەت قۇرىلىسى : امرىيىكە دە مەملەكەت
قۇرىلىسى - برەسپۇبلىمىكە - 48 ىشتانتان قۇرالغان . پىر -
زىيىنەنت 4 جىلدا ءبىر سايلانادى . باسقا برەسپۇبلىمىكەلى

مەملەكەتتەرگە قاراغاندا، امرىكە پىرزىدەنتىنىڭ
ماگىزى كۇشتى. پارلامەنتتە شۇيدە كورسەتەتۇن كۇشتى
پارتىيا، بايلار پارتىياسى.

امرىكە بولمىدەرى.

قانادا. امرىكەنىڭ تەرىستىك جاق شەتتەگى
سالقىن جەرىنىڭ بارىدە قانادا جەرى دەپ اتالدى.
مۇزدارىيانىڭ جاعاسى مەن لاپىرادور تۇبەگىنىڭ جاعاسىدا
تۇندىر جەرلەرى كەزدەسەدى. اۋە براىى قانادا وتە سۇۋ-
ىق بولدى. ەگىنىشلىك كەسىپىن قولدانىۋعا مۇمكىندىك
بولمايدى. جالغىزاق تۇستىك جاق تارىندا قولدانىۋعا بولدى.
قانادا 9 شاماسىدا مۇلىيەن قالمق تۇرادى. تۇندىرلاردا
ەكىموس قالىقتارى اڭ، بالىق اۋلاب تىرىشلىك ەتەدى.
قانادانىڭ تۇستىك جاق تارىندا اۋرپانىڭ كەلىمىسەك-
تەرى مەكەن ەتەدى. قانادا قالىقتارنىڭ دەنى اۋرپالىقتار
بولدى. نەگىزگى كەسىپتەرى مالشىلىق بەن ەگىنىشلىك.
كوبىنەسە ەگەتۇندەرى: ارپا، بىداي، سۇلى. قولدا-
ئاتۇن مالدارى—ساۋدىن مالدار سۇت كەسىپىن جاقسى
جۇرگىزەدى.

قانادا قالقى بىلىمى، مادەنىيەتتى قالمق. تۇرلى
وقمۇ جۇرتتارى كوب؛ تومەن، ورتا، جوعارى دارەجەلى
وقمۇ جۇرتتارىنىڭ بارى دەبار. قات تاندىمايتۇن ساۋاتسىز-
دار قانادا قالماقتارىنىڭ اراسىندا وتە سىيرەك كەزدەسەدى.
قاناداداعى اشىلعان بارلىق ونەبەردستەت سانى سوڭغى
جىلدا 30 غا جەتكەن. ۇستەدەنت سانى-50 مىڭ
شاماسىندا.

الەسكە. الەسكە جەرى وتە سۇۋىق. تۇستىك جا-
غىندا بىيىكتىكى 5-6 كىلومەتىرگە جەتەتۇن قارلى
تاۋلار كەزدەسەدى.

الەسكەنىڭ تۇبىر قالماقتارى سىيمۇستارمەن ۇز-
ىلەر. (بۇلار اڭشىلىق، بالماقشىلىق كەسىمىن قولانادى).
الەسكەگە اۋرپالماقتاردان العاش كەلىپ ورنىققان
قازاق ورنستارمەن عىباي اڭ اۋلاۋشىلار بولدى. ولار
الەسكەنى برەسەيگە قاراتتى. وتكەن XIX اسىردىڭ
شىمشە برەسەي مەملەكەتى الەسكەنى امىرىيەگە ساتتى.
سوڭغى جىلداردا امىرىيەلىكتەر الەسكەدەن التىن
كەنەن مول تابقان. عىبراق، التىن قازىۋ كەسىمى اۋە
برايمىنىڭ سۇۋىقتىنمان قازىۋشىلارغا وتە اۋىر.

مەكسىكە. امىرىيەنىڭ مىرى بىر بولىمى مەك-
سىكە. مەكسىكەنىڭ جاراتىلمىس بايلىمى، اۋە برايمى،

تۇرمۇشقا قولايلىقى باسقا جەرلەرىنە قاراغاندا كۆب كەم.
بىراق مەكسىكەدەگى كارولىيەر تاۋلارىنىدا كەن باي-
لىقى مول.

اۋرۇپالىقتاردىڭ مەكسىكەگە كەب ور نىمىۋىنا،
كوبىنەسە، كەن بايلىقى سەبەب بولغان. ورنىمقان قالماقتار
دسپاندىقتار. بۇلار بارلىق مەكسىكەنىڭ $\frac{1}{5}$
شاماسىنىدا بار. قولدانغان كەسىپتەرى كىلەك ەگىزىشلىك
بەن تاۋ كەسىپى.

بىرازىلىيە—تۇستىك امېرىكەنىڭ ئاق جارتىسىنىڭ
شاماسىنىدا. قالقىنىڭ سانى—31 مۇلىيەندەي. بىرازىلىيەنىڭ
بىر سىپرا جەرلەرىندە (امازونقا وزەنىنىڭ الابىنا) دىتىق
ۋيەكتىڭ اعاشتارى وسەدى. اۋە براىى ساۋلىققا زىياندى،
اۋىر بولادى، جەرى تىرشىلىككە قولايىمىز سانالادى.
ەگىنشلىككە قولايلى جەرلەر تۇستىك شىمىس جاعىندا
كەزدەسەدى. تۇرعىن قالماقتار: نەگىر، مەتىس، مۇۋلات،
ۋىلىلەر؛ ازداب اۋرۇپالىقتاردا بار.

اېمېرىكە .

اېمېرىكە جەرى شىمىس قۇرعاقتىڭ بىر بولىمى
سانالادى. جەر شاراسى ازىيادان بىر جارىم سە كەم،
اۋرۇپادان ۇش سە كەك. جەر بەدەرى تەگىس ۇس-
تىرىت دوگەس بولادى. اېمېرىكەدە ازىياداعى سىمياقتى

بىيىك تاۋلار كۆب كەزدەسەيىدى. بىيىك تاۋلاردان جالغىزاق اتلانت تاۋى غانا بار.

اۋە برايبى اپىرىيىكەدە ۋنەمى سىتىق بوب تۇرادى. قىس بەن جازدىڭ اراسىندا ارتىق ايرما بولمايدى. اپ-رىيىكەدە ەڭ سىتىق جەر ساقارا شولى دەپ اتالادى. شولىدىڭ ورتا جىلىمى 35 عرادىقا جەتەدى. جازدىڭ ئاق سىتىق كۈندەرىندە تاس قىزىۋلارنىڭ 70 - 80 عرادىستارعا جەتەتۋن شاقىتارىدا بولادى. جىلدىڭ كۆب-شىلىگىنە قۇرغاقشىلىق بولىپ، جازدىڭ اۋەلگى جارتىسىندا-غانا جاۋىن جاۋادى.

قالقى - اپىرىيىكە قالقىنىڭ سانى 160 مۇلىيەن شاماسىندا، جالپى جەر جۇزىنىڭ قالقىنىڭ وننان بىر بولمىنىن ۋ سال غانا كەمىرەك. جەر شاراسى 30 مۇلىيەن شارشى كىلومەتىر شاماسىندا. بىر شارشى كىلومەتىر جەرگە 6 ادامنان كەمىرەك كەلەدى.

اپىرىيىكەنىڭ تۇرلى چاقتارىندا قالقىنىڭ ورنىمى ۋ بىر دارىجىدە مەس. شولىدەرمەن سىتىق ۋ يەك اعاشتا-رىنىڭ اراسىندا مەكەن ەتكەن قالقى جوق سەبەبىندە. قالقىنىڭ ەڭ جىيى ورنىققان جەرى نىل وزەنىنىڭ بويىندا. ئۇل جەرلەر ەگىنگە وتە جايلى.

اپېرىيىكەدە ھۇش تۇرلى ناسىلىنىڭ ۋەشەۋىنەن دە بار.
اپېرىيىكە قالىقتارنىڭ ۋىشتەن ەكى بولمى قارا ناسىلىگە
جاتادى. قارا ناسىل قالىقتارنىڭ شىنىدە سانى كۆپ بەلگىلىسى
نەگىرلەر، بۇدان باسقا قارا ناسىل قالىقتارنىان بوشمەن،
گوتتەنتوت دەيتۇن قالىقتار بار. اپېرىيىكەنىڭ تەرىستىك
شەخس جاققارنىدا اراب، جەبىرەي ۋلتتارى بار.
اۋرپىيالىقتار اپېرىيىكەگە سوئىشى كەزدە بارىپ
ورنىغا باستادى. اپېرىيىكەنىڭ ەڭساۋىرلى شۇيىگىن جەر-
لەرىن اۋرپىيالىقتار يەلەندى.

اپېرىيىكەنىڭ بولمىدەرى.

مىسىر. مىسىردىڭ جەرى ئىلى وزەنىنىڭ تومەنگى
افقان بويىنداغى ولكەسى بولادى. بۇغان اپېرىيىكە بولمە -
ئەرنىڭ ئىلىمەن قوسىلىسقان بولمىدەرى دە كىرەدى.
ئىلى وزەنىنىڭ ائىغارى جالپاق شولىدەردىڭ اراسىندا
ئىبىر كوگەرگەن جولاق تارىزدى.
ئىلىنىڭ مىسىرغا قارايتۇن بويىندا اراب ەلىنىڭ
ئىلىن، ئىلىن قولىدانعان بەللاق قالىقتارى مەكەن تەدى.
بۇلاردىڭ بار تىرشىلىگى ئىلىنىڭ بايلىغىنا بايلانادى.
ەگىنشىلىك كەسىمىن قولىدانعاندى. ەگىندىك جەرگە قانال
ارقىلى سۇۋ تارانادى. ەگىستىك جەرلەرگە قانال ارقىلى

سۇۋتاراتىۋ تەتىگىنە جەر جۇزىنىڭ مىسىرغا چەتكەن ھەل
جوق. مىسىر ۈلكەسىنىڭ پەرەۋىن پاتىساسى زامانىدا
قازىلغان اربىقتار بار. مىسىر ۋالىقىنىڭ ەگەتۇن ەگىنىدەرى،
كوبىنىسە، كۇرشى، قانت قامىسى، ماقتا ەككەن ەگىن
ۋتە شىعىمى بولادى.

مەملەكەت باسقارىۋ جۇمىسى : سوگىمى ۋۋاقىتتاردا
انگىلىيە مەملەكەتىنىڭ قولىنىڭ بولدى. (بىراق مىسىر
تۇركىيەنىڭ بىر بولىمى بولمى سەبتەلمى تۇردى).
مىسىردا بارلىق اكمىشلىك ەسىمىن اعملشىنىڭ جانارال
اپەسەرلەرى باسقارىۋ تۇردى. اعملشىن بايلارى مىسىردا
پايمىرىك، زاۋىتتار اشىۋ، تەمىر جولىدار سالىۋ، كۇشتى
ساۋدا جۇرگىزدى. مىسىر ۋالىقى قانادى.

ەس باسىنداعى باستىقتار (اعملشىندار) مىسىر
ۋالىقىنىڭ شارۋاسىمىن تارتىپكە سالىسادا، ەوز قارا باس -
تارىنىڭ ەستەگەن پايدىساسى ۋراسان بولدى، قاناۋ ەسىمىن
تىم كۇشتى جۇرگىزىۋىپ چىبەردى. سوندىقتان چىيان سو -
ەسىمىن كەيىن مىسىر ۋالىقى اعملشىندار عافارسى كوتەرىلمىس
چاساب قوزغالا باستادى 1922 - جىلى مىسىر ۋالىقى
انگىلىيە اكمىشلىگىنەن مۇلكە بوساندى، ۋزدەرى چەكە

مەملەكەت بولۇپ جارىيالاندى. ايتكەن مەن مەسىر ەلى
عەس جۇزىندە ەالى دەاەلەشەن اكمەشەلەگەنەن قۇرىق
الەب كەتكەن جوق .

مەسىردەك استاناسى — ەمەلەك ساعاسەندەلى قايدىر
قالاسى . مەسىر جەرىندە، گى ەك ۇلكەن قالا وسى ەشىندە،
700 شاماسەندەلى قالق بار .

ايدىرىكەندەك اتەلاس تاۋى جاعەندەلى بولمەردى:

ماروككو، الجەرد، تۇۋنەس، تارابدەس، بارقا دەب
اتالدى .

اتەلەستەك تۇرىبەر قالقەن بەربەرلەر دەيدى . بۇلار
وتىرىقىشى تۇرمەستى قولدانادى، كەسەبتەرى ەگەنشەلەك،
باقشاشەلق بولادى . ەگەندى كۇز ەگەب، جاز ورادى .
كوبىرەك ەگەتۇندىرى: بىدەلى، ارپا، جۇزەم، شاپتەلى،
ەپەلسەن، زايتۇن . ەگەندەك شەبەمى وتە جاقسى، ەبىراق
شەگەرتكە اپاتى كوبىرەك بولادى .

مەملەكەت اكمەشەلەگى جاعەندەن اتەلاس جافتارى
بەر نەشە بولمەگە بولمەندى . ماروككو ەرتە كەزدە

چەكە مەملەكەت بولغان. ازىردە سىپانىيا مەن پىرانسىيا
مەملەكەتتەرىنىڭ قول استىغا قارايدى. ماروككىنىڭ اۇدان
دارىن ارابتىڭ شايقىلارى (اقسالدارى) بىيلىدى.
شايقىلاردىڭ ۇستىنەن پىرانسوز اكمىدەرى قارايدى.
اپىرىكىنىڭ الجىر، تۇۋنەس بولمىدىرى پىرانسىياغا
قارايدى.

تارابىلىسى بىن پارقا ەرتە كەزدە تۇرىك اكىم -
شىلىگىنە قاراۋشى ەدى. سوگىشى كەزدە ىتالىيا اكىم -
شىلىگىنە باغىناتۇن بولدى.

اپىرىكە شولىنىڭ كەي بىرسۇۋلى جەرلەرىندە
ازداب بەر بەر قالىقتارى مەكەن ەتەدى، بۇلاردىدا
سەرتقان پىرانسىيا بىيلىدى.

ابەسسىدىنە اپىرىكىنىڭ ۇرى بولمىنەن سانالادى.
بۇل بولمىنىڭ ەڭ ەگىنگە جايلى جەرلەرىندە نەگىر،
اراب قالىقتارى مەكەن ەتەدى. مالشىلىق، ەگىنشىلىك
كەسىپتەرىن ارالاس قولدانادى. جاۋىن كوپ بولغان.
لىقتان ەگىن جاقسى وسەدى. جۇزىم، قاۋە جەمىستەرىن
بىيىداي، ارپا، تارى استىقارىن ەگەدى. ابەسسىپنە قاۋەسى
اۋىرىپالما كوپ تارالادى.

ابەسسېنىنە قالقىنىڭ بىر از بولمىدىن جەكە -
جەكە كىنەزدەر بىيلەيدى. كىنەزدەر ۋوز ارا بىيلەككە
تالاسىپ ەلىنىڭ شارىۋاسىن شايقالتادى.

جالپى ابەسسېنىنە قالقىتارىنىڭ ۋستىنەن «نەگوس
نەگەستى» (باتسالاردىڭ باتساسى دەگەن ۋوز) بىيلەيدى.
مۇنىڭ اكمىشلىگىنىڭ شەگى، شەنى بولمايدى.
تىلەگىنىشە اكمىشلىگىن جۇرگىزەدى.

ابەسسېنىنەنىڭ ەڭ ۇلكەن قالاسى ادەس، اپاپا،
تۇرعىن قالقىنىڭ سانى - 100 مىڭ شاماسىنا.

اۋستىرالدىيا مەملەكەتتەرى.

اۋستىرالدىيا اىنگلىيە قول استىنا قارايتۇن 5 مەملە-
كەت بار. بۇلار پەكتۇرىيە، ۋىدەلدىس، گىببىسلىن، تۇستىك
اۋستىرالدىيا، باتدىس اۋستىرالدىيا. بۇل مەملەكەتتەر -
دىڭ «بارى دە» «اۋستىرالدىيەلىك مەملەكەتتەر وداعى» دەپ
اتالىپ اىنگلىيە قول استىنا قارايدى. جىيان سوعىسىنان
كەيىن «اۋستىرالدىيەلىك مەملەكەتتەر وداعى» اعىلىشىنان
مۇلكە بوساندىپ كەتپەگەن مەن دە مەملەكەت اكمىشلىگىن
باسقارىۋ ىرەتمىدە قۇقىقتارىن بۇرىنچىدان زور مولايىتى
دەۋگە بولادى. كازىردە مەملەكەت زاتىن قالقى تارا -
پىنان سايلانغان وكىلدەر كەڭەسى شىعارادى.

جوغارى اتالغان مەملەكەتتەردىڭ اراسىدا قالغىنىنىڭ سانى كۆپ مەملەكەتتەر: بەكتوردىيە، ۋيەلدىس كېيسالەن، فولدانتون نەگىزگى كەسىپتەرى: ەگىنشلىك، ماشلىق. كەن كەسىپى. ەگىنشلىك كەسىپى بىلىم قوسقان چول مەن چاقى جۇرگىزىلەدى. وتە كۇشتى قولدا- ناتۇن كەسىپتەرى ماشلىق.

اۋستىرالىيا تاۋلارى التىن كەنىنە باي كەلەدى. كەن كەسىپىن نىسكەسىر ئۇچاينان اۋستىرالىيا مەملەكەت- تەرى ونەرلى مەملەكەتتەردىڭ قايسىسىنان بولسا كەم مەس اۋستىرالىيادا التىننان باسقا كەندەردىڭ بايلى- عىدا مول.

اۋستىرالىيالىقتار مادەنىيەتتى، بىلىمدى ەل، ەلدىڭ جىيى ورنىققان چەرلەرىندە تەمىر چول قاتنىستارى مول، قۇرغاقشىلىق بولاتۇن چەرلەردە ارتەزىيان قۇدىقتاردىن قازىپ، ەگىستىك چەرلەردى ارنىق بەن قول- نان سۇۋارادى.

قالىق اعارتۇ چاينان اۋستىرالىيالىقتار چالماز امېرىكەغا نا بولماسا باسقا چەرلەردەن ارتىق سانالادى. نۇرلى بىلىم تاراۋلارى مەن تانىستىرۇ ئۇشمن اشلىغان مەكتەپتەرى كۆپ. گازەت، جورنال كىتەپ كۆپ باسلىپ تاراتىلادى.

اۋستىرالىيا مەملىكەتتەرىنىڭ گى ەڭ ۇلكەن قالالار :
مەلبورن - 800 مىڭداي قالقى بار) سىدىنەي (900
مىڭ قالقى بار)، ادەلەي، وسى قالالار ارقىلى اۋىرپىعا
ساۋدا قاتنىستارىن جاسايدى.

اۋستىرالىياداى قارا ۇناسىل قالقارى كوشبەلى
تۇرمىس قولىنادى. نەگىزگى كەسىمى - كوپىنەسە ،
اگشىلىق. كوب ۇۋاقتاردا اشارشىلىققاۋشىرايدى. ازىقتان
تارىققان شافتارىندا جىلان، كەسەرتكى، جازالاسا ولگەن -
ئەرىنىڭ ەتىن جىب تىرشىلىك ەتادى.

سوگى كەزدە تاى قالىقتاردىڭ سانى كەمەي
باستىعاندىعى بايقالادى. ونەرلى مەملىكەتتەردەن بارغان
اق ۇناسىلىڭ قالىقتارى تاى قالىقتاردىڭ جاقسى
جەرلەرىن تارتىپ الىپ ولاردى تىرشىلىك ەتۈگە قو -
لايسىز شول، دالالارعا ايداب، سىرا باستىعان تارىزدى.
اۋستىرالىيا مەملىكەتتەرى بۇل كەزگە شەيىن قارا
ۇناسىلىڭ قالىقتارىنا تارىپىە كوزى مەن قاراماي،
قۇلىبق كوزى مەن قاراب كەلە جاتقان ۇجايى بار.

ازىيا مەملەكەتتەرى :

استاسى	تەشە مۇلىيەن قالقى بار	چەرىنىڭ كۆلەمى تەشە مىڭ شارشى كىلومەتىر	مەملىكەت اتتارى	نومۇرى
پەكمىن	450	6	قىتاي	1
توكىيو	60	400	جاپان	2
ۇرعا	33	7 (مۇلىيەن)	ماعتۇل	3
سەۋىل			كەرەي	4
قابىل	6	624	اۋغان	5
دەلىي	320	4 مۇلىيەن	ۋىتنام	6
تەگەران	10	645	يىمان (پارس)	7
سىتامبۇل	9	1 مۇلىيەن 880 مىڭ	تۇرك	8

اۋرىپا مەملەكەتتەرى :

پارسىچ	42	550	پىرانسىيا	1
بەرلىن	58	470	گەرمانىيە	2
لوندۇن	47	315	انگلىيە	3
رۇم	39	305	ئىتالىيە	4
مادرىد	21	500	ئىسپانىيە	5
ستوكگولم	6	448	شىبىيە	6
بارشاۋ	25	386	پولشا	7
كسىسەنپورس	31/2	336	بەنلەندىيە	8
كىرستەنمىيە	23/4	321	نۇرۋىگىيە	9
بۇۋكارەش	15	272	رىۋمەنىيە	10

استاناسى	نەشە مۇلىيەن قالقى بار	چەرىنىڭ كۈلەمى نەشە مەڭ شارشى كىلومەتەر	مەملەكەت اتقارى	نومۇرى
بە لىگىراد	1 1/2	248	بىمۇڭگى سىلابىتىيا	11
اپىمىنى	5	146	گىرە تىسىيە	12
پىراعى	14	141	شەك سىلابىك	13
سوپىيا	5 1/2	108	بالعار	14
بۇداپەش	7 1/2	91	بە لىگىرىيە	5
لىيىسساپون	5 1/2	89	پورتۇغالىيا	6
بەنە	7	84	ابىستىرىيا	17
كوبىنو	2 1/4	59	لىيتىيا	18
رىيگە	2 1/2	64	دالانىبىيا	19
رەبەل	1 3/4	41	ەستونىيە	20
گوبەنگەگەن	3 1/2	43	دانىيا	21
بە رىن	4	41	شەبە تىسەرىيە	22
رەيكىيە بىك	1/10	40	ەسلانىيا	23
گا اگا	2	33	گوللاندىيا	24
بەرۇسسەل	7 1/2	30	بە لىگىيە	25
دۇۋراتسو	3/4	11	البانىيا	26

